

T. 145163

59

C. 1206756

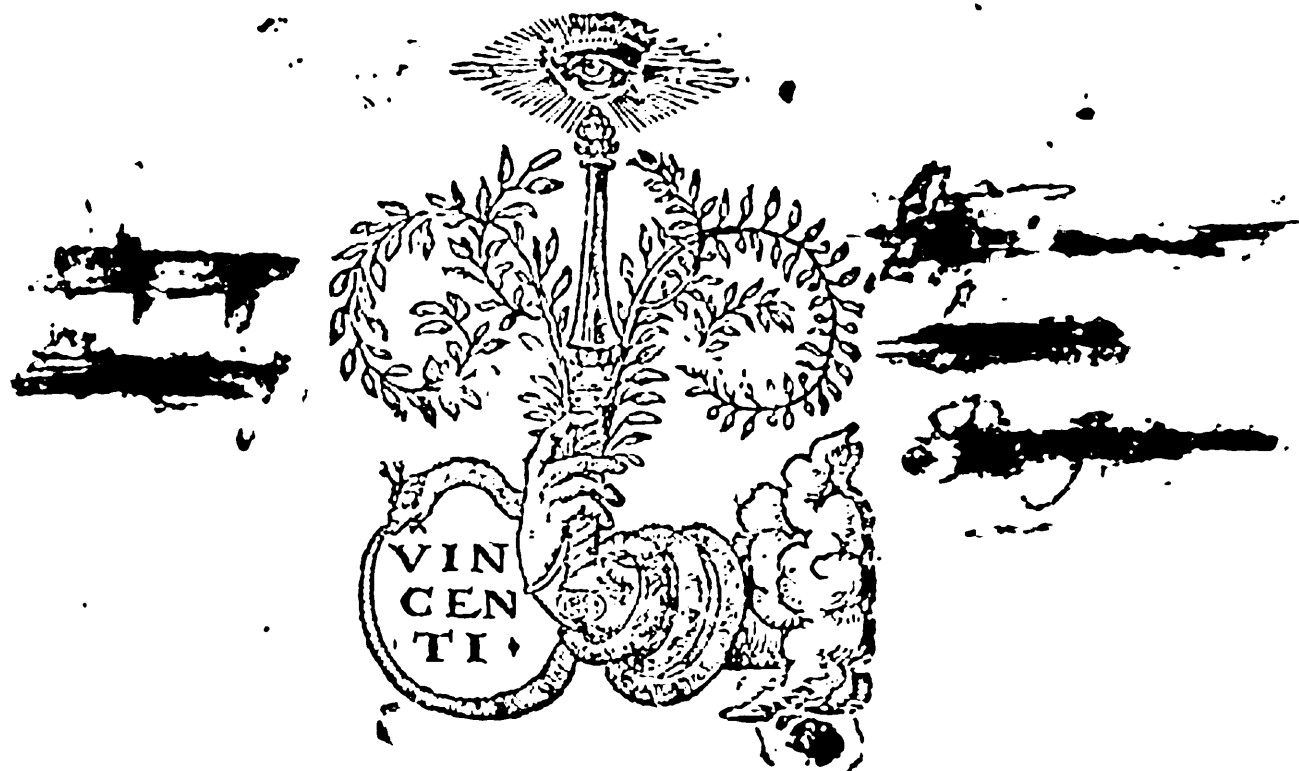

Del Doctor Don Manuel Prudencio
de Vidarte y Lecuona.

D. IVSTINIANI
IMPERATORIS
INSTITVTIONVM
LIBRI IIII.

FRANCISCI ACCVRSII
GLOSSIS ILLVSTRATI.

Quae adiecimus sequenti pagina declarabuntur.

LEGENT.

IN BIBLIÓPOLFO VINCENTII

CIO IOC VII.

EORVM QVÆ IN HIS
Institutionum libris conti-
nentur catalogus.

- I. Varias lectiones margini adiecimus.
- II. Romuli, ac XII. Tab. leges, quæ iuris ciuiliſ
sunt fontes.
- III. Appendiculæ glossarū Accursij magna ex parte
doctissimorum hominum ingeniis ac dili-
gentia renouatæ : quarum index proprius
est constitutus.
- IIII. Cornelij Vibulani Casus (vt vocant) siue The-
mata, reiectus antiquis velut barbaris, &
inutilibus.
- V. Syluestri Aldobrandini Florentini Annotatio-
nes in singulos paragraphos.

Accesserunt præter Æmil. Ferreti, Fr. Duareni,
Franc. Balduini & aliorum annotatiunculas,
Franc. Hot. Sil. doctissimi & eloquentissimi
viri, notæ. Earum verò indicium marginale
est: N.A. Quarum insuper peculiaris etiam
index extat.

IURIS CIVILIS

Studioſis Salutem P.

COGITANTI mihi iuris civilis Institutiones excudere, duæ res curæ in primis fuerunt: primum, ut eas (quo ad eius facere possem) emendatas imprimerem: deinde, ut vetustate & elegantia characterum, lectorum oculos oblectarem: cæque ratione lectionis tedium, si quando ullum oboriretur, subleuarem. Hac ego in utraque re quantum elaborârim, dicendum necessario videtur. At Institutionum quidem castigatio, (quo nomine tum ipsius Iustiniani leges, tum Accursij glossæ, tum Appendicula quedam glossarum vulgo intelliguntur) quoniam ad hæc tria pertinet, triplicem à nobis diligentiam desideravit. Primum in ipso contextu: cum autem nos & cum Pandectis Florentinis, quæ ex parte ad illas pertinebat, & cum libro manuscripto Germani Colladorij Iurisconsulti doctissimi aliisque multis exemplaribus antiquis comparatum, mendis quamplurimis adhibito doctorum hominum iudicio ita repurgare conati sumus, ut nostrum studium facile doctissimo cuique probatum iri confidamus. In Accursij verò glossis hoc præstitimus, ut illæ tum ab erratis Typographorum vindicarentur, tum ab aliorum quorundam scholiis, quæ nunc ferè pro Accursianis numerabantur, distinctæ ac sepositæ facile internoscerentur. Iam verò in accessuunculis quibusdam quæ de doctorum commentariis excerptæ, ad hoc volumen adiungi consueverunt, huiusmodi nostra diligentia perspicietur. Quoniam verò earum complures partim ab instituto alienas, partim insulas ac ridiculas, hæc præsertim ætate summorum ingeniorum feracissima iudicari intelligebamus: harum ita partem aliquam refecimus, ut earum

etiam in locū ex *Vlpiani Institutionibus*, itemq³ ex *Emil. Ferreti. F. Duareni. F. Balduini, Eg. Baronis. F. Fotomani*, aliorumq³ *Iurisconsultorum recentiorum commentarijs*, notas quasda, easq³ insignes ac memorabiles subijceremus: quarum notarum, ex eo quem preposuerimus, indice perfacile ratio constabit. Et quoniam ad antiquitatis cognitionem, quæ præsertim cum hoc studio coniuncta sit, adolescentes nonnumquam alliciendi sunt. Romuli primi Romanorū Regis leges, itemq³ Duodecim Tabularum fragmenta, quæ quidē extant, huius in libri aditu, & tanquam vestibulo præponēda curauimus. Porro casus antiquos (ut vocāt) tanquam barbaros, & à Latini sermonis elegantia planè abhorrentes, visum est expungere. Verum cum iacturam (si modò iactura dicenda est) haud exigua utilitate pensauimus, suffectis in eorū locum *Cor. Vibulani*, tum *Latinis*, tum doctis adiectisq³ in singulos paragraphos *Aldobrādi* viri longè doctissimi adnotationibus, nequaquam pœnitendis. Adhuc quantum studij, diligentiaq³ in hisce *Institutionum* libris emendandis, ornandis, illustrandisq³ posuerimus, satis demonstratū esse arbitramur. Quibus in rebus si discipline huius amantium studijs satis à nobis factum videbitur, haud sanè unquā vel sumptuum, vel laborum, quos eorum causa hoc in opere consumpsimus, nos quidem, si Dei voluntas feret, pœnitebit. Valete, & studiorum vestrorum cursum ad religionis nostræ cultum, Deiq³ timorem, quod initium sapientiæ est, tanquam ad Cynosuram (ut dici solet) dirigite. IV. Id. Decemb.

M. DC VI.

IUSTINIANI IMPERATORIS VITA.

IUSTINIANVS humili & obscuro genere ortus est. Is à quo adoptatus est, Iustinus, ipsius auunculus, primùm suū, deinde boum custos fuit. Sed posteaquā militare cœpit, propter insignem corporis firmitatem, animiq; virtutē, & rei studiū militaris, ordinū ductor est creatus: tandēmq; corruptis largitione militibus, Imperator factus. Ab eo Anicius Iustinianus, de quo scribere ingressi sumus, Salonæ natus (quæ vrbs Dalmatiæ, postea, vt ipse idem Nou. 131. testatur, Iustinianæa noua nominata est) Consul est cum Valerio creatus: ad extremū etiā adoptatus, inque imperij societate, quæ menses quatuor fuit, adscitus. A.D. Cal. April. anno à Christo nato DXXVII. Ex quo quidē error intelligitur eorū, qui Iustinianū, à Iustino producto nomine, ex vetere adoptadi cōsuetudine appellatū tradunt, quum & tanto antè hoc nomine vteretur, & consuetudo veterū in producendis adoptatorū cognominibus nequaquā huic Iustiniani nominis productioni conueniat. Auunculo, quo cū menses quatuor imperium administrârat, A.D. K. Augusti mortuo, solus imperiū, cuius tum Byzantijs sedes erat, administrare cœpit, quum annum ageret ætatis quartum & quadragesimū. Qua in administratione duorū vsus egregia summorū virorū opera fuisse traditur: militiæ, Bellisarij: domi, Triboniani, natione Paphylj, quorū utroq; dicendū necessariò videtur. Nam Bellisarius quidem homo rei militaris scientia clarus, Persas, qui Mesopotamiæ ac Syriæ bellum intulerant, multis præliis fusos fugatosque, suos in fines repulit,

*

3

IVSTIN. IMPER. VITA.

omnēmq; Orientē, Tigrim vltra, Euphratēmq; quietum pacatūmq; reddidit. Vandalos qui Africā annos XCV. occupārant, eōq; cuncta imperij ornamenta, capta Roma, sublata trāstulerāt, variis cladibus belliq; offensionibus affectos, trium mensium spatio deuicit: Libyāmq; & Carthaginē, capto eorū rege Gelimere, atque in triumphū, quē ei Iustinianus ex populi Rom. cōsuetudine magnificentissimū apparauit, ducto, sub Imperatoris sui ditionem potestatemq; subiunxit. Siciliam posthāc, Italiāmq; vniuersam, quarū vtrāque Gothi, gens bello ferocissima, multos iā annos occupārant, intra annos quinque, factis cōpluribus praeliis recuperauit: eorūmq; regem Vitigidem, magni animi egregiæq; virtutis virū, bello captū, ad Imperatorem suū, ipsius cum opibus thesaurisq; omnibus abduxit. quo tēpore mirā eius promissi quod Iustiniano discedens dederat, fidem constantiāmq; seruauit. Quum enim Gothi suis necdū magnopere accisis rebus, semel atque iterū regnū illi lubentes ac volentes derulissent: quōd Iustiniano iusiurandum dederat, sese illo viuo nunquā Imperatoris Regisve nomen recepturū, constanter summa fide vtens recusauit. Annis autem post paucis, quum iidem Gothi rege Totila duce, viro ad bella gerenda planē nato, Italiā ducibus qui Bellisario successerant, eripuissent: bellū quod cum, Medis interea gerebat relinquere, inque Italiam redire coactus est. Vsus est aliō præterea Iustinianus egregio belli duce, eunucho tamē, vt fertur: cui Narseti nomē fuit. Is Bellisario ad Medorum bellū reuocato, Italico bello præfectus, Gothos compluribus praeliis fractos, eorum rege Totila interfecto, quum annus eius ageretur belli decimus octauus, ad internecionem redactos, celeritate mirabili planē deleuit. Cuius rei argu-
mento

IVSTIN. IMPER. VITA.

mento etiam nunc vetus inscriptio est, in ponte Salar-
rio prope ab vrbe Roma inuēta, quam subscribemus.

IMPERANTE. DN. PISSIMO AC TRIUM-
PHALI SEMPER IVSTINIANO PP. AVG.
AN. XXXIX. NARSES VIR GLORIOSIS-
SIMVS EX PRÆPOSITO SACRI PALA-
TII. EXCONSVL ATQVE PATRICIVS.
POST VICTORIAM GOTHICAM IPSIS
ET EORVM LEGIBVS CELERITATE MI-
RABILI CONFLICTV PVBLICO SVPE-
RATIS ATQVE PROSTRATIS, LIBER-
TATE VRBIS ROMÆ AC TOTIVS ITA-
LIÆ RESTITVTA, PONTEM VIAE SA-
LARIAE VSQVE AD AQVAM, A NEFAN-
DISSIMO TOTILA TYRANNO DESTRV-
CTVM, PVRGATIO FLVMINIS ALVEO, IN
MELIOREM SIATVM QVAM QVONDAM
FVERAT, RENOVAVIT.

Ita multis maximisq; rebus vbique terrarū præcla-
rè gestis, Iustiniani imperiū propagatū ac nobilitatum
fuit. Quarum tamen in rerum non dico præfuisse, sed
tantū interfuisse illum, vel minima, nusquā reperio.
quin contrā, dum per vniuersum ferè terrarū orbem
Bellisarij signa magna & illustri cū gloria inferrētur,
Byzantij consedissee perpetuò Iustinianū, ab omnibus
memoratur. Nam inertiae sanè illius nō paruum illud
argumentum fuit, q̃ quum orta illa in ciuitate inter
Prasinos & Venetos (qui contrariarū partium colores
atq; insignia fuere) seditio fuisset, in arcē se ipse cum
uxore mulierculisq; nōnullis celeriter abdidit, ibiq;
dum ciuitas tumultu intestino tanquā aliquo incēdio
inflammata conflagraret, magistratúsq; per vrbis vias

interficeretur, delitescens, suamq; ignaviam tenebrarum ac parietum custodiis tegens, Triboniano Quaestori suo, de quo antè commemoravimus itemq; Ioani Praefecto, quorum ille virorum opera, consilio industriaq; usus perpetuò fuerat, ad eandem à populo quaesitis, magistratum abrogare coactus est. quo tempore quum actum de ipsius imperio, nullaq; consternatis ignavia Imperatoris militum animis, sed ad illius tempestatis iniri polle ratio videretur, praclaram orationem Theodora ipsius vxor habuisse dicitur, militesq; pristinam ad virtutem ac fortitudinem excitando saepenumero praedicasse, honestè dimicando mori esse satius, quam turpiter fugiendo vivere. qua quidem oratione sic excitati milites fuere, ut Bellisario Mandocq; ducibus, Hippatiū & Pompeium seditionis principes, quiq; iam Imperij insignia occuparant, tum praelio in vrbe facto ceperint: tum civibus amplius triginta milibus eo praelio ipsa in vrbe interfectis, postero die in carcere securi percussos necarint. Adhuc quæ res essent Iustiniano Imperatore bello gestæ memoratu dignæ, strictim commemoravimus. Nunc pacis ad studia quod attinet, quapropter ille in ore sermoneq; hominum versatur, differendum videtur. Erant inde usque ab Romuli regno Populi Rom. leges scriptæ complures: quas ad leges Iurisconsultorum ita copiosi, itaque vberes erant scripti commentarii, ut cum ipsorum responsis coniuncti facillè ad librorum duomillia, versuum autem tricies centena millia conficerent. Quæ ex multitudine, copiamq; immensa necessariò illud acciderat, ut cum permulti ex iis libri noti perpauca essent, tum eorum in iudiciis usus esset omnino nullus. Artis sanè huius ea videtur esse natura, ut causarum infinita perpetuamq; varietate scribendi materiam suppeditante, si hominibus scribendi licentia permittatur, ea

neque

neque modū, neque finē habitura esse videatur. Itaq; longo ante Iustinianum tempore, cōmentariorum ac scriptiōnū quædā quasi eluuius ius ciuile occuparat, ut cum Iulius Cæsar, tum alij nonnulli post eum Imperatores de hac disciplina cōstituenda, certisq; finibus circūscribenda, sæpè numero cogitarint. Verū quod illi & multo paucioribus in libris, & illa ætate ingeniosissimorum hominum feracissima, quia opus post homines natos difficillimū maximèq; arduū videbatur, attingere ausi non erant: id Iustinianus & longè pluribus in libris, & omniū bonarū in artium interitu ac sæculo infælicissimo, Triboniani vnus suasu atq; impulsu aggressus est: quo ille insigni ac peraudaci facinore vetus fortasse verbū comprobauit: Ex imperitia audaciā, ex doctrina atque peritia dubitationem diffidentiāq; gigni. Fuisse traditur Tribonianus ingenio peracri versutōque, & magnæ apud Imperatorem suū auctoritatis. Honores assequutus apud eum maximos (Consul enim & Quæstor, quem Paredrum Græci nomināt, & Magister & officiorum fuit) sic eos administrauit, ut homo auarus, nulla fide, nulla iustitia, ius quotidie nouum variūq; constitueret. Ei, qui auctor huiusce consilij fuerat, Princeps totius curam negotij nō modò cōmisit, verumetiam permisit: quapropter constitutiones primū Imperatorū tribus in libris dispersas, quos Gregorianū, Hermogenianum, & Theodosianū appellabant, adhibito delectu vnum in librū coacernauit, quem Codicem constitutionū Latine inscripsit. Id autem anno Imperij sui secundo, Decio C^os. Indict. 7. confectum fuisse Iustinianus in ea constitutione testatur, quæ est de Iustiniano codice cōfirmando, ad Menam Præfectū prætorio XVI. Kal. Maias data, anno DXXIX. Anno insequenti, Lam-

padio & Oreste C^os. Tribonianus Græcis hominibus sedecim, qui cum Iurisprudentiæ laude præter cæteros florebant, Imperatoris mādatu ad laboris societatem adscitis, veterū Iuriconsultorū scripta vniuersa in Principis palatiū deportata pertractare, negotiūque capessere instituit: vt ex Imperaris constitutione de vetere iure enucleādo ad Tribonianum scripta, & XIII. Kal. Ian. data, intelligitur, quūque annū iam in hoc opere cōficiendo tertium elaborarent, ac iam iamque ad exitum perducturi essent, ecce aliud ab eodem Imperatore mandatū: vt quum essent elementa quædā huius disciplinæ antiquis ab Iuriscōsultis tradita, ex his elementis Triboniano, Theophilo ac Dorothæo sociis atque adiutoribus adhibitis, Institutiones exprimeret: cui mandato quum ab ipso studiosè obtemperatum esset, eodē ipso anno XI. Kal. Decemb. Iustiniano 3. C^os. anno à Christo D. XXXIII. Iuris ciuilis Institutiones libr. 4. expositæ in lucem conspectūq; hominum peruenerūt, paucisque itē pōst diebus, hoc est XVII. Kal. Ian. quinquaginta Digestorum seu Pandectarum nominibus inscripti libri: in quibus Iuriscōsultorum scripta omnia, qua commodum illis sedecim viris visum erat, circuncisa atq; amputata ita in arctū angustūque contracta erāt, vt ex librorum duūm millium numero, quinquaginta tantū, ex versuum tricenis centenis millibus, centum quinquaginta millia dūtaxat redierint. Ita Tribonianus negotiū hoc, quod mira confidentia, illis præsertim vtens sociis & administris (quorū nemo, quantum sanè Latinæ quædam illorum epistolæ nobis præbent existimandi copiam, vel Latinis literis eruditus, vel vlla magna ingenij laude præditus fuit) hoc inquam negotiū, quod ita confidenter aggressus erat sanè celeriter ac perbreui

breui admodum tempore confecit, nam triennij durat
 taxat spatium hoc in tanto tamq; arduo difficilique
 opere consumptum esse, Imperator ipse non vno loco
 testatur. Hac nimirum ratione cum duodecim Tabu-
 larum, aliæque leges innumerabiles, tum edicta Præ-
 torum perpetua, & in vtrique præclari Iuriconsul-
 torum commentarij, eorum denique responsa innu-
 mera, utpote quibus esset nulla relicta in iudiciis au-
 ctoritas, ab hominibus Græculis contempta atque
 abiecta, facilè perbreui spatio interciderunt. Anno
 vertente, qui à Christo nato quingentesimus trigesi-
 mus quintus numerabatur, Imperij verò Iustiniani
 octauus, quo anno quartū idem Iustinianus cum Pau-
 lino Consulatum gerebat, quòd eiusdem Imperato-
 ris complures extarent variis de rebus constitutiones,
 in his eæ quæ quinquaginta Decisiones vulgò nomi-
 nantur, post superiorem illam Codicis editionem pro-
 mulgatæ, idem Tribonianus sociis quatuor laboris
 adhibitis, Imperatoris mandatu Codicem illū quem
 diximus constitutionum reconcinnandum suscepit:
 partim ut posteriores constitutiones illum in librum
 referrentur, partim ut quæ ex superioribus mutata
 atque abrogatæ fuissent, eodem ex libro tollerentur.
 qua de re constitutio Imperatoris extat, De emenda-
 tione Codicis & secunda eius editione, inscripta, &
 XVI. Kal. Decemb. data. Itaque tres postea Iustiniani
 imperio legum libri vulgò habiti fuere: Pædestarum,
 Institutionum, & Codicis constitutionum, qui nunc
 præcisè Codex nominatur. quibus ad extremū quar-
 tus earum quæ postea per omne Iustiniani imperium
 scriptæ sunt, adiectus fuit: quas modò Nouellas, mo-
 dò Authentica vulgò nominamus. Atque hæc qui-
 dem quæ ad Iustiniani multo maximum ac memora-
 bile

bile in libris Iuriscōsultorum circuncidendis facinus attinebant, quantum ex ipsius scriptis intelligere potuimus, demonstrata sunt. Vxorem idem Imperator habuit Theodorā nomine, animo magno mulierem: cuius de virtute superiùs cōmemorauimus. Eam ille maximis quibusque de rebus in consilium plurimùm adhibebat, quod ipse idem quibusdam in suis cōstitutionibus Nouellis profitetur. videturq; ipsius auctoritate ac suasu inductus, multa quæ populi Romani legibus minùs ad mulierū gratiam accōmodatè cōstituta erāt, correxisse, eiq; sexui omnibus in iuris civilis partibus maiorem in modum gratificatus esse. In iurciurando quod iis deferrebat, qui Reipub. procuracionem aliquam inibant, hoc præscriptum erat, vt Theodoræ Imperatoris coniugi ac potentiae obsequium, fidem, conscientiamque suam probarent. Duxisse illam traditur anno imperij sui secundo, habuisseque in matrimonio annos vnū & viginti tres menses. Religionem Christianam piè sanctèque coluit, si quidem errantium opinionum quibus tum Ecclesia Christiana, tanquam tempestatibus quibusdam agitabatur, vindicem se acerrimum, inimicissimūque præbuit. nam & Porphyrij & Eutychetis, Nestoriique impias & sceleratas opiniones repudiavit, ac religionis nostræ de triplici in Deo persona sententiam integerrimè constantissimèque defendit. Postremò quæ in Concilio Niceno eadem de religione cōuenerant, arctissimè retinuit. Imperauit ann. XXXVIII. M. VII. D. X. vixit circiter octoginta quatuor: mentisque errore multo antè affectus, Iustino ex filia nepote Imperatore designato, vita est defunctus.

Rubric.lib.quatuor Institut.

C A R M I N A R V-
bricarum primi libri In-
stitutionum, quæ sunt
numero viginti sex

Iustitia, ius naturæ, personarum sub-
sunt.

Ingenuos debent libertini sociare.

Non omnis dominus servos sic li-
berat, ut vult. (ius.

Falsa lex, iuris alieni, patria vir-

Nubet, adoptavit, soluet, tutela,
dabitur.

Agnates, capitis, patronos, atque
parentes.

Est fidei tutor, est Attilianus, &
auctor.

Finit curator, teneatur satisfacere
tutor.

De iustitia & iure. De iure natu-
rali, gentium, & civili. De iure per-
sonarum. De ingenuis. De liberti-
nis. Quibus ex cau. ma. non licet.
De lege Falsa Caninia tol. De iis
qui sui vel alieni iur. sunt. De patria
potest. De nuptiis. De adoptionib.
Quibus modis ius pat. pa. sol. De
tutelis. Qui testamento tutores dari
possunt. De legitima agnatorum
tutela. De capitis demi. De legiti.
patrono. tut. De legiti. parentum
tute. De fiduciaria tutela. De Att.
tutore, & eo qui ex lege Iulia &
Titia dabatur. De auctori. tuto.
Quib. mod. tut. finitur. De curato-
ribus. De satisfactione tutorum vel
cura. De excusa. tut. vel curat. De
suspectis tutoribus vel curatorib.

Rubricæ secundi sunt
viginiquinque.

Res, corpus, servus, usufructus sit
& usus.

Est usufructus, est donans, est alie-
nans.

Quæro, testari, miles, permittere
non vult.

Exheres, hic instituit, hic substi-
tuendo.

Infirmus, vel inofficit, hæres qua-
lia, legat.

Hinc adimit, falcet, committit,
singula, Codex.

De rerum diuisione, & acquiren-
do ipsarum dominio. De rebus cor-
poralibus & incorporalibus. De
servit. rust. præd. & vrb. De usufr.
De usu & habitatione. De usucap-
tionibus, & longi temp. præscript.
De donationibus. Quibus alienare
licet, vel non. Per quas personas
nobis acquiritur. De testamentis
ordinandis. De militari testam. Qui-
bus non est permitt. facere testa. De
exheredatione liberorum. De hæ-
redibus instituendis. De vulgari
substitu. De pupil. substitu. Quibus
mod. test. infirmantur. De inoff. te-
stam. De hære. qualit. & diff. de le-
gatis. De ademptione legato. De
lege Falcid. De fideicommissariis
hæred. & ad senatusconsultum Tre-
bel. De singulis rebus per fidei-
commissum relictis. De codicillis.

Rubricæ tertij sunt
triginta.

Fert, intestatus, agnatis: Tertyl. &
Orfic.

Cognatis, gradibus, servus, libertus
inherent,

Signo libertos, possessus, & arrago
querens.

Post addicta bona, successio dupla
recessit.

Obligo re, verbis, duo cum servis
stipulantur.

Diuidit,

Rubricæ Digesti veteris.

*Diuidit, est & inutilis, atque fidei-
iubet omni.*

*Litera, consensus, emit & locati,
hinc sociabit.*

*Et post mandatum, quasi cōtraho,
querito, tollo.*

De hæreditatibus, quæ ab inte-
sta. deferuntur. De legit. agna. suc-
cessionē. De senatusconsulto Ter-
tulliano. De senatusconsulto Orfi-
ciano. De successione cognatorū.
De gradibus cognationum. De ser-
uili cognatione. De successione li-
bertorum. De assignatione liber-
torum. De bonor. possessionibus.
De acquisitione per arrogationē.
De eo, cui libertatis causa bona
addicuntur. De successione, quæ
fiebant per bono. venditiones, &
ex senatusconsulto Claudia. subla-
tis. De obligationibus. Quibus
modis re cōtrahitur obligatio. De
verb. oblig. De duobus reis stipu-
landi, & promittendi. De stipula-
tione seruorum. De diuisione sti-
pulationum. De inutilibus stipu-
lationibus. De fideiussoribus. De litera-
rum obligationibus. De obligatio-
ne ex consensu. De emptione & ven-
ditione. De locatione & condu-
ctione. De societate. De mandato.
De obligationibus, quæ quasi ex cō-
tractu nascuntur. Per quas perso-
nas nobis obligatio acquiritur.
Quibus modis tollitur oblig.

Rubricæ quarti sunt
octodecim.

*Delictum rapit, Aquilijs, iniuria
subsist.*

*Et quasi delinquens ago, vel gero
noxia, pauper.*

*Per quos, satisfido, perpet. & ex-
cipiens replicabo.*

*Sunt interdicta, cum pœnis, offi-
cioque.*

*Publica iudicia reperis in fine lo-
cata.*

De obligationibus, quæ ex de-
lictis nascuntur. De vi bonor. rapt.
De lege Aquilæ. De iniuriis. De
obligationibus, quæ ex quasi de-
lictis nascuntur. De actionibus. Quod
cum eo, qui in aliena est potestate
negotium gestum esse dicitur. De
noxalibus actionibus. Si quadru-
pes paup. fecisse dicatur. De iis, per
quos agere possumus. De satisfac-
tionibus. De perpetuis & tempo-
ralibus actionibus, & quæ ad hæ-
redes trāseunt. De exceptionibus.
De replicationibus. De interdictis.
De pœna temerè liti. De officio
iud. De publicis iudiciis.

*Finis Titulorum Institutionum,
qui sunt numero nona-
ginta nouem.*

**DIGESTI VETE-
ris c l v.** Rubricæ con-
tinentur l x v. carmini-
bus sequētibz, eo tex-
tis artificio, vt præter
principale intentū, ali-
quid sententiæ videan-
tur habere, quorum de-
clarationem subiunxi-
mus.

Ex primo primi libri.

*Ius, & origo patent, leges quoque
parte priori.*

*Constituit, status, ac alienus, ado-
ptat, & est res.*

*Datq; senatores, consul, pratorius,
urbis.*

*Sunt quaestor, prator, vigilum præ-
fectus, habendi.*

Officium

Rubricæ Digesti veteris.

Officium pariter proconsulis utile noscas.

Vult his Augusti, præses, vel Cæsaris addi.

Censor Alexandri, ius mandat, & assidet inde.

De iustitia & iure. De origine iuris civilis, & om. magist. & successione Iurisprudentium. De legibus & senatuscons. & long. consuetudine. De constitutionibus principi. De statu hom. De iis qui sui vel alieni iur. sunt. De adoptionibus, emancipationibus & aliis modis quibus patr. potestas sol. De rerum diuisione & qualitate. De senatoribus. De offic. consulis. De offic. præfect. prætor. De offic. præse. urb. De officio quaestoris. De officio prætoris. De officio præfecti vigil. De officio proconsul. & lega. De officio præfecti Augustalis. De offic. præsidis. De offic. procuratoris Cæsaris, & rationalis. De offic. iuridici Alexandria. De offic. eius, cui mandata est iurisdictio. De officio assessorum.

Secundi libri Rubricæ.

Est iurisdictio, statuens in parte secunda.

Si quis ius dicēs, vocat in ius, non ierit tunc.

Iussit lex, ut eant, qui sunt in iur. vocati.

Eximat hos nemo, leges quos satisfacere cogunt.

Si noxalis agat, per quem fit, cautio sisti.

Feriat, edendo, pactum, si transigat ullus.

De iurisditione omnium iudicium. Quod quisque iuris in alium statuerit, ipse eodem iure vtatur. Si quis ius dicenti non obtemper.

De in ius vocan. Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit, quem ex edicto nō debuit. In ius vocati, vt eant, vel satis aut cautum dent. Ne quis eum, qui in ius vocatur, vi eximat. Qui satisfacere cog. vel iuramento promittant, vel suæ committatur promissioni. Si ex noxa causa agatur, quemadmodum caueatur. De eo per quem factum erit, quo minus quis iudicio sistat. Si quis cautionibus iudicio sistendi causa fact. nō obtemperauerit. De feriis & diat. & diuersis temporibus earum: & ex quibus causis feriae non impediuntur. De edēdo. De pactis. De transactionibus.

Tertij libri Rubricæ

Postulat, infamat, procurat nomine terna.

Gesta negotia sunt his, atque calumnia iuncta.

De postulando. De iis, qui notantur infamia. De procuratoribus & defensoribus. Quod cuiusque vniuersitatis nomine: vel contra eam agetur. De negotiis gestis. De calumniatoribus.

Quarti libri Rubricæ

Restituit quarta, metus, & dolus, & minor hic sunt.

Diminuit, maior alienat, & arbiter hic est.

Nauta, caupones, stabularius ab-dita redilant.

De in integrum restitut. Quod metus causa gestum erit. De dolo malo. De minoribus viginti quinque annis. De capitis deminur. Ex quibus causis maiores viginti quinque annis in integrum restituantur. De alienatione mutandi iudicij causa facta. De receptis arbi

Rubricæ Digesti veteris.

arbitriis: & qui arbitriū recipiunt, ut sententiam dicant. Nautæ cautiones, stabuli, ut recepta restituant. pertinere negetur. De operis seruatorū. De usu, & habitatione, Vfusfructuarius quemadmodū caueat.

Quinti libri Rubricæ.

Iudicijs quinta ex hares queritur, petit hares.

Si pars haredis, sic possessoria posscat.

Itungas haredem fideicommissa perentem.

De iudiciis, & ubi quis agere vel conueniri debeat. De inofficioso testamento. De petitione haredit. Si pars hared. per. De possessoria hareditatis petitione. De fideicommissaria hareditatis petitione.

Sexti libri Rubricæ.

Vendicat & sexta, tractans de Publiciana.

Vetigialis ager, aut emphyteuticus est hic.

De rei vindicatione. De Publiciana in rem actione. Si ager vetigialis, vel emphyteuticarius peratur.

Septimi libri Rubricæ.

Dans vsumfructum pars septima, crescere, sedit.

Amittatur, res quæ consumenda petatur.

Dat seruis operas, habitatio, si cauet utens.

De vsumfructu, & quemadmodum quis utatur fruatur. De vsumfructu accrescendo. Quando dies vsumfructus legati cedat. Quibus modis vsumfructus, vel vsum amittatur. De vsumfructu earum rerum, quæ vsum consumuntur, vel minuuntur. Si vsumfructus petatur vel ad alium

Octauo libri Rubricæ.

Utere seruitijs octaua parte locatis.

Prædia dant vrbes & rus communia multis.

Ni mihi seruitium bene vendico, perdere possum.

De seruitutibus. De seruitutibus urbanorum prædiorum. De seruitutibus rusticorum prædiorum. Communia prædiorum tam urbanorum, quam rusticorum. Si seruitus vendicetur, vel ad alium pertinere negetur. Quemadmodum seruitutes amittantur.

Noni libri Rubricæ.

Quadrupedem non dabit, Aquiliam quoque legem.

Effundunt multi, noxalis ut actio detur.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Ad legem Aquiliam. De iis, qui deiecerunt, vel effuderunt. De noxalibus.

Decimi libri Rubricæ.

In decima fines regis, ac crescere poscis.

Diuisit tandem communibus exhibeamus.

Finium regundorum. Familiae eriscundæ. Comuni diuidundo. Ad exhibendum.

Vndecimi libri Rubricæ.

Vndecima iudex interrogatur ad ipsum.

Servos corrumpit, fugitivos, alea, mensor.

Fine

*Funeræ cum sumptu, debes inferre
sepulchro.*

De interrogationibus in iure faciendis, & interrogat. De quibus rebus ad eundem iudicem eatur. De seruo corrupto. De seruis fugiti. De aleæ lusu, & aleatorib. Si mensor. falsum. mod. dixit. De religio. & sumptu. fune. De mortuo interendo, & sepulchro ædificando.

**Duodecimi libri
Rubricæ.**

*Res credit, iurans in litem pars
duodena.*

*Cōdice ob causam, cui turpis causa
superfit.*

*Ac indebita si sint, condices sine
causa.*

De rebus creditis, & si certum petatur. De iureiurando, siue voluntario siue necessario, siue iudiciali. De in litem iurand. De conditione causa data causa non secuta. De conditione ob turpem, vel iniustam causam. De conditione indebiti. De conditione sine causa.

**Tredecimi libri
Rubricæ.**

Tredecimam furti, & legis conditione tangit.

Tritica dant loca certa, statuta pecunia si sit.

*Cōmoda, cum reliquis dabit actio
pignoris ampla.*

De conditione furtiva. De conditione ex lege. De condit. triticaria. De eo, quod certo loco dari oportet. De constituta pecunia. Commodati, vel contra. De pignoratitia actione, vel contra.

**Decimiquarti libri
Rubricæ.**

Exercet, iactum bisseptima, & inflictor hic est:

Actio, qua tribuit, patet ac aliena potestas.

Ne dentur natis, Macedonia lex vetat, era.

De exercitoria actione. Ad legem Rhodiam de iactu. De intortoria actione. De tributoria actione. Quod cum eo, qui in potestate aliena est, negotium gestum esse dicetur. Ad senatusconsultum Macedonianum.

**Decimiquinti libri
Rubricæ.**

In decimaquinta adscribo peculium, & annum.

Post de in rem verso, quod iussu iungere fas est.

De peculio. Quando de peculio actio annalis est. De in rem verso. Quod iussu.

**Decimifexti libri
Rubricæ.**

In sextadecima mulier lege Velleianum.

Compensare vetant leges, si depositum sit.

Ad senatusconsultum Velleianum. De compensationibus. Depositum, vel contra.

**Decimiseptimi libri
Rubricæ.**

Septima post decimam mandatum pro socio dat.

Mandati, vel contra. Pro socio.

Rubricæ Digesti veteris.

Decimioctavi libri Rubricæ.

*Quatuordecima tibi vendo, diem
adijciendo.*

*Committens, heres vendit, rescin-
do periculum.*

*His exportandos debet adiungere
servos.*

De contrahenda emptione & ven-
ditiōe: & de pactis inter empto-
rem & venditorem: & quæ res va-
niri possint. De in diem additiōe.
De lege commissoria. De here-
ditate, vel actione vendita. De re-
scindenda venditiōe: & quando
liceat ab emptione discedere. De
periculo, & commodo rei ven-
ditæ. De servis exportandis: vel si man-
cipium ita vanierit, ut manumit-
tatur, vel econtra.

Deciminoni libri Rubricæ.

nona, lo-

addito

*Emptum post decimam nona, lo-
cat, æstimat actor.*

*Res permutatas, præscriptis addito
verbis.*

De actionibus empti, & venditi.
Locati, & conducti. De æstimato-
ria actione. De rerum permutatio-
ne. De præscriptis verbis, & in fa-
ctum actionibus.

Vigesimali libri Rubricæ.

*Pignora pars vicena tibi dabit ac
hypothecas.*

*Post pignus tacitum, sunt quæ res,
qui posteriores.*

*Distrahitur pignus, tandem quo-
que soluitur illud.*

De pignoribus, & hypothecis:
& qualiter ea contrahantur: & de

pactis eorum. In quibus causis p-
gnus, vel hypotheca tacite con-
trahatur. Quæ res pignori, vel hy-
potheca obligari possunt. Qui po-
teriores in pignore vel hypotheca
habeantur, & de iis, qui in priorum
creditorum locum succedunt. De
distractiōe pignorum, vel hypo-
thecarum. Quibus modis pignus,
vel hypotheca soluitur.

Vigesimali primi libri Rubricæ.

*Edictum edilis tractat vigesima
prima.*

*Evincam, si res, quæ venditur, ex-
cipiatur.*

De ædilitio edicto, & redhibito-
ria, & quanto minoris actione. De
evictionibus, & duplici stipulatione.
De exceptione rei venditæ & tra-
ditæ.

Vigesimali secundi libri Rubricæ.

*Vsuras, fœnissque probat vicena
secunda.*

*Instituit, testes simul ignorantia
duplex.*

De usuris, & fruct. & causis, &
omnibus accessionibus, & mora,
De nautico fœ. De probatio. &
præsum. De fide instrumento. &
amissione eorum. De testibus. De
iuris, & facti ignorantia.

Vigesimali tertij libri Rubricæ.

*De sponsalibus, & ritu docet ante
suprema.*

*Ius, pactum, fundus dotalis iungi-
tur istis.*

De sponsalibus. De ritu nupt.
De iure dot. De pactis dotalibus.
De fundo dotali.

Vigesi-

Rubricæ Digesti veteris.

Vigesimi quarti libri Rubricæ.

*Ultima coniugibus donat, diuortia
tangens.*

De donationibus inter virum &
uxorem. De diuortii & repudiis.

*Finis titulorum Digesti
veteris.*

IN FORTIATI CY. rubricæ versibus.

X L V I. anno-
tantur.

*Quando coniugio dos est repetenda
soluta.*

Soluta matrimonio quemadmo-
dum dos petatur.

Terminat hæc rubrica
vigésimum quartum li-
brum Digesti Veteris.

Primi libri Rubricæ.

*Impensas dotis, res amotas dabo
prima.*

*Agnosco ventrom, ventris quoque
nomine mitto.*

*Nomine, si ventris mulier, de con-
cubinis sit.*

De impensis in rebus dotalibus
factis. De actione rerum amotarum.
De liberis agnoscendis & alendis
a parentibus. De ventre inspicien-
do, custodiendoque partu. Si ven-
tris nomine muliere in possessio-
nem missa, eadem possessio dolo
malo ad alium translata esse dica-
tur. Si mulier ventris nomine in
possessione calumniæ causa esse di-
catur. De concubinis.

Secundi libri Rubricæ.

*Dat tibi tutelas, etiam testando
secunda.*

*De confirmando, de legitimis, dare
possunt.*

*Tutores videas hic qui petat. at-
que ministret.*

*Author, & ex facto, de susceptis
sociabunt.*

De tutelis. De testamentaria
tutela. De confirmando tutore,
vel curatore. De legitimis tuto-
ribus. De tutoribus, vel curatoribus,
datis ab his, qui ius dandi ha-
bent. Qui petant tutores vel cu-
ratores: & ubi petantur. De ad-
ministratione & periculo tutorum
vel curatorum. De auctoritate &
consensu tutorum vel curatorum.
Quando ex facto tutoris, vel curato-
ris minores agere, vel conueniri
possunt. De suspecto tutor, & curator.

Tertij libri Rubricæ.

*Excusat terna pars, educat, & ra-
tiones.*

*Vtile, pro tutore gerit, falsus quo-
que, mandat.*

*Atque magistratus tenet, & de
rebus eorum.*

*Iura dari suadent curatorem fu-
rioso.*

De excusationibus tutorum, &
temporibus earum. Vbi pupillas
educari debeat, vel morari: & de
alimentis præstandis. De tutelis, &
rationibus distrahendis. De con-
traria, & utili actione tutelæ. De
eo, qui pro tutore, vel curatore ne-
gotia gessit. Quod falso tutore au-
thore gestum esse dicetur. De fide-
iussoribus & mandatoribus tuto-
rum vel curatorum. De magistrati-
bus conueniendis, vel hæredibus
eorum. De rebus eorum, qui sub

* * *

Rubricæ Infortiati.

exceſſa vel cura ſunt, ſine decreto non alienādis vel ſupponendis. De curatoribus furioſo & prodigo, vel aliis extrā minores dandis.

Quarti libri Rubricæ.

In quarta. teſtator, poſthumus, irrita delet,

Hæredes ſtatuo, vulgares ſubſtituendo.

Conditio, inſtituit, & poſt delibera iure.

De teſtamentis, & qui teſtamēta facere poſſunt. De liberis, & poſthumis hæredibus inſtituendis, vel exhæredandis. De iniuſto rupto & irrito factō teſtamento. De iis, quæ in teſtamento deſentur, inducuntur, & inſcribuntur. De hæredibus inſtituendis. De vulgari, & pupillari ſubſtitutione. De conditionibus inſtitutionum. De iure deliberandi.

Quinti libri Rubricæ.

Teſtatur miles in quinta, acquirit & hæres.

Monſtrat aperire, quis omittens Syllanianum.

Si quis teſtari prohibet, ius Codicis addit.

De militari teſtamento. De acquirenda, vel amittenda hereditate. Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur. Si ex omnia cauſa teſtamenti, ab inteſtato, vel alio modo poſſideat hereditatem. De ſenatusconſulto Syllaniano & Claudiano. Si quis aliquem teſtari prohibuerit: vel coëgerit. De iure codicillorum.

Sexti libri Rubricæ.

Sextus dat primo legata notanda libellus,

De legatis, & fideicommiſſis primo.

Septimi libri Rubricæ.

Septimus inde liber tractat legata ſecundo.

De legatis, & fideicommiſſis ſecundo.

Octavi libri Rubricæ.

Ter quoque legata notat octavus liber ipſa.

De legatis, & fideicommiſſis tercio.

Noni libri Rubricæ.

Annua nona tenet, uſumfructum quoque legat,

Servitus, & dos hic legantur, & optio, vinum.

Inſtructus fundus, ſunt & legata peculii.

Additur his legata rubris penus, atque ſupellex.

De annuis, & menſtruis legatis, & fideicommiſſis. De uſu, & uſufructu, & redditu, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommiſſum relictis. De ſervitute. De dote prælegata. De optione legatā. De vino, tritico, & oleo legato. De fundo inſtructo, vel inſtrumento legato. De peculio legato. De ſuppellectile legata.

Decimi libri Rubricæ.

In decima parte legas alimenta, vel aurum.

Liberat, ac adimit, dubijs, quæ nomine penæ.

Norma Catonis habet, pro nō ſcriptis, quibus aufert.

De alimentis, & cibariis legatis. De auro, & argento mundo, ornā

Rubricæ Infortiati.

ornamentis, vnguentis, vestibus vel vestimentis & statuis legatis. De liberatione legata. De adimendis, vel transferendis legatis. De rebus dubiis. De iis, quæ pœnæ nomine relinquuntur. De regula Catoniana. De iis, quæ pro non scriptis habentur. De his quibus, vt indignis hærediauferuntur.

Vndecimi libri Rubricæ.

Conditio vndecimæ monstratur: lex quoque falcans, Si cui plus fuerit legatum, quam licitum sit.

De conditionibus & demonstrationibus, & causis, & modis eorû, quæ in testamentis scribuntur. Ad legem Falcidiã. Si cui plus, quam per legem Falcidiam licuerit, legatum esse dicatur.

Duodecimi libri Rubricæ.

Est trebellius, atq; dies cedit duodena.

Vt pro legatis caueat, legataque soluet.

Ad Senatusconsultum Trebellianum, quando dies legatorû, vel fideicommissorum cedat. Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur. Vt in possessionem legatorum, vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat.

Tredecimi libri Rubricæ.

Terna post decimam est possessio parte bonorum.

Si tabula extabunt, nullus bona possit infans,

Præstitis contra tabulas possessio datur,

Legatum præstans, bona, dotem conscio, veteri,

De coniungendis, edictum Carbo notauit.

Vuli bona possessor tabulas retinere secundum,

Quando parens laxat, ex milite, iura patroni.

Obsequium zati debent præstare parenti.

De bonorum possessionibus. Si tabulæ testamenti extabunt. De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco, competent. De bonorum possessione contra tabulas. De legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petita. De collatione bonorû. De collatione dotis. De ventre in possessionem mittendo, & curatore eius. De cõiungendis cum emancipato liberis eorû. De Carboniano edicto. De bonorum possessione secundum tabulas. Si à parente quis manumissus sit. De bonorum possessione ex testamento militis. De iure patronatus. De obsequiis à liberis, & libertis, parentibus & patronis præstandis.

Decimiquarti libri Rubricæ.

Libertorum sunt opera, & boni parte suprema,

Vrbis libertos, assignat, fraude patroni,

Si nulla extabunt tabula, datur, undeq; liber,

Legitimus, cognatus, adhuc succedo, gradusque.

Vnde vir ac uxor, miles, non coheredit omni,

Rubricæ Digesti noui.

*Lex dat, & ordo, suis, a. datur
Tertyllianum.*

De operis libertorum. De bonis libertorum. De libertis vniuersitatum. De assignandis libertis. Si quid in fraudem patroni factum sit. Si tabulæ testamenti nullæ extabunt. Vnde liberi. Vnde legitimi. Vnde cognati. De successorio edicto. De gradibus affinitatis & cognationis, & nominibus eorum. Vnde vir & uxor. De veteranorum, & militum successione. Quibus non competit honorum possessio. Vt ex legibus senatusconsultis honorum possessio detur. Quis ordo in honorum possessione seruetur. De suis & legitimis heredibus. Ad senatusconsultum Tertyllianum & Orphicianum.

*Finiunt carmina, titulos omnes
Infortiati ingeniosa serie
comprehendentia.*

L X X I
e. verbi
tantum

DIGESTI NOVI
C. I. X X I I I. Rubricæ. versibus L V I. elucidantur.

Primi libri Rubricæ.

Prima nouum dat opus pars, infectum quoque damnum.

Hinc ardetur aqua pluvialis, de publicanis,

Donatis, causa mortis donatio fuit.

De operis noui nuntiatione. De damno infecto, & de fuggrudis & protecti. De aqua pluvia arceda. De publicanis & vectigalibus & commillis. De donationibus. De

mortis causa donationibus & crepionibus.

Secundi libri Rubricæ.

Parte manumissi sunt, & vindicta secunda,

Verba, mancipia, per testamentum relaxat,

Per lege commissas, libertates, & ademptas.

Vnde statu liber, veniens, non liberat, aurum.

Natali, causa, non proclamare licebit.

Ingenuus, defunctus erit, collusio recta.

De manumissionibus. De manumissis vindicta. De manumissionibus, quæ servis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur. De manumissis testamento. De fideicommissariis libertatibus. De ademptione libertatis. De statuliberis. Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt. Qui & à quibus manumissi liberi non fiunt. De iure aureorum annulorum. De natalibus restituendis. De liberali causa. Quibus ad libertatem proclamare non licet. Si liberus ingenuus esse dicatur. Ne de statu defunctorum post quinquennium queratur. De collusione detegenda.

Tertii libri Rubricæ.

Tertia res querit, possessa, usufructu.

Solut, mens, heres tribuit, donata, relicta.

His pro legato, pro dote, suo superaddies.

De acquirendo rerum dominio. De acquirenda, vel amittenda possessione. De viucpionibus seu usufructu.

Rubricæ Digesti noui.

usurpationibus. Pro soluto. Pro emptore. Pro hered. Pro dona. Pro derelicto. Pro legato. Pro dote. Pro suo.

Quarti libri Rubricæ.

*Iudicat & quarta, confessis, cedit, catur,
Iudex est auctor, cum privilegia credit,
Separo, curator, in fraudem facta resoluo.*

De re iudicata. De confessis. De cessione bonorum. Quibus ex causis in possessionem catur. De bonis auctoritate iudicum possidendis. De privilegiis creditorum. De separationibus. De curatore bonis dando. Quæ in fraudem creditorum facta sunt, ut reuertantur.

Quinti libri Rubricæ.

*Interdicta, bona, legata que quinta notabit,
Ne vis de tabulis, sacer, & loca, publicis hic sunt,
Post fruatur, reficit, fluminibus, prior aras,
Nauigat, & ripa, de vi sic possideatis,
Estque superficies, iter actus, quotidiana
Istis de quibus addat, de fonte, cloacis,
Quod vi, clamore, remitto, precaria caditur arbor,
Glaus, & liber homo satis exhibeatur, utrobi.
Cum de migrando, iungatur Salua dict. m.*

De interdictis, seu extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt, Quorum bonorum. Quorum

legatorum. Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus est. De tabulis exhibendis. Ne quid in loco sacro fiat. De locis & itineribus publicis. Ne quid in loco publico, vel itinere fiat. De loco publico fruendo. De via publica, & itinere publico reficiendo. De fluminibus: & ne quid in flumine publico ripare eius fiat, quo penitus nauigetur. Ne quid in flumine publico ripare eius fiat, quo aliter aqua fluat quam priore ætate fluat. Ut in flumine publico nauigare liceat. De ripa munienda. De vi, & vi armata. Ut possideris. De superficiesibus. De itinere atque peruenio. De aqua quotidiana & æstiuæ. De iuris. De fonte. De cloacis. Quod vi, aut clam. De remissionibus. De precario. De arboribus cadendis. De glande legendæ. De libero homine exhibendo. De liberis exhibendo, vel deducendo. Utrobi. De migrando. De Saluano interdicto.

Sexti libri Rubricæ.

*Excipio sextares iudicis, tempora scribens.
Sunt dolus, & iurâs, lites, ac actio iuncta.*

De exceptionibus seu præscriptionibus & præiudiciis. De exceptione rei iudicæ. De diuersis & temporalibus præscriptionibus: & de accessionibus possessionum. De doli mali, & metus exceptione. Quam rei actio non datur. De litigiosis. De actionibus, & obligationibus.

Septimi libri Rubricæ.

Septima verba, duo tradit seruo stipulanti.

De verborum obligationibus. De duobus reis constituendis stipulandi, & promittendi. De stipulatione seruorum.

Rubricæ Directi noui.

Octauo libri Rubricæ.

Parte fideiussor patet octaua, non soluo.

Acceptat, Prætor, saluam, solui, ratam haberi.

De fideiussoribus, & mandatoribus. De nouationibus, & delegationibus. De solutionibus & liber. De acceptilationibus. De prætoriiis stipulationibus. Rem pupilli vel adolescentis saluam fore. Iudicatum solui. Rem ratam haberi, ratihabitione.

Noni libri Rubricæ.

Delictum, furtum, tignum par: nona tenebit,

Liber erit, caupo, si furta familia fecit.

Furtim casa, rapis bona tunc incendio, libellos,

Criminibus violat, & cœcutiunt, abigei,

Dum præuaricor, atque receptor balnea frangis,

Expilat heredes, quos crimine stellio fallit,

Terminis, illicita collegia dat popularis.

De priuatis delictis. De furtis. De tigno iuncto. Si quis testamento liber esse iussus fuerit, & post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse, aut corripuisse quid dicatur. Furti aduersus nautas caupones, stabularios. Si familia furtum fecisse dicatur. Arborum furtim cæsarum. Vi bonorum raptorum. De incendio, ruina, naufragio. De iniuriis & famosis libellis. De extraordinariis criminibus. De sepulchro violato. De concussionibus. De abigeis. De præuaricatoribus. De receptato-

ribus. De furibus balneariis. De effractoribus & expilatoribus. De crimine expilatæ hereditatis. De crimine stellionatus. De termino moro. De collegiis & corporibus illicitis. De popularibus actionibus.

Decimi libri Rubricæ.

Publica iudicia decima sunt parte notata,

Accusans, custos, est maiestatis amator,

Punit adulteriũ, vis publica, priuataque, sica,

Pompeia, de falsis, lex Iulia de repetundis.

Carior annona fiet, si sacra peculor.

Ambitus, admittit plagiaria Turpilianum.

Sæpe requiro eos, quos questio, prænaque mulctant.

Damnabo, mortem, deportatis, dabo passos.

His punitorum coniungo cadauera tandem.

De publicis iudiciis. De accusationibus, & inscriptionibus. De custodia, & exhibitione reorum. Ad legem Iuliam maiestatis. Ad legem Iuliam de adulteriis coercendis & stupro. Ad legem Iuliam de vi publica. Ad legem Iuliam de vi priuata. Ad legem Cornelianam de sicariis. Ad legem Põpeianam de parricidiis. Ad legem Cornelianam de falsis: & senatusconsulto Liboniano. Ad legem Iuliam repetundarum. Ad legem Iulianam, de annona. Ad legem Iuliam peculatus: & de sacrilegiis, & de residuis. Ad legem Iulianam de ambitu. Ad legem Flauianam de Plagiariis. Ad Senatusconsultum Turpilianum, & de

Rubrica Codicis.

de abolitionibus criminum. De requirendis reis, & absontibus dānandis. De quæstionibus. De pænis. De bonis damnatorum. De bonis eorum, qui ante sententiam mortem sibi consciuerunt. De interditiis, & relegatis, & deportatis. De sententiam passis, & restitutis. De cadaueribus punitorum.

Vndecimi libri Rubricæ.

Vndecima appellat, quod non licet, est, quis, & à quo.

Quando, suscipiam, dimittam, nihilq; nouabo,

Rescindit causa tutor, prouincia cogit,

Mors interueniat, de fisci iure, reuersis,

Militat in castris queri bona, de veteranis.

De appellationibus & relatio. A quibus appe. non licet. Quis & à quo appelletur. Quando appellandum sit, & intra quæ tempora. De appellatio. recipiendis vel non. De libellis dimisso. Nihil nouari appellatio. interposita. Quæ sententiæ sine appellatio rescindat. An per alium causæ appella. agn. possint. Si tutor, vel curator, vel magistratus creatus appellauerit. Eum qui appellauerit in prouincia defendi. Apud eum à quo appellatur, aliam causam agere compellendum. Si pendente appella. mors interueniat. De iure fisci. De captiuis & postlimi. reuersis. De re militari. De castrensi peculio. De priuilegiis veteran.

Duodecimi libri Rubricæ.

Municipales, estq; decurio parte suprema,

Albis, muneribus, uaco, ius immane tenendo

Legatus, ciuis, decernit, opus popolare,

Nundina, pellicita, variis dat cognitiones,

Sunt proxeneta cauti, de censibus auti,

Significata subit verborum, regula iuris.

Ad municipalem: & de incolis. De decurionibus & eorum filiis. De albo scribendo. De muneribus, & honor. De vacatione & excusatione munerum. De iure immunitatis. De legationibus. De administratione rerum ad ciui. perti. De decretis ab ordine faciendis. De operibus publi. De nundinis. De pollicitationibus. De variis, & extraordinaria. cognit. De proxenetis. De censibus. De verborum & rerum significatio. De regulis iuris.

Finis titulorum ff. Noui.

CODICIS IVSTI.

Rubricæ ferme omnes nouem subiectis versibus comprehenduntur.

Primi libri Rubricæ.

Pars prior officia, leges, & sacra docebit.

Officia. De officio præfecti prætoris. Ori. Officio præfecti. Afric. Officio præfecti. urb. Officio magistri militum. Officio Quæstoris. Offici. magistri officiorum. Offici. comiti. sacra. largitio. Officio comitis rerum priuatarum. Officio comiti. sacri palatii. Officio proconsulis. & legati. Officio comiti. sacri. patrimonii. Officio comiti. Orient. Officio præfecti. Augusta. Officio vicarij. Officio prætoris.

* * *

Rubricæ Codicis.

Officio rect. provincie. Offic. præfect. vigilum. Officio civilium iudicium. Officio militarium iudic. Officio diversio. iudic. Officio eius qui vicem alienius iudic. vel præsi. obtinet. Officio iudic. Alexand.

Leges. De legibus & consuetu. princ. Manda. princ. Senatusconsult. Vetere iure enucleando. Iuris, & fact. ignor. &c. Nono Cod. sacred. Iustitia. Cod. confr. De emend. Iust. Cod. &c.

Sacra. De summa Trinit. & fide cathol. Sacrosanct. eccle. I. pisco. & cler. Episcopali auctoritate. Ne sanct. baptisma iteretur. His iungantur illi, qui faciunt contra sacra, ut est titulus, De hæretic. & apostataris. Nemini licere sing. sal. Iud. &c. Ne Christianum manci. Paga. & sacrifi. Is, qui ad eccles. confugunt. Is, qui in eccles. de Statutis & imaginibus. Is, qui ad stat. confug.

Si quos titulos, & hic & in sequentibus omiserimus illos pro tuo arbitrio sub quo voles verbo collocabis: aut alia (si manis) contexto carmina, quæ tibi huic rei aptiora videantur, neque nos qui tum breuitati, tum utilitati studuimus, dente canino laceres.

Secundi libri Rubricæ.

Transigo. restituo. gero. posulo. parte secunda.

Transigo. De transactionibus. Patet. Et quia talia sunt, quandoque mediantibus arbitris: ideo de receptis arbitris, in fine libri ponitur, & de iureiur. propter calum. dando.

Restituo. De in integ. restit. Fidei. f. a. mino. I. de i. f. a. mino. Si tutor, vel curator interuenerit. Si in cōmuni, eademque causa in integrum restitutio postuletur. Si aduersus rem iudic. Si aduersus vend.

Aduersus dona. Si aduersus libera. ta. Si aduersus transactio. Si aduersus solu. Si aduersus dotem. Si aduersus delict. Si aduersus vfuc. Si aduersus fidei. Si aduersus credi. Si minor ab hered. se absti. Si ut omiffam heredi. vel bonorum possessori. vel quid aliud acquirat. In quibus cau. resti. Qui de aduersus quos. Si minor se maio. dix. Si ræpius integ. restit. Is, qui ventam a ra. imp. Si ma. fact. Vbi, & apud quem cog. in integ. resti. ag. sit. Reputatio. que a. litig. per procur. causam resti. In integ. restit. postulat. Resti. mil. Vxor. anti. Tēpor. in integ. resti. Quibus ex causis maiores.

Cetero. De negotiis gestis. Procurato. Is qua vi, metu &c. causa gesta sunt. Dolo malo. Edendo. In ius vocando.

Postulo. id est, aduoco. De postulan. Aduo. diuer. iudi. Aduoc. fidei. Errore aduo. Ut quæ defunt aduoc. Et quia postulare non possunt, qui infames sunt: ideo, Ex quibus cau. i. rog. infra.

Tertii libri Rubricæ.

i. conqueritur. i. diuidit.

Tertius decens, queritur, servitus, petit, occidit.

Ius dicere. De iudiciis. Sportulis & sump. in diuersis iud. facendis. & de executoribus iuram. Ped. iud. Qui pro sua iurid. iudices dare, dare possunt. Ne quis in sua causa iud. Qui legi. petio. Ran. p. iud. ha. De nemo mul. agere. ordine iudiciorum. Litis contest. Plus peri. D. l. Peris. Iurisdictione omnium iudicum. Quando Imperator iur. pupil. vel vid. cognoscit, & ne exhibetur. Vbi de crimine agi oportet. Vbi de possessione agi oportet. Vbi fideicom. p. oportet.

Rubricæ Codicis.

ge. oportet. Vbi conueniatur, qui certo loco dare promisit. Vbi in rem actio. Vbi de hæredit. agitur. Vbi de ratiociniis. Vbi causa status agi debeat. Vbi quis de curia. Vbi senator. vel clariss. In quibus causis militantes fori præscrip. vti non possunt. Vbi causæ fisc. Quando liceat vnicuique sine iudice se vindi.

Quartier. De inofficioso testamento. Inofficiosis donationibus. Inofficiosis dotibus.

Seruit. de seruitutibus, & aqua. Vusufructu, & habitatione, & ministerio seruorum.

Petit. De petitione hereditatis. Rei vendi.

Occat. Familix eriscundæ, id est, hæredit. diuidendæ. Comuni diuidendo. Communia vtriusque iudicij. Finium regundorum. Consortibus eiusdem litis.

Quarti libri Rubricæ.

Actio, contractus testes quarta reserantur.

Actio De actionibus, & obligationibus. Vt actiones ab hærede & cætra hæredem incipiant. Ne vxor pro marito conueniatur. Ne filius pro patre. An seruus ex suo fac. post manu. teneatur. Quando fiscus, vel prin. Hæ. vel actio. Ex delictis defunctorum. Constit. pec. Rebus cred. & iureiur. Si certum petatur. Suffrag. Prolubi. sequen. pecu. Conditione indebi. Conditione ob causam. Condit. ob turpem causam. Condit. furti. Condit. ex lege. Pignorat. actio. Instu. & exerci. Quod cum eo, qui in alien. po. Per quas personas nobis acquirit. Ad senatusconsultum Macedo. Ad senatuscons. Vellei. Non nume. pec. Compensatio. Hæ.

vel actio vend. Act. empt. & vend. Aedli. actio.

Contractus. De Commodato. Vsuris. Nautico fœnore. Depositum. Mandati. Si ser. extero se emiman. Pro socio. Contrahenda emptione & venditione. Quæ res vèdi non possunt. Quæ res exportari non debent. Eunuchus. Patribus, qui filios distrax. Rescindenda venditione. Quando liceat ab emptione discedere. Si propter publ. per. sita. Sine censu, vel reli. Pericu. & commod. rei venditæ. Si quis alteri vel sibi. Rebus alien. nō alienat. Commun. rerum alie. Rem alienam gerent. Pactis inter emptorem, & venditorem. Si seruus expor. vene. Si mancipium ita vaneat, ne prostituta. Si mancip. ita fuerit alien. vt manumit. Monopoliis. Nundinis, & mercator. Vestigali. & commiss. Noua vestigalia institui non posse. Commer. & mercat. Rerum permutatione. Locato. Iure emphyt.

Testes. De testibus, & aliis speciebus probationum, videlicet, De probatio. Fide instrumen. cui adheret titulus, Plus valere quod agitur.

Quinti libri Rubricæ.

Quinta dabit, nuptias, tutelarum que figurat.

Nuptias. De sponsalibus. Si rector provincie, vel ad eum pertinentes fœdalitias dederint arrhas. Donatione ante nupt. Nuptiis. Incestis, & Inutilibus nuptiis. Interdicto matrimonio inter pupil. & tutor. Si quacunque præd. potesta. Si nup. ex reser. pe. Secundis nuptiis. Si secundò nupserit mulier. Dotis promissi. Iure dotium. Rei vxorix actio. Pactis conuentis tam super dote, quam super donatione

Rubrica Codicis.

tionem ante nuptias. Dote cautam non nam. Donat. inter virum & uxorem. Repudiis. Soluta matrimonio, quemadmodum dos petatur. Si dos constan. matrimon. solut. fuerit. Ne fideiussor. vel mandato. detur. Rerum amotarum. Ne pro dote mulieris bona quondam mariti addicantur. Fundo dotali. Divortio facto, apud quem liberi morari vel educari debe. Alend. liber. Concubinis. Naturalib. liber. Tutorum. De testam. tutel. Confir. tutor. Legi. tutel. Qui pe. tutor. Et breuiter persequere usque ad finem huiusce libri: & omnes ferme titulos huic verbo accommodatos indicabis.

Sexti libri Rubrica.

Sexta libertos & testamenta notabo.

Libertos. De seruis fugitiuis, & libertis. Furtis, & seruis corruptis. Operis libertorum. Bonis libert. Si in fraudem pat. a libertis alienatio facta sit. Obsequiis patrono prestandis. Libertis & eorum liberis. Iure aureorum anulorum.

Testamenta. De testamento militis. Qui testam. facere possunt. Testam. Hæred. institutio. & substitut. & restitut. sub condi. fact. Impub. & aliis substitut. Necess. ser. hæred. institut. Liber. præter. Posthum. hæred. instituend. Iure deliberand. Repudian. & abstinen. hæred. Quemadmodum testamentum aperiantur. Edict. diui Hadriani tollend. Si quis aliquem testam. prohibuerit. Iis quibus, ut indignis hæreditates auferuntur. Codicillis. Legatis. Et quia in testamentis quandoque verba ponuntur obscura: ideo est ibi titulus, De verborum & rerum significat. Si omissa sit causa testam. Iunge

hic materiam bonorum possessionis, quæ huius libri titulos pro arbitrio accipias.

Septimi libri Rubricæ.

a i. septima. b l. appellat, non tertio.

Hept. a manumittit, præscribit, prouocat, haud ter b.

Manumittit. De vindicta lib. & apud consilium manumissione. Testam. manumiss. Legè Fasia Caninia tollenda. Fideicommiss. liber. Dediti. liber. tollenda. Latina libertate tollenda. Communi seruo manumisso. Seruo pignori. da. ma. Seruis Reipub. manumitt. Iis, qui a non dominis manumittuntur. Qui manumitti non possunt. Qui non possunt ad libertatem peruenire. Quibus ex causis serui pro præ. liber. accipiunt. Ingenuis manumi. Communia de manu. Liber. causa. Aster. tollend. Quibus ad lib. procla. non licet. Ordine cognitionum. Collusione detegenda. Ne de statu defunct. post quinquennium quærat.

Præscribit. De longi temporis præscriptio. Pecul. eius qui, liber. meruit. Senatusconsultum Claud. Nudo iure Quiritum. Vfusucapione pro empt. Vfusucapione pro donat. Vfusucapione pro dote. Vfusucapione pro hærede. Communia de vusucapion. Vfusucapione transfor. Acquirenda, & retinenda possess. Præscript. longi temporis. In quibus causis cessat longi temporis præscriptio. Quibus non obicitur longi temporis præscriptio. Si aduersus credito. Quadrien. præscriptio. Ne rei do. vel tempo. vendicatio long. except. summo. Præscriptio triginta vel quadraginta annorum. Anna. exceptio. Alluui. & paludi.

Provo

Rubricæ Codicis.

Prouocat haud ter. Ne liceat in una, eadēque causa tertio prouocare. Appellatio Tempor. & repara. appella. Quando prouocare non est necesse. Quorum appellatio. non recipiuntur. Si pendente appellatione mors interue. Iis, qui propter metum iudicis non appel. Si vnus ex pluri. appellat. Si de moment. posses. fuerit appell. Et quia appellationes emittuntur à sententiis: ideo præsupponēdi sunt tituli de ipsis sententiis loquentes: & sunt hi, De sententia præfect. prætorio. Quomodo & quando iudex sententiam proferre debet. Sentent. ex periculo recitand. Sententiis, & interlocut. omnium iudicum. Sententia, quæ ūne cert. quantitate prolata est. Sententiis, quæ pro eo quod interest profer. Si à nō competentī iudic. iudicatum esse dicatur. Pœna iudicis, qui malè iudica. Sententiam rescindī non posse. Fructib. & litium expensis. Re iudicata. Executio rei iudicatæ. Usuris rei iudicatæ. Si plures vna sententia condemnati sunt. Quibus res iudicata non nocet. Comminatio. vel epi. Si ex falso instrumento. vel testimonio iudicatum sit. Paucos qui restant titulos, pro arbitrio applicabis.

Octauī libri Rubricæ.

Pignorat octaua, interdicat; dat, stipulatur.

Pignorat. De pign. & hypothec. In quibus causis pignus tacitè contrahatur. Si aliena res pignori data sit. Quæ res pignori obligari possunt. Qui potiores in pignore habeantur. Iis, qui in priorum creditorum loco succedant. Si anti. cre. pign. vend. Si res communis pignori data sit. Prætorio pig. Si

in causa iudicati pignus caprum sit. Si pignus pignori datum sit. Partu pigno. & omni causa. Remis. pig. Etiam ob chirographa pecu. pig. ten. pos. Distractio. pign. Debito. venditi. pignorum impedire non possunt. Si vendito. pign. agat. Luitio. pignor. Si vnus ex pluri. hære. Si pigno. conuen. Iure dominij impetran. Pa&. pign. Creditorem cui&cio. pigno. nō deb. Et huiusmodi rubricæ concernunt ius quod quis habet in rebus. Ad damus per quādam similitudinem rubricas concernentes ius quod in personis habemus, vt sunt de Patria potestate. Adoptiones. Emancipationes libertorum Ingrati liberi. Postliminio reuersi. Infan. expo. Infr. pœn. cœlibat Iure liberorum.

Interdicat. De interdictis. Quorum bonorum. Quorū legatorum. Vnde vi. Si per vim, vel alio modo absent. perturbata sit pos. Vti poss. Tabul. exhiben. Lib. Preca. & Saluiano interdicto. Aedifici. priuat. Noui operis nunciatio. Oper. publicis. Ratiocin. operum publicorum.

Dat. Pro donat. De donationibus. Donationi. quæ sub modo. Reuocand. donationib. Donationib. causa mortis.

Stipulatus. De contrahenda, & committenda stipulatione. Duobus reis stipulantibus, & promittētibus. Fideiussor. Nouatio. & dele. Solut. & liberat. Acceptila. Euitio. Si quid omissum sit, tu illud conformitate perspecta pro arbitrio ad aliquod supradictorum reducere potes.

Noni libri Rubricæ.

i. punit.

Vltima multiplici pars criminæ lege flagellas.

Nonus

Rubricæ Codicis.

Nonus liber Codicis re vera crimina varia punit, incipiens per rubricam. De iis, qui accusare non possunt. Accusa. & inscriptio. Exhibend. & introd. reis. Custod. reorum. Istos & reliquos sequentes titulos per ordinem carmini superiori apertissimos iudicabis, nisi distorto traharis iudicio.

Rubricarum omnium colligationes, & continuationes ex Azonis Summa excerptæ, & hinc nunc primum impressæ, magnam lectoribus afferent eruditionem.

Et si nouem illa superius explicata, tibi forsitan prolixiora videntur: materiam ipsam totius Codicis quatuor suppositi versiculi

enodare poterunt, quos veterem castigantes impressionem, sic imprimendos curauimus.

Materia nouem librorum Codicis.

*Sacrat prima, secunda parat, Ius
tertia dicit.*

*Cōtrahit & quarta, nubere quinta
ta docet.*

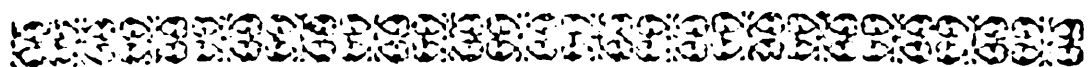
*Testatur sexta, liberios septima
ponit.*

*Pignorat octaua, crimina nona
premit.*

FINIS TITVLORVM CODICIS.

INSTI

INSTITVTANE VOCANDA

sint hæc iuris civilis elementa,
22 Institutiones.

 T s i inter multos iamdiu obtinuerit Insti-
tuta vocari, hæc iuris prudentiæ elementa,
quippe quum & Syponinus Instituta inter-
dum decreta legum atque sanctiones dici affirmet, &
ita Iustinianum opus suum Elementorum inscripsisse
(id quod & ipse alibi agnoscit Sabellicus) & in Pan-
dectis Græcis legatur, τὰ *ἰνστιτῦτα*. *ἰνστιτῦτα*, vt Budæus
in Annotationibus suis annotauit: & Politianus in
Epistolis testatur, Martianum Iuriscōsultum sedecim
libros Institutorum conscripsisse, & Vlpianum duos
item Institutorum, Paulum quoque duos Instituto-
rum, & ita alios non paucos. Nos tamen Laurentium
Vallensem, atque alios humanitatis professores ma-
gis sequimur, qui Instituta magis interpretantur bo-
nos mores, consilio & ratione sumptos, domesticam-
que disciplinam, quæ literis non mandantur, sed ob-
seruantur communi opinione virorum bonorum, per
quandam consuetudinem. Vnde & apud Valerium
Maximum titulus est de institutis antiquis, quasi de
moribus antiquis. Et Quintilianus: Nam is, inquit,
quanquam triennium nutricibus dederit: tamen ab il-
lis quoque formandam quàm optimis institutis men-
tem infantium iudicat. Cur autem ad literas non per-
tineat ætas, quæ ad mores iam pertinet? eandem rem
appellans instituta & mores. Hæc Quintilia. Institu-
tiones autem sunt præceptiones, quibus instituuntur
& docentur homines, vt libri ab eodem Quintiliano
inscripti,

inſcripti, Inſtitutiones oratoriæ , à Lactantio Inſtitu-
tiones diuinæ , ab Aldo Inſtitutiones grammaticæ,
& ita ab aliis multis authoribus , vt hinc ſcilicet hoc
opus Inſtitutiones dici intelligas, quòd præceptiones
ac documenta quædam ſeu elementa iuris præſertim
ciuilis contineat, quibus iam inde ab initio cupida le-
gum iuuentus imbuatur. Quorum & Politianus Mi-
ſcellaneorum cap.lxxxiiij.commemorât his verbis, In-
ſtitutiones hæ, quæ vocantur in iure ciuili, Iuſtiniani
principis nomine editæ : ſed à Triboniano tamen do-
ctiſque aliis viris compositæ: etiam Græcè ſcriptæ ſub
eodem prorsus intellectu reperiuntur, niſi quòd ritus
quidam, conſuetudinèſque Romanorum veteres vbe-
rius aliquando & latius in Græco ipſo, quàm in Lati-
no Codice referuntur, vt peregrinis hominibus atq; à
Romanorum more conſuetudinèſque alienis res tota
penitus innotefceret. Hactenus ille. Quorum te
voluimus monitum humaniſſime Lector,
vt cum iuriſprudentia, verborum
quoque peritiâ tibi
adſciſcas. Vale.

IN

IN NOMINE DOMINI.

Iste titulus diuiditur in quatuor parte. Primo ponitur invocatio diuini nominis, per quam Deus veneratur: ibi. In nomine Domini. Secundo, ponitur descriptio imperialis culminis proprii, & appellatiui, tanquam causa efficiens: ibi, Imperator Cæsar. Tertiò, ponitur cui præfatus liber diuigitur: ibi, Cupida legum iuuenturi. Quarto, po-

nitur quidam titulus particularis ad nigrum proximè sequens: ibi, Incipit Proœmium. Ange. Arer. Non continuatur iste titulus: quia continuatio debet fieri ad proxima. l. ij. ff. de stat. lib. unde, cum sit principium, nihil ante se habere potest, ad quod conueniatur. §. nos verò. in Proœmio. ff. & l. proximus. de verb. signific. Christophorus Porcus.

¶ à Iesu Christi. Ex hoc nota quòd Christianus fuit, aliàs non posset imperare, id est, imperij iurisdictionem exercere: ut in auth. iusu. quod præsta. in princ. ibi, & communicator ecclesiæ. vbi dicitur, quòd quilibet administrator debet iurare se esse communicatorem sanctæ catholicæ ecclesiæ. Sic & aliàs incipit, ut C. de offic. Præf. Præf. Afri. l. in nomine Domini, & in authen. de armis. in prin. Ex hoc enim sequitur bonu initium, melius medium, & optimus finis, ut in auth. quomodo oportet. episc. §. j. versic. bene autem. & glo. j. in aut. de her. & Fal. in prin. col. j.

A D D I T I O. Haloander, & quidam alij hoc sustulerunt sine causa, ut patet ex l. j. C. de offi. præf. Afri. & Græcis const. C. præfixis.

¶ b Cæsar, à Cæsare Augusto, qui regnabat tempore natiuitatis Christi, iuxta illud, * Exiit edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur vniuersus orbis. i. ut quilibet æstimaret bona sua, & exinde quilibet imperator dictus est Cæsar, vel dicitur Cæsar, quia fuit cæsus de ventre matris suæ.

A D D I T I O. Imò, à C. Iulio Cæs. ut apuell. xxx. in princip.

* c Flavius, quia erat de familia Fla-

uiorum: vel quia denicit Flauios: ut dixi. & c. in princ. Alij habent Flauus: quia talis erat coloris. nam erat rubens. sed melior prima sententia.

A D D I T I O. Imò, ex Flauiorum familia, ut ante ipsum Imp. Flauius Valerius, Anastasius, & c. Flauius Constantinus. Aemyl. Ferret. q. ad Iustinianum. q. a fuit filius Iustiniani: de dona. §. est Salinus & j. quib. nō est per. fa. testa. 5. pen. Sed in decre. cōtrā dist. xvj. habeo librum, vbi dicitur q. fuit filius Constantini. Sed forte ibi loquitur de alio Iustiniano, quā hic. Vel dic quod fuit filius Constantini, quia successit ei in regno. Vel dicitur à iustitia quam semper coluit, & subditis iniunxit colendam, ut C. de sum. Trinit. & fide catholic. l. j.

A D D I T I O. Tuit Iustinianus adoptiuus filius. Anticus autē dictus est ab Antis denictis, q. sūt populi Istri fluminis accolæ. Armius Ferret. ex Procopio.

¶ Adde quod fuit nepos ex sorore, si Egnatio credimus. Syl. Aldobran.

¶ e Alemannicus. hoc nomen & omnia sequentia nomina sunt ab euentu sibi imposita: ut putā, quia vicit Alemannos: & sic de aliis, ut in authen. de hare. & Fal. in prin. & hæc omnia sunt nomina prouinciarum, quas deuicit.

¶ f Pius. à pio Antonino: ut in auth. ut lib. de exte. §. hoc similiter versic. facimus autem. Accursius.

¶ g Felix. à virtute animi: vel felix, id est, prosper: quia omnia sibi ad vota succedebant.

¶ h Inclytus. à gestis magnificis. Acc.

¶ i Victor. in sugando hostes. Accur.

¶ k Triumphator. post victoriā, gloriosus enim erat ob magnifica gesta sua.

¶ l Semper Augustus. quia hulus debet esse propositi quilibet Imperator, ut augeat: licet hoc non semper faciat. sic in definitione matrimonij: ut i. de par. pot. in prin. licet interdum diuidatur: ut C. de rep. l. consensu sic in definitione iustitiæ: ut i. de iusti. & iur. in prin. secundum Ioannem.

¶ m Cupida legum iuuentuti. scilicet mitti suam gratiam, seu salutem, & hunc librum.

A

¶ Incipit. More rectè scribitur enim pre-
mittit proœmiū, in quo reddit lecto-
rē attentū, docilem & beneuolū. Atten-
tū, cum dicit, summi vigilis. nam per
hoc, qd ipse vigilauit, reddit nos attē-
tos, vt vigilare

debeant. n. i. ius

ciuile vigilati-

l. scriptū est: vt

ss. quæ in frau-

red. l. pupill.

in si. & i. eo. pro-

xim. s. ibi, sum-

ma. q. prouiden-

tia. Docile, cum

dicit, & cum sa-

cratissimas cōstitu-

tionē, & c. vt i. eo. s. omnes. Docile enim

facit, qui sūma rei breuiter cōprehen-

dit, nā per hoc, qd ipse abbreviauit, po-

terunt à modō facilius edoceri. Bene-

uolum. i. bonæ voluntatis ad addiscen-

dum, vbi dicit, & quod priori tempo-

re, & ibi, summa itaque opē: vt i. eo. s.

cūque. in si. & s. summa itaque, & c.

IMPERATORIAM. Diuiditur

in tres partes principales totū hoc

proœmiū vsque ad finem: licet Io. de

Pla. diuidat in quinque. Nā primō po-

nit in quibus debet versari Imperator.

Secundō ponit qualiter Iustinianus il-

lud adimpleuit. Tertiō nos ad studium

exhortatur: ostendendo fructus, qui se-

quuntur ex assiduo studio. Secūda ibi,

in s. Quorū. Tertia ibi, Sūma itaq. Itē

tū prima diuiditur in duas partes: qā

primō ponit dictū. Secundō ponit tres

casus. Secūda ibi, vt vtrūque. ANGE.

CA S V S. Quidā iuuenis inhiabat co-

ra Imperatore, dicēs, Domine Impera-

INCIPIT
proœmiū.

ARGVME N.
Imperatorē non
solum decet ar-
ma, sed & leges:
quo belli pacif-

re: vt C. de iur. del. l. fin. circa prin. Ad
hoc respōdet benignē Imperator, as-
signans duo tēpora. l. i. pus belli, & tem-
pus pacis: & dicit, fili mi, sic tibi re-
spondeo: Decēs est, vt quilibet Impera-

que tēpore Resp. his duobus. Sar-
rectē gubernetur. mis & legibus:
& hoc ideo, qā

IMPERATOR
Iūā maiestatem
non solū armis de-
coratā, sed etiam
legib⁹ oportet ef-
fere tēpus belli, &
tēpus pacis. Nā

tēpus belli gubernabit per arma & vsū
armorū: & sic efficietur victor, & triū-
phator. Tēpus autē pacis gubernabit p
legē, & vsū legis: & sic puniet maleficia
delinquentium: & per hoc fiet re-
ligiosissimus, & sanctissimus, maleficia
puniendo: quia valde religiosum est &
sanctum punire maleficia: seu malefa-
ctore: & hoc vsque ibi, Quorum.

¶ Imperatoriam maiestatem. i. impe-
ratorem qui est in maiestate: vt C. de
leg. & con. l. digna. Similis est loquē-
di ornatus i. quibus mo. ius pa. po. sol.
s. filius. ibi, Imperatoriā celsitudinem.
[Adde quod maiestas est decus, ampli-
tudo, & dignitas cuiusque: quam etiam
pro dea honoris, & reuerentiæ filia
priuscoli coluerunt. Syl.] Et nō. quod an-
tiprophorizat respondendo ad tacitam
quæstionem, hanc s. quare Impera-
tor non facit quod suū est. s. armis
intendere: cū milites magis arma
scire quā iura oporteat: vt C. de in-
de. l. scimus. versic. arma. Ad quod re-
spondet, Imperatoriā maiestat.

¶ Armis decoratam. Quæritur, qua-
re quod erat armorum, attribuit le-
gibus & econtrā? Respondetur, vt
ostenderet alterum alterius auxilio
semper egere: vt C. de Iustin. C. con-
fir. in prin. & si. de rei vendi. l. qui re-
stituere. in prin. vel dic, propriē poni-
tur: nam arma sunt ad decorem, leges
sunt ad armandum. vnde dicitur: mi-
litat nāque, & c. vt C. de aduo. diu. iu. l.
adlocati. Et leges dicuntur amare ho-
mines: vt C. ad l. Iuliam. de adult. l. cū
vir nubet. vel ideo posuit, vt euitetur
malus sonus verborum, s. cacophaton,
id est turpis sonus.

¶ Oportet. id est, opportunum est.

¶ Adde quod imō necesse est, vt C. de
Iustin. Cod. confir. in princ. exponun-

tur

ut autem hæc verba necessitatis se-
cundum subiectam materiam. Iason in
l. j. ff. de iusti. & iur. Syl.

^a Armata. s. ad hanc utilitatem,
quæ sequitur. Accurs.

^b Et bellorū.

& sic quo ad u-
sum armorum.

^c Et pacis. Sic
quo ad usum
legum. Accurs.

^{μολέ}

^{μ99.}

^{T.}

^d Gubernari.
Alterū legibus.

s. tempus paci:
alterum armis.

s. tempus belli.

^e Et princeps.
i. Imperator.

A D D I T O
Nico, q. olim Ro.

^{Expil-}

Imp. dicebatur
princeps, ut pa-
ter ex Tacito l.

j. Aemil. Fer.

^f In hostilibus. Qui sunt hostes, dici-
tur. ff. de capt. & possi. reuer. l. hostes.

& ff. de verb. sig. l. hostes.

^g Per legitimos tramites. i. leges
quæ sunt via gradiendi: sicut tramites

eundi, secundū Io. Bene dico calumniā-
tes puniri per leges. nā in criminibus,

sive ordinariis, sive extraordinariis,
ad similitudinē supplicij puniuntur ea-

lūniator: ut C. de ac. l. si. & ff. ad Turpil.
l. & in priuatis. vbi dicitur, Et in priua-

^{publi-}

is, & in extraordinariis ^h criminibus,
oēs caluniosi extra ordinē pro quali-

tate admissi plectuntur. Itē in civilibus
modò pecuniaria pœna, modò sacra-

mēto calūniæ, modò nota infamiae: ut
j. de pœ. te. li. p. totū. & i. de ac. §. si quis

agēs. & C. de plus per. l. vnic. & de iud.
l. properādū. §. & si quidē. vbi puniuntur

contumax in expensis. Vel dic, q. septē
genera pœnarū vocat legitimos tramites,

ut ff. de pœ. l. vi. in fi. & l. vii. & viij.
vel dic, q. magistratus vocat tramites

per quos iura redduntur. nam parū va-
lēt iura esse in ciuitate, nisi essent, qui

ea executioni mādarent, ut ff. de orig.
iur. l. ij. §. post originē. qui puniunt in

criminalibus, puniunt & in civilibus,
in expensis, & in viatico, ut ff. de iud. l.

eum quem. Vltima verior est. Accurs.

^h Calumniantium. Calumniator est,
qui falsa crimina scienter intendit: ut

ff. ad Turpil. l. j. in prin. & facit ad hoc
ff. de iis, qui not. inf. l. athletas. §. ca-

lumniator. Quid autem sit præuaria-

tor, & tergiversator, dicitur in prædi-
ctis legibus. Accurs.

A D D I T O. Itē, calumniantium
capitur generaliter pro omnibus de-

linquentibus.

hostibus triūpha-
tor magnificus.

ⁱ Quātis vigiliis
quantisve sado-

ribus sese circa
arma, & leges ha-

buerit, ab ipso
effectu probat.

^k Quorum vtran-
que ^k viā cū sum-

mis vigiliis ^l sum-

māque prouiden-

tia ^m annuente ⁿ

Deo ⁿ perfecimus.

res. l. j. ff. hoc iunl. & anistites iuris à
Quintiliano, lib. ij. cap. j. Aemyl. Fer.

^o Quorū, diuiditur in duas partes.
Primò, dicit quòd Imperator perfectē

se habuit circa arma, & leges. Secūdo,
hoc suū dictū probat ab effectu. Se-

cunda ibi, & bellicos. Item secunda
subdiuiditur in duas: nā primò exem-

plificat, qualiter se habuit circa arma.
Secundò circa iura. Secunda ibi, Om-

nes verò populi. Angel.

C A S V S. Adhuc instabat iuuenis ante
principē, & iterū quæsiuit, Domine Im-

perator, dixisti §. q. quilibet Impera-
tor debet esse munit⁹ his duobus. s. ar-

mis, & legibus: & vos Domine Iusti-
niane, qualiter estis munitus his duo-

bus? Resp. mitim, Certē sum vtrisque
munit⁹. s. armis, & legibus. Nā circa ar-

ma pbē me habui: & circa leges diuti⁹
vigilaui. & hoc vsque ibi, Et bellicos.

^k Quorum vtranque. Si ista debent
esse in principe, tu Iustiniane, quid fe-

cisti? Respon. quorum vtranque.

^l Cum summis vigiliis. i. Cū summo
labore, quoad leges. nā ius civile vigi-

lantibus, & non dormiētibus scriptum
est. ut ff. que in frau. cre. l. pupil. in fi.

^m Prouidentia. s. quo ad arma. Et
nota tres hominis status, memoriā

præteritorum, scientiam præsentium,
prouidentiam futurorum.

ⁿ In Annuente Deo. Deo gratias re-
fert, cuius auxilio triumphum meruit

obtinere: ut C. de offi. præf. præco.

Afric. l. j. in principio.

¶ Et bellicos. C. A S V. Instabat ad-
huc iuuenis corā Iustiniano Impera-
tore. & dicebat: Dicite mihi sigillatim
qualiter circa arma & leges vos p̄hē
habuistis? Iusti-

an⁹ respondet,
dicens primò,
qualiter circa
arma se habuit.
Si vis scire qua-
liter circa arma
me habui, qua-
ras ab inimicis
meis, quos de-
uici, quaras ab
omnib⁹ de pro-
uincia, quæ ap-
pellatur Africa:

Et bellicos quidē
sudores nostros Bar-
baricæ gētes sub
iuga nostra red-
dēt⁹ cognoscūt: &
cā Africa d, quā
aliæ innumeræ p-
uinciæ post tanta
temporum spatia
nostris victoriis à

quia debes scire q̄ antiquissimo tēpo-
re illa prouincia, s. Africa, & aliæ innum-
merabiles prouinciæ erāt subiecte im-
perio Romano: & Romani perdidērūt
illas prouinciās: & ceterū illæ prouin-
ciæ lōgissimo tēpore extra iurisdic-
tionem Romanorū, s. per spatium cētum
quinque annorū, & tandem ego Iusti-
nianus mea probitate, valētia, & sapiē-
tia recuperavi eas, & subieci imperio
Romano. & hoc vsq. ibi. Omne. verò.

¶ Et bellicos. Quod coniunctim di-
xerat vnanque viam, &c. nunc diui-
dit. dicendo primò, qualiter se habuit
circa arma. Accur.

¶ b Barbaricæ. Barbari sunt, qui extra
Romanum imperium sunt, & maximē
hostes.

¶ c Redactæ. de nouo.

¶ d Tam Africa. sub qua multæ pro-
uinciæ continentur.

A D D I T I O. Dic quod sunt septem.
v. C. de offic. præf. præto. Afric. l. j.
Deo itaque auxiliante. Ang.

¶ e Prouinciæ. Sic contrue: tā Africa
quā aliæ numerosæ prouinciæ iterū
additæ, id est, adiunctæ diuioni Roma-
næ. i. iurisdictioni nostrōque imperio
post tanta, &c. protestantur nostris vi-
ctoriis à celesti numine præstis. nam
istæ prouinciæ prius fuerāt de Roma-
no imperio: pōt deseruunt & post cen-
tum quinque annos redierunt vt hic:
& hoc innuit quando dicit, iterum, &
quando dicit, post tanta temporū spa-
tia, &c. vt C. de offic. præf. præto. A-
fric. l. j. Adde quod iterum, aliquando
significat prima vice. cap. sua nobis.
& appellat. quandoque bis: vt hic. ali-
quando pluries. l. veluti. j. hęc vox.

h. de edend. Syluest. Ald.

¶ Omnes. C. A S V. Quæfuit iuuenis
ab Imperatore: Domine Imperator,
dixistis, quo modo vos habuistis pro-
bē circa arma, nunc quæro, qualiter

vos habuistis
circa leges? Et
respon. Imper.
Fili mi, circa
leges me habui-
ita, vt quasi oēs
homines de mū-
do vtuntur legi-
bus aliorū Imp.
quas leges in
meli⁹ reforma-
ui. Ecce enim
erant olim tres
Codices, s. Her-
mogenianus, Theodosianus, & Grægo-
rianus, & aliæ constitutiones extrana-
ganes sparsim positæ, & leges prædi-
ctorum trium Codicum, & allarū con-
stitutionum extrauagantiū valde erant
cōfusa: sed ego Iustinianus ex illis tri-
bus Codicibus: & aliis extrauaganti-
bus constitutionibus feci fieri vnū Co-
dicem clarum & elucidatum. Secundo
loco, ego Iustinianus habui respectum
ad aliqua volumina desperata, & im-
mēsa, seu proluxa & infinita: & ex illis
voluminibus desperatis cōpilari feci
librum Digestorū, seu Pandectarum: &
quasi per inedium profundum vadens,
iam per Dei gratiam adimpleui illud
opus Digestorum, seu Pandectarum: &
hoc vsque ibi, Cūque. Fran. de Aret.

¶ f Omnes verò. vsque huc dixit, qua-
liter bellicam curam habuit: nūc qua-
liter legalem. Accur.

A D D I T I O. Non tamen Iōgobar-
di, qui Italiam Iustiniano ademerunt,
sed significat omnes, qui in orbe sunt
Romano. l. in orbe. ff. de stat. ho. Aciny-
lius Ferret.

¶ g Promulgatis. s. à nobis, i. de nouo
factis. Et est promulgare æquitate ru-
dem, & naturæ occultam iuris laqueis
innodare. Componere autem est diffi-
cile promulgata, in ordinem compen-
diose redigere, vt in componendo so-
cius fuerit, in promulgando solus.

A D D I T I O. Promulgauit, quando
publicauit obseruandas, tam aliorum,
quā suas. Composuit, quando spar-
sus in volumina diuersa in vnum cor-
pus redegit. E. B.

¶ h Compositis. scilicet ab aliis, quas
reformaui in melius. Vel dic com-
positus

positis à nobis: quasi diceret, compila-
tis à nobis: quasi simul positus à nobis.
quales sunt leges. ff. & C. & aliorum
Imperatorum. suas enim & promulga-
uit, & composuit.

¶ a Confusus. s.

in tribus Co-
dicibus positus,
Gregoriano,
Theodosiano,
& Hermogenia-
no: vt C. de no.
Cod. fa. l. vnic.
in princ.

¶ b Consonantia.

s. in vñ Codicem quem non
habemus: sed ex

eo factus est iste, quē habemus. Vel di-
cimus consonantiam, vt nulla possit
ibi contrarietas reperiri, nullaque su-
peruacua similitudo: vt C. de vet. iur.
enu. l. j. circa princ.

¶ c Tunc nostram. id est, statim post
compositionem illius codicis fecimus
Digesta.

¶ d Curam. Et sic ex paucis, & tenuio-
ribus releuati ad summam & plenissi-
mam iuris emendationem peruenire
properauimus: vt C. de veter. iure enu.
l. j. circa princ. Accurs.

¶ e Ad immensa. Nā erant trecies cen-
tena millia versuum (id est legum, vel
ss. vel responsoꝝ) & duo millia libro-
rum, & alia multa leges: vt C. de vet.
iur. enu. l. ij. §. sed cum omnia. & in
proœmio Digestorum. §. & antea.

¶ f Desperatum. scilicet à Constanti-
no. nam & Constantinus voluit hoc fa-
cere, sed non potuit.

¶ g Profundum. Reperis enim omnium
legum tramitem, qui ab vrbe Roma
condita, & Romuleis descendit tem-
poribus, ita esse confusum, vt in infi-
nitum extenderetur, & nullius huma-
næ naturæ capacitate concluderetur.
C. de vet. iur. enu. l. j. in prin. Accurs.

¶ h Cœlesti fauore. subaudi mediante.

¶ i Adimpleuimus. Post Digesta ergo,
& post primam compositionem Co-
dicis, quem non habemus, factus fuit
hic liber: sed tamen ante composui-
onem secundi Codicis, quem habemus:
vnde & quod hic dicitur, quandoque
per C. corripitur: & facit de anno vi-
li: qui obinet, secundum hunc librum,
in restitutione minorum, & maiorum:
vt l. de act. §. rursus. secus est per Co-
dicem in dictis restitutionibus: vt C.

de temp. in inte. restit. l. si. Item, in se-
cunda eius compositione facit men-
tionem Institutionum iam composita-
rum, vt C. de emend. iust. Co. & secun-
da eius editione. l. j. §. si. Accurs.

desperatum, qua-
si per mediū pro-
fundū scētes, cœ-
lesti h fauore iam
adimpleuimus.

¶ Institutiones à
quibus compo-
sitæ, vnde, &
quando legēdæ.

¶ Cumq. diuidi-
tur in duas par-
tes. Primò, po-
nit, qualiter mē-
dauit fieri hunc
librū. Secundò,
ponit causas,
per quas. Secū-
da ibi, vt liceat.
Angel.

CASVS. Quæ-
sit: iterum in-
uenis ab Impe-

ratore: Domine Imperator, nōne ali-
ter adhuc vo. habuisti circa leges? Et
respondet Imperator, Audi fili mi, con-
dito Codice, & Digestorum volumine,
nolui adhuc quiescere: sed misi per
tres sapientes curare me, s. per Tribu-
nianū, qui erat doctor legū, & digni-
tate quæstoria functus tunc positus.
Item misi per Thophilū & Dorotheū,
qui erant illustres viri, & antecessores
nostri: quia fortè fuerant cum præce-
dentibus Imperatoribus: qui tres viri
de tribus poterant commendari. Pri-
mò de solertia: quia valdè intenti, &
soliciti erant citra artem legalem. Se-
cundò de scientia: quia valdè erant sa-
pientes. Tertiò de fidelitate: quia præ-
cepta mea efficaciter suscipiebant: &
ad effectum fideliter perducebant, sicut
iam multoties vidi, & exemplo cogno-
ui, & cum fuerunt in præsentia mea,
ego rogaui eos, & præcepi eisdem, vt
mea auctoritate, & meis suasionibus
librū instit. id est, instituta compone-
rent, quod fecerūt. Et hic liber institu-
tionū fuit bonus triplici ratione. Pri-
mò fuit bonus ad hoc vt rudes scho-
lares, qui proponunt audire iura, cum
primis studeant in istis institutioni-
bus à me iust. compositis, non aucta
studeant in antiquis Institutionibus,
quæ fabulas continent. Istæ enim in-
stitutiones viles sunt: quia nihil inu-
tile continent: & nihil perperam, id
est malè positum, vel iuri contrarium,
& nihil inusitatum: sed continent so-
lummodò ea, quæ sunt vilia, & iuri
consonantia, & quotidie emergentia,
seu euenientia, & accidentia. Secun-
dò, bonum fuit hunc librum institu-
tionum componere: quia scholares

A 3

lesim-
tueri
falle
fieri ar-
te Codi-
cem.

rudies volentes studere in hi. institutionibus plus sciēt & addiscēt in vno anno, quā olim addiscebāt vsque ad quadrienniū: quādo ab antiquis Institutionibus suū studiū inchoabant. Tandem in fine huius parisiensis dirigunt sermonem suū Imperator Iulian. iuuenib⁹ sue scholarib⁹ rudib⁹, occasione quorū istum librū Institutionū

nū fieri fecit, dicens, O iuuenes, principium legalis scientiæ habetis à me Iuliano, s. librū Institutionū, & finem legalis scientiæ similiter à me habetis, s. Codicem, quem feci fieri ex tribus Codicibus, & aliis extrauagantibus constitutionibus: quia primo anno studij leguntur Instituta, & vltimo anno studij legitur Codex, & ambo sunt libri Imperiales, seu Imperatoris, & à me Iulian. compositi. Et sic debetis, iuuenes, valde gaudere de tanto honore: quia principium & finem studij habetis à me Iulian. & hoc vsque ad s. igitur. Franc. de Aret.

¶ No. q. quis plurib⁹ officiis cōparabilibus fungi potest: & q. tria requirūtur ad implenda iniuncta, sciētia, diligentia, & fides. Itē, nota significatum verbi antecessor. Item, q. sciētia, diligentia, & fides experientia comprobantur, & q. ex vnicō actu nō dignoscitur. Item q. institutiones sunt principia legum, & quōd introducendum est quod cōferat animā, & corpori: & q. hec sciētia habet principium, & finem. s. & quod pene. in proem. ff. Item, conde- re leges, à principe delegari, & deman- dari alteri potest, dummodo id specia- liter fiat. Syl. Aldobrandinus.

¶ a Hoc. s. volumen Digestorū, & Cod.

¶ b Deo propitio. i. Deo coadiuuante.

¶ c Peractum est. i. completum.

¶ d Triboniano. Hoc nomē, & sequen- tia sunt datui casus: & etiam dictio, conuocatis, construitur cum illo ver- bo inferius, mandauimus.

¶ e Exquæstore. Pro suo simplici po- nitur. s. quæstore. Not. q. tribus modis dicitur quæstor. Primo, ille, qui qua- rebat pecunias tributorū per mūdum, & seruabat. Secundo, ille, qui præerat capitalibus causis. Tercio, qui stabat, ut legeret libros principales, qui cōdi- dat principi, dicebatur: & ita hoc ter-

nio modo accipitur hic, ut si. de off. q. l. v. in s. & de ori. i. l. ij. s. deinde cō- trariū. vel dic secundū Io. q. iam fuit in illo officio, sed nūc nō est. Inde ex- quæstor. i. extra quæsturā positus. Vel

palatij nostri, nec- non Theophilo, & Dorotheo viis illustribus, ante- cessoribus, & no- stris (quorum

flura, qui cōsulatu functi⁹ est. qui Cice- ronis ætate dicebatur, Quæstorij, & cō- sulares. pat. ex l. ij. & ij. C. de ve. iu. en.

¶ Adde exquæstorem esse primum, seu principē quæstorum: in quo sensu ve- risimiliter capitur hoc in loco, non pro candidato, qui propriē quæstor simpliciter dicitur, non exquæstor, ut d. l. vnic. de off. quæst. Sylu. Ald.

¶ f Necnon. not. quōd duæ negationes faciunt vnā affirmationem, ut hic, & ff. de verb. sign. l. duobus.

¶ g Illustribus. Tu dic hoc verū, si sint circa idē, neque resulet sesus iuri cō- trari⁹, aliā sec⁹, ut in s. si vero. in auth. de iis, qui inge. ad ap. Itē plures nega- tiones in numero pari affirmāt, in dis- pari negāt: nisi aliter constet de mente proferentis: secundū Io. Fa. & An. hic.

¶ h Illustribus. Quatuor sunt ordines dignitatum. Maximi, ut superillustres. Magni, ut Illustres. Medij, ut spectabi- les. Minimi, ut clarif. quos specifica, ut in auth. de appell. s. j. ij. iij. & iij. & in auth. ut ab illustribus: & qui supra eam dignitatem sunt. Sunt & infimi, ut defensores ciuitatum, & magistratus municipales: & isti non habent merum imperium: sed superiores sic. Accurf.

¶ i Vnde versus:

Illustris, primus: medius, spectabilis: imus,

ut lex testatur, clarissimus esse probatur.

Et superillustre præsens: et omnibus istis.

¶ k Antecessoribus. scientia vel ætate: vel quia fuerant cum præcedentibus Imperatoribus.

¶ l Antecessores, ab ante- cedendo: idque Græcorum more, qui ἱεραρχαί, & ἀρχονταί. i. præcepto- res, & magistratos legum, ut scribit Sili- das, à præcundo dicant, patet ex l. ij. C. de ve. iur. & multis locis. nam ille Constantinopoli, hic Beryti leges do- cuit. d. l. ij. & l. vnic. C. de emend. Cod. si Quorum, hæc est interpolitio vsque illuc,

dicat terrib⁹ esse nomen dignita- tis: ut excōsul: ut C. de adu. diu. iud. l. petitione. ibi, egredientē.

¶ m Exquæstor, Ex- cōsul, qui quæ-

ex- cōsule.

Alii. cōsule. l. v.

nostris. de cō- sule.

Illuc, conuocatis, &c. Et not. q. in tu-
to cōmēdant, qui sūt hūc anī intēti.
Primō, in solertiā. in cūrela. vel in-
genij scientia: vt l. i. C. si ma. fa. alie fac.
sine decre. ra. hab. Dicitur autē solers

ā solū, qd est to-
tū, & ars, artis:
quasi totus ex
arte cōsistēs: vt
est doct^r aduo-
cat^s, q sepe pu-
blicis ac priua-
tis in reb⁹ lapsa
erigit sua indu-
stria, causā pdi-
ctā restaurā, fa-
tigata reparā,
litib⁹ multo tē-
pore pertractis
linē imponēs. &
quēadmodū mi-
les strenu^s cly-
peis, & thoraci-
b⁹, Rēpu. sic ad-
uocatus peritur
gloriosa voce,
& solertia pa-
triā, parētēque
saluat, & prote-
git. C. de aduo-
diuer. iud. l. ad-
uocari. Itē in le-
gūmagistra scie-
tia. Eligēdus est

enim talis magister, qui in se laudabilē
vitā probis moribus esse mōstrauerit,
& docēdi peritiā, faciēdi dicēdi inter-
pretandique subtilitatē, & copiā dis-
cēdi se habere patefecerit: vt C. de pro-
fess. qui in vr. Con. l. vnic. lib. xij. Itē in
fidelitate. nam ex quo hactenus fideles
extiterunt, præsūmitur pro eis. ff. de re
mi. l. non omnes. §. ā barbaris. de prae-
teritis enim sumimus coniecturā ad fu-
tura. ff. de acc. l. si cui. §. iisdem. & quā-
doque occultam coniecturam sumi-
mus ad præteritum: vt C. ad leg. Jul.
de adulter. l. si ij, qui adulterij: vide
glos. in c. scribam. de præsump.

¶ a Ex multis rerum argumētis, id est,
ex multis rebus vel negotiis, quę sunt
argumenta. Accur.

¶ b Accepimus. i. recepimus. Accur.

¶ c Mandauimus. i. præcepimus.

¶ d Suasionibus. in bonā partem acci-
pe, alias in malā accipitur: vt ff. de ser.
cor. l. j. §. persuadere. & C. de fur. & ser.
con. l. si quis seruo alieno suaserit.

¶ e Institutiones. ideo sic dictas: quia

in statum Romanū iuris noscā erigunt
intelligentiam. vt l. i. tit. j. §. his igitur.

¶ f Vobis loquitur iuuenibus.

¶ g Cunabula. per simile loquitur: quia
sicut in cunis infātes primō morātur:

ita iuris praece-
ptor institutio-
nes prius legere
debet. sic ff.
de off. p. r. f. pra.
l. vlt. §. his cun-
abul.

¶ h Fabulis. quā
in antiquis In-
stitutionibus e-
rant fabule: quę
fabulae, nec ve-
ra, nec verisimi-
lia continēt, &
secūdū Tullium
lib. j. de iuent.
¶ i Ab Imperia-
li splendore. i.
ab Imperatore,
qui splendet.

¶ k Nihil inuti-
le. quo ad ani-
mū, vel nihil in
utile. i. inuicta: ut
vt patet ex eo,
qd dicit. i. p. xi.
ver. & qd, &c.
¶ l Perperā po-
sitū. quo ad au-
res. vel dic. i. malē positū, & contra ius.

¶ m In ipsīs. i. in ipsa rei veritate, vel
in iis quę quodidie emergere possunt.
Non autē inueniuntur hic ea, quę non
possunt euenire: quia de his no curant
legislatōres: vt in auth. vt sine prohi.
ma. debi. & cred. §. quia verō. & ff. de
leg. & senatuscon. l. iura. & l. sequ.

¶ n Legerent. nam & olim ā principio
legebant Imperiales constitutiones,
scilicet Institutiones antiquas, vt in
proœm. Digest. §. discipul. Acc.

¶ o Primordio. i. tantum primo anno
proficietis, quantum p̄ciebatis in qua-
tuor. Et no. q. a iulatur nobis Imp. Ac.

¶ p Digni. vos dico digni, &c.

¶ q Inīrium. s. liber ille.

¶ r Finis. i. Codex. Nam primo anno
Institutiones legi debent in quinto le-
gitur Codex: vt in proœm. Digest. §. pro
responsū. i. i. quibus si bēdē. Accur.

¶ s Principali. i. principis. Et no. q. hęc
scientia caput habet, & finem, licet in
aliis artibus hoc nō sit, licet nil fūg
sint: vt in proœm. Dige. §. sed quia. Acc.

A +

¶ a Igitur, ille, & diuiditur in duas partes. Primò ponit, qualiter mādāt diuidi hūc librum in quatuor libros. Secūdo, ponit qd cōtineretur in his quatuor libris. Secūda ibi, in quibus. Itē, prima subdividitur in

duas partes. Nā primò, ponit edictū, secūdo ei⁹ causā, secūda ibi, ut sint.

C. A. S. V. S. Di. cit^r Imperator Iustinianus in hoc q. quasi se commendans,

Quid feci ego post omnia prædicta, & post compositionem Codicis, & post opus Digestorum, seu Pandectarum, quam compilationem Digestorum feci per Tribonianum & sapientes alios, & post librum Institutionum? Ego præcepi prædictis tribus, s. Tribonian. Theop. & Dorotheo, ut volumen Institutionum in quatuor libros divideret, quod fecerunt. Primus liber durat usque ad finem rerum divisione. Secundus, de hereditate, quæ ab iure. Tertius, de obligationibus. Quartus, ab inde usque ad finem huius voluminis: & hoc fieri feci. s. lib. Insuper, in quatuor libros partiri, ad similitudinem quatuor elementorum, scilicet, aquæ, terræ, ignis, & æris: quia sicut ex his omne corpus gubernatur humanum: ita ex hoc volumine Institutionum per quatuor libros partito, seu diuiso iuvenes sustentantur, id est, adiuvantur, ut postea possint securè accedere ad libros legales: ex quò in illis institutionibus primò studuerint. Et hoc usque ad s. in quibus Franc. Arct. Not. quòd facere dicimur, quod per alium fecimus. Item quòd per consuetudinem tollitur, vel innumbratur lex. Item, quòd non sufficit principem committere legum compilationem, nisi postea approbet. Item quòd quotidiana sunt diligenter attendenda: & breuiter dicitur secundum subiectam materiam. I. antiquitas. in fi. C. de usufr. Item, quòd non sufficit simpliciter legere: sed requiritur cognitio, & examinatio. Item, quòd accommodare importat idem, quòd tribuere & oblinere, & esse in viridi robore, & obseruantia. Syl.

¶ a Igitur, ita continua secundum Io. quia prædictorum virorum scientiam

& auctoritatem probatissimam, nec per alios poterat commodius expediri. igitur mandauimus per eos diuidi, vel quia ab Imperiali splendore approbatur: & ideo mandat diuidi, ut melius

possint intelligi. s. de verb. signif. l. ij. s. cuiusque. [Adde tamen quòd c. continuatio nō est facienda. gl. in l. Gallus in verb. posthumos. it. de liber. & po-

per eundē virū excelsū Tribonianū, necnō ceteros viros illustres & facundissimos cōfecim⁹: in hos quatuor libros easdē Instit-

utionis. Syl.

¶ b Quinquaginta. qui comprehenduntur intra Digestum vetus & infortiatum, & Digestum nouum.

¶ c Digestorum. Ideo dicuntur Digesta, quia omnia ibidem dicenda digeruntur, & solvantur. Accur.

*Digesta
unde de
causis.*

A D D I T I O. Dicebat quidam, quòd olim Digestum scribebatur per duplex d, vel per d, & g. & postea p vitium scriptorū corruptum fuit: sed hoc non est verum, imò debet scribi per duplex ff, quia ille liber fuit digestus secundario per duos Fridericos Imperatores: a quorum cuiuslibet nomine sumpta est prima littera f, & sic erunt duo ff.

¶ d Pandectarum. à πᾶσι, quod est totum: & δῆλον, quod est doctrina: quia ibi est doctrina omnium Iurisperitorum, ut C. de ver. iur. enu. l. ij. s. sed cum omnia in fi. ut hic sequitur.

A D D I T I O. Iam à πᾶσι id est, omne & δῆλον, i. complector, contineo, quasi, vniuersum ius civile complexu suo coercentes.

¶ e Quos. scilicet quinquaginta libros Digestorum. Accur.

¶ f Necnon ceteros. s. xv. ex permittu Iustiniani electos. ut C. de ver. iur. enu. l. j. s. ij. & l. ij. s. quæ omnia.

¶ g Easdem institutiones. i. eadem instituta. [Hanc expositionem reprehendit Laurentius Valla libro iij. Syl.] unde collige hunc librum sumptum ex volumine digestorum, vel proprie dicit institutiones, quas mandauit fieri: nunc mandat partiri. nam partitio animum legentis incitat, mentem intelligentis præparat, memoriam artificiosè reformat: ut i. de leg. s. sed non usque. & ff. de dol. mal. & met. except. l. j.

¶ h Iust

¶ a Iustinus. q. d. Institutiones iustini ferri ex libris antiquiorum: ita ut continerent quicquid rebus, quæ in præfenti suo in usu vertuntur, consentaneum est: ut C. de veteri iure enuel. l. ij. §. sed cum prospeximus. Accur.

*Similia
etiam
qualita-
tu sunt
§. aliter.*

¶ b Prima elementa. quasi sicut ex quatuor elementis omnia corpora cōficiuntur, & terra, & aqua, & igne, & aere, id est ex viribus horum quatuor elementorū totus mundus gubernatur: ita hic liber comprehendit omnia iura. Et no.

quod terra est frigida, & sicca: aqua frigida & humidior: calidus, & siccus aër calidus, & humidus. Primum, habet naturam melancholicam. Secundum, aqua, phlegmatica: ignis cholericus, sanguis responderet aëri.

AD D I T I O. Iustin. indicatione vij. Imperij sui codicem vnum constitutionum edidit. l. j. C. de no. C. fac. quinto post anno indicatione 12. Digesta & Instit. l. ij. C. de veteri iur. deinde indicatione 13. Codicem priorem emendavit. l. vñc. C. de emenda. C. E. B. In quibus.

¶ C A S V S. Quidam quæsit ab Imperatore: Domine Imperator, quæ est materia istarum Institutionum? Et ipse respon. sicut ex auro & argento, seu ex materia auri fit anulus: ita istæ Instit. factæ sunt ex eo quod olim erat in usu ex legibus antiquis, & ex eis legibus antiquis, quæ in usu esse desierunt. Sed ego Iustinianus eas illuminavi, ad usum reduxi, in hoc libro Institutionum eas componendo, siue faciendo eas componi. h. d. vsque ad §. quas ex omnibus.

¶ c in quibus. f. Institutionibus.

¶ c Obtinebat. id est, erat in usu, & nunc desit. Accur.

¶ c Desuetudine. Not. legem tolli per desuetudinem. [Adde quod communis doct. sententia est, quod si non usus non habet in se actum contrarium, non tollat legem. l. si in l. de

quibus. in vj. notab. ff. de legib. Syl. j vel per contrariam consuetudinem: iterum eandem consuetudinem per supervenientem legem tolli: sic ff. de sepulc. vñc. l. ij. §. diuus Adrianus. in glo. iij. & in authent. de hered. & Falcid. §. sed quoniam. & quod subiecto, ab Imperiali. &c. est optimū exemplum. C. de iud. l. rem non novam.

primis Iustinianus, recognovit deniq; plenum robur accommodavit.

¶ Quas ex omnibus antiquorū Institutionibus, & præcipue ex commentariis Gaii nostri tam Institutionum, quam rerum quotidiana- rum, aliisque mul-

tiquis Institutionibus, quas non habemus, ex commentariis id est, glossis Gaii: quas gl. fecit ipse Gaius ad expositionem prædictarum Institutionum antiquarum, & ad expositionem cuiusdam libri, qui appellatur, liber rerum quotidianarum: atque etiam ex multis commentariis ab ipso Gaiio factis. Et prædicti tres sapientes. f. Trib. Theop. Dorot. hunc librum composuerunt: & ipsum compositum (sicut diximus) in quatuor libros dividerunt, tam bene compositum & divisum in nostra præsentia attulerunt. quem nos ipsi legimus, & bene compositum invenimus, sic quod illum librum Institutionum approbavimus, & plenum robur ei accommodavimus, ita quod volumus, ut tantum valeant leges istarum Institutionum. quantum valeant leges in nostro Codice positæ: extra casum: vel quantum valent leges positæ in ff. & hoc vsque ad §. Summa.

¶ Quas. f. Instit. & accipe. legimus, & recognovimus, scilicet esse compositas ex omnibus. *Q. d. ff. l. i.*

¶ f Gaii nostri Commentariis, dictis factis super libros Institutionum antiquarum.

¶ g Quotidianarum. Liber erat sic appellatus: eo, quod in singulis diebus gerenda à magistratibus continebat qualiter indicarent, vel de rerum magis vulgarium, & quæ quotidie in controuerſiam venire poterant. Syl.

¶ a cum tunc Interpositum est.
¶ Summa itaque. C. A. S. V. S. In hoc s.
concludit Iustinianus: & loquitur in-
venibus, seu rudibus, dicens, O iuue-
nes, accipite hunc librum Institutio-
num alacriter:

& viriliter in
eo studere. Et
postquam ipsum
studueritis, & in
ipso, & aliis li-
bris legalibus,
seu alios libros
legales sciveri-
tis, vos eritis gu-
bernatores Rei-
publice, & no-
strarum civita-
tum, seu pro-
vinciarum, pro-
pter sapientiam,
& doctrinam ve-
stram: quia ci-
vius viri periti
& docti eligun-
tur in Rempu-
blicam regen-
dam, laici. &
hoc dicit tota

ipsa constructio. Franciscus de Areto.

Nota quod ambitio virtuti innixa
non damnatur: & spes, & desiderium
honorum, & dignitatum. Item, quod
nihil actum iure, quando aliquid su-
perest agendum. Item quod a legum
studiis discedere non debemus, nisi
perfecta omni iuris cognitione. Item,
quod Recipubli. administratio per iuris
peritos facienda est. Syl.

¶ b Opus quantum ad corpus. unde Vir-
gil. Labor omnia vincit improbus.
Accur.

¶ c Alacri affectio enim operi tuo
nomen imponit, ut ut C. ad l. Cor. de
her. l. j. ff. de fur. l. qui iniuriæ. in prin-
cipio.

¶ d D I T I O. Unde Ange. supra in
proem. ponit hos ver. Si quis forte
velit iurisperitus haberi: Continuet
studium, velit a quocunque doceri:
Invigilet, nec vincat cum tortura la-
boris. s. Tortor insurgat cunctisque
recentior horis.

¶ e Leges nostras, scilicet Institutio-
num. Accur.

¶ f Obendite, id est, ita proficite in
hoc libro, vel ita moribus informati
sitis. Nam boni mores plus quam di-
vitiæ operantur, ut ff. de tu. & cur. da.

ab iis, i. scire. s. cum reliquis. ff. de
verbor. obligat. l. si quis stipulatus.
in fine.

¶ f Vi spes, id est, hæc spes sit de vo-
bis nostram rempublicam posse gu-
bernari.

¶ Summa itaque
ope^b, & alacri^c stu-
dio has leges no-
stras^d accipite: &
vosmetipsos sic e-
ruditos ostendite^e,
ut spes vos^f pul-
cherima foueat,
toto legitimo ope-
re perfectos, posse
etiam nostram^g re-
publicam in parti-
bus eiusⁱ vobis^k
credendis^l guber-
nari. D. C. P. X I.
Kalend. Decemb.
Iustiniano P. P.
I I I. C O S.

dem. s. sed quia solitum. Et quod
dicit in partibus eius, ideo est: quia
multi sunt partes eius: ut prefectu-
ra, consularis, & alie multe: ut per
ex tractatibus de officiis in Dig. & in
Cod.

¶ l Credeudis, id est, quia crediunt.
secundum primam expositionem. vel
si habes, credendum: dic ut in gl. supra.
Accur.

A D D I T I O. Hæc porrò notæ D. C.
& c. hoc significant, Datum Constant.
X I. Kalend. Decemb. Iustiniano Patre
patriæ, tertium consule.

DE IUSTITIA ET IURE.

¶ Iustinianus tractaturus iura populi
Romani, præmittit de Iustitia, quæ
est mater iuris: & ideo ab ea incipit.
sic obligatio mater est actionis, ut ff.
de proc. l. licet. s. ea obligatio. & ideo
præmittitur in tractatu ut i. de obli. in
prin. & de act. in prin.

A D D I T I O. Adverte hic, inquan-
tum in gloss. dicitur, quod iustitia est
mater iuris. dic hoc verum, si con-
sideretur ius prout est in actu: secus, si
prout est in habitu hominis: quia ius
& iustitia tunc fuerunt, & sunt simul
omni tempore. Iason.

¶ a Et

2. 7. a. Et iure. scilicet quod ius iustitiam prosequitur, ut minister, vel filius. Sed quare de hoc ponitur in rubr. cum in textu nihil dicatur definiendo, licet diuidendo sic? Respondet quidam, idcirco non ponit in textu de iure: ne grauius rudes animos, secundum Py. quod nihil est. Vel dic, hoc plerumque fieri, ut aliquid ponatur in rubr. quod in textu non ponitur: ut C. de relig. & sumpt.

sa. & de iud. alex. nam nihil in textu ibi dicitur de iud. alex. vel dic (quod est verius) ut definiatur: ut dicemus. infra eodem titulo. §. iuris precepta in glossa.

IUSTITIA. Totus iste tit. quinque habet partes. Nam in prima, ponit definitionem iustitiae. In secunda, ponit definitionem iurisprudentiae. In tertia, declarat quo ordine, & qua via tractandae sunt leges. In quarta, describit precepta iuris, vel definit ius, secundum opinionem, quam tenebo. In quinta diuidit ius per membra. Secunda ibi, Iurisprudentia. Tertia ibi. His igitur generaliter cognitis. Quarta ibi, Iuris precepta. Quinta ibi, huius studij. Christ. Por.

¶ **Iustitia.** C. A. S. V. S. Quæro, quid sit iustitia? Imperator sic eam definit, ut sit virtus ius suum cuique tribuens. nam constans, & perpetua voluntas significat habitum. habitus autem, qui rectus est, & cum virtute consentiens, ut ille, est virtus. Ergo iustitia est virtus: ut Iustitia Aristidis, aut I. Cassij, aut M. Catonis. Nam M. Cato quod cuiusque erat, id cuique constanter, ac perpetuo tribuebat, propterea iustus dicebatur: illique in eo erat habitus iustitiae. Quid est iurisprudentia? Quia ius nomen generale est, quod humanum diuinumque complectitur, generaliter respondet, iurisprudentiam indefinitè esse cognitionem eius, quod tamen hominibus, tum Deo debetur: peritiamque eius quod iustum, aut iniustum sit. veluti Ius ciuile docet filium esse heredem patris intestati, non fratrem. Ius Aupurum docet nihil esse, Ione non de publicè, faciendum. Qui hæc & similia

notat, is iurisprudens merito dicetur: ut Scævola, Ser. Sulpit. eiusque disciplina iurisprudentia. Cor. Vñ. Nota. definitionem iustitiae. Item, ibi, cuique, quod non est habenda acceptio personarum. Item

tia, & iure.

¶ **Iustitia & iurisprudentiae definitio.**

Iustitia est constans, & perpetua voluntas, ius suum cuique tribuendi.

tur etiam in cognitione reum diuina natura, & quod est cognitio iusti, & iniusti. Item, quod enumeratio contrariorum non est superflua: nisi super utroque deus doctrina. Syl.

¶ **Iustitia.** Hæc iustitiae definitio potest intelligi de diuina iustitia. q. d. Diuina iustitia est voluntas constans, & perpetua, &c. & secundum hoc hæc verba in ea posita sunt plana. Sed nonne iniustum fuit, quod tantum datum fuit mercenario sero venienti, quantum illi, qui manè venerat? quod tamen Dei iustitia laudat, ut ff. de au. le. l. ij. & de verb. sig. l. ij. §. cuiusque. Respondit illud diuinum vel mysticè, vel allegoricè debet intelligi. q. d. tantum habebit de paradiso ille, qui decedit in hoc ultimo seculo, si faciat bonum, quantum ille, qui decesserit in primo seculo: ut patet in his versibus. Vinea culta fuit, cultores præmia querunt: Non labor æqualis, æqualia dona fuerunt. Sic Deus ostendit, quod quandoque venimus, Arripiamus, iter, certi de munere sumus. Vel dic secundum Io. quod de fragibili hominis iustitia loquitur. q. d. iustitia humana, vel quæ est in homine, est voluntas constans, &c. & secundum hoc illa duo verba, constans & perpetua, abiciuntur extra: quia homini non potuit conuenire: cum scriptum sit, quod sepius in die cadit iustus: & illud, tanquam in eodem statu permanere: ut in auth. de non ali. aut permu. §. ut aut. Itē q. in f. dicit suū cuique tribuens: intellige, quantum ad affectionem: quia ad actum non potest. q. d. habens affectum tribuendi: sicut §. in tit. proximij dicitur de August. sic & de matrimonio quod est de i.

diuiduum: vt j. de pa. po. in prin. licet interdū diuidatur, vt patet C. de repu. l. cōsensu. vel tertio expone, vt in sūma huius tit. vt voluntas. i. mens constans, i. bonum. quasi habitus mentis bonus. Sed Tullius sic definit. Iustitia est habitus animi cōmuni utilitate seruata, suam cuiuslibet tribuens dignitatem. sed secundum Pla. Iustitia est virtus, quæ plurimum potest in iis, quæ minimum possunt, vel (prom ego credo) Iustitia est animi congrua dispositio in singulis rebus recte diiudicans. & c.

AD P. T. I. O. Per voluntatem perpetuam & constantem habitum significatur præsertim cum pinguis aliquantū, quam philosophi definitionibus prædantes vti consueuerunt. A. L. F.

Iustitia est. Iurisconsulti interdum Iustitiam Deam faciunt, & eius se sacerdotes profitentur. I. l. hoc. tit. Hec est Δίκη, & Ἄρε, Ioni, & Themidis filia, ibi Hesiod. celebrata. Interdum ea est Iurisconsultorū propria, quam Graeci Δίκαιος ἐνός, vocant, quæ cuique ius suum facit. I. bona fides. j. ff. de pos. qui prædictus ille est, non qui perpetuū suum cuique tribuit (quod Dei solius est) sed qui perpetuū tribuendi firmam & constantem habet voluntatem, quam voluntatem Graeci ἐνός, & ἄρως appellat. Itaque quemuis quis interdum erret ac labatur, vt Celsianus, aut Proculianus aliquis, si tamen ἐνός, & ἄρως, illam habet, iustus censetur. Rabula autem & veterator quantumvis Iurisperitus, hac virtute præditus non censetur. l. 91. ff. de verb. oblig.

¶ Tribuendi. vt honestè viuat sibi, & sic alterum nō ledat: imò proficiat vel dic ius suum. i. hominis meritum. [Adde quod hoc est potius effectus iustitiæ, quàm ipsa iustitia. Augu. lib. 19. de ciuit. Dei. Syll.

¶ Iustitia. Potest rectè legi, vt illa iustitia scientia, sic ablati casus: vel exorta sic nominati casus, & hæc dictio nō ita, ablati casus, sic iust.

in prin. Sed nunquid, secundum hoc, oportet, q̃ quicunque vult iuris prudens, vel iuriscō. esse, debeat theologiam legere? Resp. non: nam in corpore iuris hæc omnia inueniuntur vt C.

de sum. Trin. & f. ca. & C. de sacrosan. eccles. & de epi. & cl. & in aut. sub multis tit. ubi specialiter de diuinis tractatur. Item, quæ est Iustitia inter iustitiā, & ius, & iurisprudentiam? Respon. Iustitia est virtus: ius est virtutis executiuum: iurisprudencia est sciencia illius iuris. Item, iustitia est summum bonum: ius, medium: iurisprudencia, infimum. Item, iustitia vult tribuere unicuique ius suum: ius verò coadiuuat: Iurisprudencia docet qualiter illud fiat.

¶ Diuinarum. Diuino iuri præstant No. ff. Pontifices, humano Iuriconsulti: Illud fas, hoc ius dicebatur: virique antiquius Pontifices præerant. l. 1. §. 2. ff. de orig. iur. Postea iura distincta sunt, vt multa de iure Pontificio ad Iuriconsultos pertinerent, veluti de mortuo inferendo, de religiosis & sumptibus funerū. Cicero i. de legibus. Idem de hereditate sacerdotum testatur. Adde posse ius adoptionis.

¶ His igitur. C A S V S. Quæro, quem ordinem Imperator sequi in his Institutionibus decreuit? Resp. Ordinem maximè naturalem. Nam quemadmodum natura nos docet, quum puerum ingredi docemus, vt eum leui ac facili planique via manu ducamus, ne, si in asperam, ac salebrosam viam primum eū cōiecerimus, læsa tibia claudus fiat, nunquāque, nisi ægrè, ac difficulter, possit ingredi. Eodem modo teneris discentiū ingeniis primum facillima quæque & maximè dilucida præcepta traditione vel ægrè, vel ne ægrè quidem, obscuris tamen præceptionibus obruti eō, quo deducendi sunt, perueniant. Est enim, vt ait Quintilianus) sua etiam studiis infantia. & in proximo libr. viij. Incipientibus (inquit) breuius, ac simplicius tali præcepta magis conueniunt. Aut enim diffidentia institutionis, tædium numero, & atque perplexæ deterrere solent.

aut

aut eo tempore, quò præcipuè alenda ingenia, atque indulgentia quadam enutrienda sunt, aspectu rerum tractatu atteruntur. Via autem opus est incipientibus, & ea plana, & cum ad ingrediendum,

cum ad demonstrandum aptissima. Cor. Vb. Nota quod ea que ex definitione cognoscuntur, dicuntur cognita generaliter. Itē, quod à facilioribus est inchoandum. Itē quod rudis animus rerum multitudine onerari non debet. Itē quod non debemus causare, quod iuvenes studia deferant. Item, quod faciliori via eūdem est: quod doctrina

debet procedere à generalibus ad specialia & quod ea doceri debent, quæ auditoribus conueniunt. vij. que j. can. oportet. Item quod dissidentia plerūque remouet animum à studiis. Item quod in quacunque re est habendus ordo: & quod multitudo parit confusionem: & quod illud est simplex, cui nihil additur. Syl.

¶ a His igitur. Nunc vult dicere, quæ sunt leges sunt docenda.

¶ b Cognitis. i. visa definitione iustitiæ, & iuris prudentiæ.

¶ c Incipientibus. Datūne potest legi per verbum. j. videntur: vel ablatiuē, vt superius respiciant: & hæc verior.

¶ d Nobis. loquuntur compilatores huius libri in persona Iustiniani, qui debet exponere per eos.

¶ e Tradi. iura populi Romani.

¶ f Leni. quo ad subtilia verba.

¶ g Simplici. quo ad sententiam.

¶ h Diligentissima. quo ad subtilia verba.

¶ i Exactissima. quo ad subtilem materiam, & sententiam.

¶ k Interpretatione. id est facili sententia.

¶ l Quæ. scilicet dissidentia.

¶ m Auertit No. contra inconstantiam:

sic ff. de procur. l. in causis. in princip. & in authen. de mona. §. cogitandum. vnde Salomon, Trias, ait, sunt mihi incognita, & quartum penitus ignoro, Via colubri super lapidem, Via auis

volantis in aëre, Via nauis in medio maris: quartum difficultius, Via iuuenis in adolescentia sua. vnde dantur in iure. rest. eorum facultatibus, vt j. de hære. qua. & dif. §. extraneis. A D D I T I O. Et ista patent his versibus. Cū sit pœna grauis cognoscere quæ via nauis, vel colubri, vel auis, pueri grauior via quauis.

¶ n Maturius. hic nota pro-

uerbium: Qui vadit planè, vadit sanè.

A D D I T I O. Nam, vt ait Quintilianus, Magister quum adhuc rudia tractabit ingenia, non debet statim onerare infirmitatem discipulorum, sed temperare vires suas, & ad intellectum audientis descendere. Nam vt vascula oris angustis superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus, vel etiam instillatibus complentur. sic videndum est, quantum accipere possint animi puerorum.

¶ Iuris præcepta. C A S V S. Quæro, quot sint iuris præcepta? i. quis sit finis vestræ iurisprudentiæ? per magni enim interest ab initio finem alicuius instituti ostentare, vt cum mercatores instituunt longam nauigationem, finem habent propositum, quæsum vberem & copiosum. itaque illam studiosius, atque alacrius instituunt atque conficiunt. Imperator victoriam, medicus sanitatem. Resp. Trias esse, quorum tamen vna eademque vis sit, honestè viuere, &c. Ius enim id vnū spectat, vt humana societas, eaque cōmunitio, sine qua homines vnà viuere non possunt, commodissimè conseruetur. Quare præcepta ad eum finem spectant, via nobis tradit. Nullum est autem salutarius

Imitari, quàm illud à filio Dei, & Deo ipso nobis traditum, quo hæc tria continentur, Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris. Cor. vii.

¶ a Iuris præcepta. id est, iura præcipientis: præcipiunt enim ali- quid quod per- tinet ad ali- quod istorum triū. Nā nō om- ne ius præcipit: imō quoddam punit, quoddam vetat, quoddā permittit: ut ff. de legi. & se- conf. l. legis, quoddam con- sultat: ut ff. de rei ven. l. is, qui destina- vit, & quoddam hortatur: ut C. de tras- act. l. age.

A D D T I O. Theophilus addit tria, quod falsum puro. nam horum om- nium una & eadem vis est.

¶ b Honestè. s. quantum ad se. quæ ho- nestas, & circa matrimonia est: ut ff. de ri. nup. l. semper. & circa mores serua- tur, ut ff. de iur. & iur. da. ab iis. l. scire oportet. §. penul. & ult.

K-1

¶ Honestè vivere. Primum præceptū, ad priuatam Iurisperitorum vitam refertur alterum, ad attem: tertium, ad artis professionem, ut ius cuique suum tribuat. l. bona fides. ff. de posit. Hinc Iurisperitus bono viro præ- cepta dat, quādiu arbitrari debeat. l. 36. ff. mandat. At memorabile est, quod de Cassellio Valerius tradit. li- bro 6. nulla condicione, ut earum rerum quas Tyranni decreuerant for- mulas componeret adduci potuisse: quippe cum eorum dominatum dete- llaretur. Sic Papinianus rogatus à Caracalla, fratricidium illius excu- sare noluit: cum diceret, non tam fa- cile patricidium excusari posse, quàm fieri.

¶ c Alterum non lādere: vnde illud: Quod tibi non vis fieri, alteri ne fece- ris: ut in decr. in prin.

¶ d Suum. ut non solum non lādatur, sed etiam alimur: nam non sufficit abstinere à malo, nisi fiat quod bonum est: arg. in decis. lxxxvj. di. non satis. Sed nonne hæc verba accipiuntur hic sicut supra in definitione iustitiæ in ff. Respon. non: imō ibi hæc tria com- prehendi hic aut illud solum, quod

extra illa duo prima relinquitur. Et non quod in hoc reprobo opinio. Py- & aliorum, qui dixerant, quod in hoc titulo non degebatur ius: quod est ars boni & æqui: cuius merito quis

liare commodū. ¶ Iuris præcepta sunt hæc, Hone- stè b vivere, alter- um c non lādere, ius suum d cuique tribuere. Huius tri- dij e duæ sunt posi- tiones, publicum, & priuatū. Publi-

honestè vivere, alterum non lādere, vale tantum, quantum boni, & æqui. Item, per hoc quod dicit, ius suum cui- que tribuere, colligo cui merito quis nos sacerdotes appelleret. i. sacra, vel iu- ra sua cuilibet ministrantes, ut hic & ff. eo. l. ij. resp.

¶ Huius studij. Diuiditur in quatuor partes, sicut sunt quatuor dicta. Ang. C. 4. v. 5. Iam verò quænam istius vestri studij ac disciplinæ diuisio est? Dux inquit, sunt eius species, quas Græci βίαι, nos positiones, verbum pro verbo appellare possumus. Publi- cum, & priuatum. Publicum ius est, quod ad statum Reipubl. pertinet, sine quo populi Rom. non potest maiestas, atque amplitudo cōsistere. veluti nul- la Respublica potest cōsistere sine religione & magistratibus: quod eo pertinet ius id, publicum à nobis ap- pellatur. Priuatum verò, quod nō ma- iestatem amplitudinēque totius po- puli spectat. sed quod cuiusque ciuis interest. veluti ut pecunia data mu- tuo reddatur, hæredes bona defuncti possideant, & quæ sunt generis eius- dem. Sed de priuato iure in his insti- tutionibus duntaxat exponemus: at religionis, magistratūque tracta- tionem ad Pandectarum, & Codicis li- bros reseruabimus. Illud autem col- lectum, concenterūque est ex his quæ & natura præcepit, & gētes omnes vno consensu comprobant, & Romana ciuitas sibi peculiariter constituit. Cor. vii.

¶ e Huius studij, id est, artis adipiscen- dz per studium.

¶ f Positiones. i. species, secundū Pla- sed

Sed secundum AZO. sic. i. super duobus generibus, non speciebus, ponitur hæc ars studio legendi discenda. Nec enim placet, quod ex multitudine rerum multa dicatur iura: sic enim diceretur ius aliud equina, quod super equo tractaret, aliud auidia & sic de singulis. sed ego credo, quod iste non fuit Py. intellectus, sed ille, qui est præceptoris mei.

Azo fuit
præceptor
accursii

A D D I I O. Not. q. AZO fuit præceptor Accursij. Propositiones autem. i. species: sic autem dicere maluit, quia hæc tamen prima principia esse voluit, quæ (vt ait Arist.) media vocant. AE.F.

§ a Publicum ius. & consistit in sacris, in sacerdotibus, & magistratibus. ff. cod. l. j. §. publicum, & in authent. vt l. ma. & auia. §. fin. vers. quia verò. & C. de sum. tri. & fid. cat. l. inter claras. & ff. de orig. iuris. l. ij. §. post originem. glo. in d. §. publicum. i. vers. in sacris declarat hanc. AEg. Per.

§ b Rei Romanæ. i. Romani Imperij. sic ponitur i. de par. pot. §. ius autem. § c Spectat. s. principaliter. nam & singulorum est utilitas Republicæ salutem conseruari. Accursius.

N. A.

§ d Ad statum. Id est, ad summam Reipubl. quæ constat religione & imperio. Religio iure Pontificio, angulari, & seriali descripta erat. Imperiū autē, partim ad sextatum pertinebat, partim ad magistratū iurisdictionem. Stante Rep. summū imperium fuit penes populum: uersa Rep. penes Principem. § d Pertinet. s. principaliter. secundario autem ad publicā utilitatem pertinet. expedit enim Reipu. & c. vt infra de iis, qui sunt sui, vel alien. iuris. §. nam Antoninus.

§ e De iure priuato. Sed quid de publico? Respon. non dicit in hoc libro, sed dicitur. ff. de in. ff. & C. eo. tit. & in aliis tit. sequentibus: & serè per omnes tres libros Codici ubi de iure publico tractatur. Et nunquid illud est triperitū collectum? Resp. sic, vt ita sim dicam, & ex eisdem præceptis. Cum ergo eadem sint exempla publici, & priuati, quare de priuato tantum distat, quod est triperitū collectum? Resp.

quia plura erat de eo priuato dicturus. Item, cum fecisset hunc librum causa iudium, nolebat eos multum aggrauare: quod fecisset, si tractasset de iure pub. in hoc lib.

tur de iure priuato^c, quod triperitum^e est^f. Collectū est enim ex naturalibus & præceptis, aut gentium^h, aut ciuilibusⁱ.

§ f Triperitum est. in iure enim priuato. vt in suo toto triperita sūt præcepta naturalia: vt hoc, Neminem cum alterius damno fieri locupletem: vt ff. de cod. in-

* triperito collectum.

de. l. nam hoc natura. Item gentium: vt quod quisque ob tutelam sui corporis fecerit, iure fecisse existimetur, vt ff. cod. l. j. ij. & iij. Item, sunt præcepta ciuilia: vt præcepta de vsuc. quia de priuata utilitate est vsucapio: vt j. de vsucap. in princ. ibi, ne rerum dominia, &c. Et sic publicum est ex eisdem exemplis. & pone eadem exempla: vt ecce à iure naturali: vt non locupletetur cum iactura alterius Respubl. A iure gentium, vt liceat Reipu. propulsare iniuriam. Item, à iure ciuili, vt Respublica vsucapiat, sicut priuatus: quæ exempla posuimus supra statim in verbo, iure priuato.

§ g Naturalibus. i. iuris naturalis.

§ h Aut gentium. id est, præceptis iuris gentium.

§ i Aut ciuilibus præceptis.

DE IURE NATVRAII, &c.

¶ Dictum est §. quod ius priuatum est collectum, ex naturalibus præceptis, gentium, & ciuilibus: nunc de eis dicitur & primò de iure naturali. Accurs.

I V naturale est. Totus idē tit. diuiditur in quinque partes. Primò, ponit de iure naturali. Secundò, de iure gentium & ciuili. Terriò, ponit vnā diuisionem iuris ciuilis. Quartò, rediens ad ius ciuile & naturale ponit vnā differenciā inter ipsa iura. Vltimò, ponit circa quæ versatur ius ciuile. Secunda ibi, ius autem ciuile. Tertia ibi, Constat autem. Quarta ibi, Sed naturalia. Quinta ibi, Omne autem. Et hoc principium etiam diuiditur in tres partes. Primò, ponit definitionem iuris naturalis. Secundò, declarat illam. Terriò, probat per effectum. Secunda ibi, Nam ius. Tertia ibi, tunc descendit. Anz.

CASVS

CASVS. Quoniam cum deum (vt ait Aristot.) aliquid cognoscimus, cum partes eius notas, perspectasque habemus: de triplici illo iure, ex quo ius priuatum collectum diximus, videamus.

Quid est ius naturale? Est quod cuique animanti natura sine disciplina aut arte vlla ingenerauit: veluti maris cum feminis coniunctiones. natura enim equus equæ confectione gaudet. at Sodomitice coniunctiones contra naturam sunt, quoniam (vt Platon ait) bellum ab his natura ab-

TITVL. II.
D E I V R E
naturali, Gentium, & ciuili.

¶ Quod naturalis instinctus omnia animantia docuit, ius naturale dicitur: ideo mares feminas appetere, liberos procreare: procreatosque educare

horrent. Communis item omnium animantium est coniunctionis (vt ait Cicero lib. de off. j. appetitus procreandi causa, & cura quorundam eorum, quæ procreata sunt. Non enim homines tantum, verum etiam fere ius iuris, visque naturæ, cognitione celebrantur, ob eamque notitiam laudantur. Cor. Vib. Nota quid sit ius naturale. Item, quod ius naturale est commune omnibus animantibus. Item, quod coniunctio maris, & feminæ est de iure naturali. Item, liberorum procreatio & educatio. Item, quod licita maris, & feminæ coniunctio à iure ciuili matrimonium appellatur. Item, quod animalia irrationabilia ex instinctu naturæ dicuntur habere peritiam iuris naturalis, & eo vi. Item, quod verbum videmus, refertur ad oculum intellectus, & ad ea, quæ intellectualiter percipiuntur: quid nota pro dictis ceteris. Item, quod quamuis animalia ex humo consent, vt homines, tamen genus humanum ad homines tantum refertur. Syl.

¶ a Ius naturale est, quod natura. i. Deus, & nominatiue, & ablatiue potest legi: sic 5. rit. j. 3. j. Et nota quia quatuor modis ius naturale ponitur. Quandoque pro iure gentium: vt j. de rer. di. 4. singulorum. Quandoque pro iure patrum: & sic pro iure prætorio. vt ff. de pec. l. j. Quandoque pro eius contrariis: pro eo quod rescindit pa-

cta: vt in rest. min. vt ff. de mi. l. j. Quandoque pro instinctu naturæ: vt hic, & ff. eo. l. j. 5. ius naturale. Sed secundum Cano. ius naturale dicitur, quod in lege Mosaitica, vel in Euangelio continetur:

(quæ etiam cum brutis communia habemus) hoc iure impellimur.

¶ Vt si naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam ius istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in cælo^d, quæ in

vt in princ. Decret. Et istud (quod) hic est nominatiui casus, quando hæc dictio (natura) est ablatiui casus, & e contra est accusatiui, quando (natura) est nominatiui: & tunc dicitur natura. i. Deus. ¶ Naturale. Naturale ius est, quod diuina prouidentia constitutum est. 5.

R. A.

vhino. infra hoc tit. Ea vis naturæ, in semine, & educationes valuit etiam in bestias, vt ait Cicero lib. 3. de finibus. Itaque bestia iuris istius peritia censetur. id est, estimatione aliqua dignetur, peritiam habent hic usurpatur hoc verbum in l. vlti. D. de suis & leg. Nam iure naturæ instituta est quævis maris & feminæ coniunctio: itemque natorum educatio. l. 2. 5. 2. D. de iust. & iur. Iure gentium, coniugia inter certas personas restricta sunt, veluti inter eos qui sanguine coniuncti sunt, inter quos incestum dicitur. l. vlt. D. de rit. nupt. At iure ciuili infirmum est, vt certis verbis, certis personis, à certa ætate, & ante certam ætatem matrimonia contrahantur. Ergo ius naturæ, natura institutum est, sine conuentione. Ius gentium, communis nationum consensus, & conuentione constitutum est. Veluti, vt bello capta in dominio victorum essent, vt homines bello capti, seruirent, vt fides hosti data seruaretur, vt legatorum corpora, etiam inter hostium tela sacrosancta essent. l. vlt. C. de legib.

¶ b Nam ius benedico omnia animalia. Nam ius istud, &c. non solum est hominum, sed & commune omnium animalium. Accur.

¶ c Humani. i. hominum.

¶ d In cælo. i. in aëre, vt aues, quæ in arboribus, & aëre nascuntur: vt j. de rer. diu. 5. apum.

Similis

Similis expositio est in l. exquisitum. Si tamen. ff. de usufr. Sylu.

¶ a In terra. vt fera bestia, quæ in suis iustis. i. cubilibus nascuntur: & etiam quædam aues.

¶ b In mari. vt pisces. idem dicitur & si in qualibet alia aqua nascuntur.

¶ c Hinc. id est ab hoc iure naturali, scilicet Deo. qui primo Adam Eux coniunxit: & in paradiso delictum posuit. Accersit.

¶ d Maris, id est masculi.

¶ e Coniunctio. s. animorum, non corporum. vt ff. de reg. iur. l. nuptias.

¶ f Matrimonium. i. effectum matrimonij. Et sic not. quod matrimonium quo ad originem, est de iure naturali, s. de Deo: vt hic dicitur de iure gentium etiam dici potest: quia ab eo receptum est. De iure ciuili etiam dici potest: quia formam ei adiunxit, & solennitatem: secundum Azor. vt pa. i. de nup. per totum titulum, cum dicit, a quarundam nuptiis abstinere necesse est: vt ff. de ritu nup. per totum. vnde debet dici de iure ciuili: vt ff. de iusti. & iur. l. ius ciuile.

¶ g Hinc liberorum procreatio. Nam Deus operatur ad liberorum procreationem, & naturalis instinctus.

¶ h Et educatio. Nam hoc iure. scilicet naturali monetur parens ad educationem filiorum suorum potius, quam alienorum: vt ff. vnde lib. l. scripto heredem. ff. de iusti. & iur. l. ius ciuile.

¶ i Cetera. scilicet animalia præter homines.

¶ k Illius iuris. s. naturalis. de quo loquimur. ex eo enim, quod auis volat, piscis natat, gallina ouis calefacit: mouentur isto iure naturali.

in terra^a, quæ in mari^b nascuntur.

Hinc^c descendit maris^d atque formina^e coniunctio^e, quam nos matrimonium^f appellamus. hinc liberorum procreatio^g, hinc educatio^h.

Videm^g etenim ceteraⁱ quoque animalia^k isti^g iuris^k peritiam censer.

¶ a In terra. vt fera bestia, quæ in suis iustis. i. cubilibus nascuntur: & etiam quædam aues.

¶ b In mari. vt pisces. idem dicitur & si in qualibet alia aqua nascuntur.

¶ c Hinc. id est ab hoc iure naturali, scilicet Deo. qui primo Adam Eux coniunxit: & in paradiso delictum posuit. Accersit.

¶ d Maris, id est masculi.

¶ e Coniunctio. s. animorum, non corporum. vt ff. de reg. iur. l. nuptias.

¶ f Matrimonium. i. effectum matrimonij. Et sic not. quod matrimonium quo ad originem, est de iure naturali, s. de Deo: vt hic dicitur de iure gentium etiam dici potest: quia ab eo receptum est. De iure ciuili etiam dici potest: quia formam ei adiunxit, & solennitatem: secundum Azor. vt pa. i. de nup. per totum titulum, cum dicit, a quarundam nuptiis abstinere necesse est: vt ff. de ritu nup. per totum. vnde debet dici de iure ciuili: vt ff. de iusti. & iur. l. ius ciuile.

¶ g Hinc liberorum procreatio. Nam Deus operatur ad liberorum procreationem, & naturalis instinctus.

¶ h Et educatio. Nam hoc iure. scilicet naturali monetur parens ad educationem filiorum suorum potius, quam alienorum: vt ff. vnde lib. l. scripto heredem. ff. de iusti. & iur. l. ius ciuile.

¶ i Cetera. scilicet animalia præter homines.

¶ k Illius iuris. s. naturalis. de quo loquimur. ex eo enim, quod auis volat, piscis natat, gallina ouis calefacit: mouentur isto iure naturali.

ADDITIO. Qui reprehendunt Rudem, phant, Peritia, esse accusari casus, vt Expertia. Iustinus tamen sic locutus est libr. x. Scythas autem virtute animi, & duritia corporis, non opibus censer.

¶ Quod quæque ciuitas sibi ius statuit, ius ciuile dicitur, quasi ipsius ciuitatis peculiare: quod verò rationis iudicio ab omni populo custoditur, ius gentium vocatur.

¶ Ius autem ciuile à iure gentium distingui-

tia ibi, Quod verò. Ane.

¶ C A S V S. Quid appellas ius ciuile? Ius quod sibi quæque ciuitas constituit, veluti populus Rom. improborum magistratum iniurias, & crudelitatem non sustinens, legem constituit, ne quis ciuis Rom. ab ullo magistratu sine populi torius permisso virgis caderetur, aut securi percuteretur. Hoc alia ciuitates nō habebunt, sed potestati magistratum, eam vim permittent. Item Romani constituerunt, vt sui ciues togis ad talos demissis vterentur: Athenienses, vt palliis denique ius ciuile (vt Cicero ait) est quas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Cor. Vibul. Nota, quod omnes populi possunt sibi condere statuta: & quod talia statuta dicuntur ius ciuile. Item, quod relatiuum quis, vel qui stat restituit secundum gl. hic. Item, quod differunt leges & mores, & sic consuetudo. Item, quod omnes populi partim vniuerso suo proprio iure, partim cōmuni. Itē, quod ius commune hic appellatur ius gentium. Item, vnde dicatur ius ciuile, & quare. Item, quod ius gentium introducit naturalis ratio. Itē, quod ius gentium dicitur, quod apud ceteros peates perque obseruatur, & vnde dicatur. Item quod pop. Rom. habet suas leges partim à iure gentium, partim à seipso. Item, quod singula materia suis locis sunt tractanda, & non sunt confundend. s. vl.

¶ Ius autem ciuile à iure gentium distingui-

tia ibi, Quod verò. Ane.

¶ C A S V S. Quid appellas ius ciuile? Ius quod sibi quæque ciuitas constituit, veluti populus Rom. improborum magistratum iniurias, & crudelitatem non sustinens, legem constituit, ne quis ciuis Rom. ab ullo magistratu sine populi torius permisso virgis caderetur, aut securi percuteretur. Hoc alia ciuitates nō habebunt, sed potestati magistratum, eam vim permittent. Item Romani constituerunt, vt sui ciues togis ad talos demissis vterentur: Athenienses, vt palliis denique ius ciuile (vt Cicero ait) est quas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Cor. Vibul. Nota, quod omnes populi possunt sibi condere statuta: & quod talia statuta dicuntur ius ciuile. Item, quod relatiuum quis, vel qui stat restituit secundum gl. hic. Item, quod differunt leges & mores, & sic consuetudo. Item, quod omnes populi partim vniuerso suo proprio iure, partim cōmuni. Itē, quod ius commune hic appellatur ius gentium. Item, vnde dicatur ius ciuile, & quare. Item, quod ius gentium introducit naturalis ratio. Itē, quod ius gentium dicitur, quod apud ceteros peates perque obseruatur, & vnde dicatur. Item quod pop. Rom. habet suas leges partim à iure gentium, partim à seipso. Item, quod singula materia suis locis sunt tractanda, & non sunt confundend. s. vl.

¶ Ius autem ciuile à iure gentium distingui-

tia ibi, Quod verò. Ane.

¶ C A S V S. Quid appellas ius ciuile? Ius quod sibi quæque ciuitas constituit, veluti populus Rom. improborum magistratum iniurias, & crudelitatem non sustinens, legem constituit, ne quis ciuis Rom. ab ullo magistratu sine populi torius permisso virgis caderetur, aut securi percuteretur. Hoc alia ciuitates nō habebunt, sed potestati magistratum, eam vim permittent. Item Romani constituerunt, vt sui ciues togis ad talos demissis vterentur: Athenienses, vt palliis denique ius ciuile (vt Cicero ait) est quas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Cor. Vibul. Nota, quod omnes populi possunt sibi condere statuta: & quod talia statuta dicuntur ius ciuile. Item, quod relatiuum quis, vel qui stat restituit secundum gl. hic. Item, quod differunt leges & mores, & sic consuetudo. Item, quod omnes populi partim vniuerso suo proprio iure, partim cōmuni. Itē, quod ius commune hic appellatur ius gentium. Item, vnde dicatur ius ciuile, & quare. Item, quod ius gentium introducit naturalis ratio. Itē, quod ius gentium dicitur, quod apud ceteros peates perque obseruatur, & vnde dicatur. Item quod pop. Rom. habet suas leges partim à iure gentium, partim à seipso. Item, quod singula materia suis locis sunt tractanda, & non sunt confundend. s. vl.

¶ Ius autem ciuile à iure gentium distingui-

tia ibi, Quod verò. Ane.

¶ C A S V S. Quid appellas ius ciuile? Ius quod sibi quæque ciuitas constituit, veluti populus Rom. improborum magistratum iniurias, & crudelitatem non sustinens, legem constituit, ne quis ciuis Rom. ab ullo magistratu sine populi torius permisso virgis caderetur, aut securi percuteretur. Hoc alia ciuitates nō habebunt, sed potestati magistratum, eam vim permittent. Item Romani constituerunt, vt sui ciues togis ad talos demissis vterentur: Athenienses, vt palliis denique ius ciuile (vt Cicero ait) est quas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Cor. Vibul. Nota, quod omnes populi possunt sibi condere statuta: & quod talia statuta dicuntur ius ciuile. Item, quod relatiuum quis, vel qui stat restituit secundum gl. hic. Item, quod differunt leges & mores, & sic consuetudo. Item, quod omnes populi partim vniuerso suo proprio iure, partim cōmuni. Itē, quod ius commune hic appellatur ius gentium. Item, vnde dicatur ius ciuile, & quare. Item, quod ius gentium introducit naturalis ratio. Itē, quod ius gentium dicitur, quod apud ceteros peates perque obseruatur, & vnde dicatur. Item quod pop. Rom. habet suas leges partim à iure gentium, partim à seipso. Item, quod singula materia suis locis sunt tractanda, & non sunt confundend. s. vl.

¶ Ius autem ciuile à iure gentium distingui-

tia ibi, Quod verò. Ane.

¶ C A S V S. Quid appellas ius ciuile? Ius quod sibi quæque ciuitas constituit, veluti populus Rom. improborum magistratum iniurias, & crudelitatem non sustinens, legem constituit, ne quis ciuis Rom. ab ullo magistratu sine populi torius permisso virgis caderetur, aut securi percuteretur. Hoc alia ciuitates nō habebunt, sed potestati magistratum, eam vim permittent. Item Romani constituerunt, vt sui ciues togis ad talos demissis vterentur: Athenienses, vt palliis denique ius ciuile (vt Cicero ait) est quas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Cor. Vibul. Nota, quod omnes populi possunt sibi condere statuta: & quod talia statuta dicuntur ius ciuile. Item, quod relatiuum quis, vel qui stat restituit secundum gl. hic. Item, quod differunt leges & mores, & sic consuetudo. Item, quod omnes populi partim vniuerso suo proprio iure, partim cōmuni. Itē, quod ius commune hic appellatur ius gentium. Item, vnde dicatur ius ciuile, & quare. Item, quod ius gentium introducit naturalis ratio. Itē, quod ius gentium dicitur, quod apud ceteros peates perque obseruatur, & vnde dicatur. Item quod pop. Rom. habet suas leges partim à iure gentium, partim à seipso. Item, quod singula materia suis locis sunt tractanda, & non sunt confundend. s. vl.

¶ Ius autem ciuile à iure gentium distingui-

tia ibi, Quod verò. Ane.

¶ C A S V S. Quid appellas ius ciuile? Ius quod sibi quæque ciuitas constituit, veluti populus Rom. improborum magistratum iniurias, & crudelitatem non sustinens, legem constituit, ne quis ciuis Rom. ab ullo magistratu sine populi torius permisso virgis caderetur, aut securi percuteretur. Hoc alia ciuitates nō habebunt, sed potestati magistratum, eam vim permittent. Item Romani constituerunt, vt sui ciues togis ad talos demissis vterentur: Athenienses, vt palliis denique ius ciuile (vt Cicero ait) est quas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Cor. Vibul. Nota, quod omnes populi possunt sibi condere statuta: & quod talia statuta dicuntur ius ciuile. Item, quod relatiuum quis, vel qui stat restituit secundum gl. hic. Item, quod differunt leges & mores, & sic consuetudo. Item, quod omnes populi partim vniuerso suo proprio iure, partim cōmuni. Itē, quod ius commune hic appellatur ius gentium. Item, vnde dicatur ius ciuile, & quare. Item, quod ius gentium introducit naturalis ratio. Itē, quod ius gentium dicitur, quod apud ceteros peates perque obseruatur, & vnde dicatur. Item quod pop. Rom. habet suas leges partim à iure gentium, partim à seipso. Item, quod singula materia suis locis sunt tractanda, & non sunt confundend. s. vl.

¶ Ius autem ciuile à iure gentium distingui-

tia ibi, Quod verò. Ane.

¶ C A S V S. Quid appellas ius ciuile? Ius quod sibi quæque ciuitas constituit, veluti populus Rom. improborum magistratum iniurias, & crudelitatem non sustinens, legem constituit, ne quis ciuis Rom. ab ullo magistratu sine populi torius permisso virgis caderetur, aut securi percuteretur. Hoc alia ciuitates nō habebunt, sed potestati magistratum, eam vim permittent. Item Romani constituerunt, vt sui ciues togis ad talos demissis vterentur: Athenienses, vt palliis denique ius ciuile (vt Cicero ait) est quas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Cor. Vibul. Nota, quod omnes populi possunt sibi condere statuta: & quod talia statuta dicuntur ius ciuile. Item, quod relatiuum quis, vel qui stat restituit secundum gl. hic. Item, quod differunt leges & mores, & sic consuetudo. Item, quod omnes populi partim vniuerso suo proprio iure, partim cōmuni. Itē, quod ius commune hic appellatur ius gentium. Item, vnde dicatur ius ciuile, & quare. Item, quod ius gentium introducit naturalis ratio. Itē, quod ius gentium dicitur, quod apud ceteros peates perque obseruatur, & vnde dicatur. Item quod pop. Rom. habet suas leges partim à iure gentium, partim à seipso. Item, quod singula materia suis locis sunt tractanda, & non sunt confundend. s. vl.

¶ Ius autem ciuile à iure gentium distingui-

tia ibi, Quod verò. Ane.

¶ C A S V S. Quid appellas ius ciuile? Ius quod sibi quæque ciuitas constituit, veluti populus Rom. improborum magistratum iniurias, & crudelitatem non sustinens, legem constituit, ne quis ciuis Rom. ab ullo magistratu sine populi torius permisso virgis caderetur, aut securi percuteretur. Hoc alia ciuitates nō habebunt, sed potestati magistratum, eam vim permittent. Item Romani constituerunt, vt sui ciues togis ad talos demissis vterentur: Athenienses, vt palliis denique ius ciuile (vt Cicero ait) est quas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Cor. Vibul. Nota, quod omnes populi possunt sibi condere statuta: & quod talia statuta dicuntur ius ciuile. Item, quod relatiuum quis, vel qui stat restituit secundum gl. hic. Item, quod differunt leges & mores, & sic consuetudo. Item, quod omnes populi partim vniuerso suo proprio iure, partim cōmuni. Itē, quod ius commune hic appellatur ius gentium. Item, vnde dicatur ius ciuile, & quare. Item, quod ius gentium introducit naturalis ratio. Itē, quod ius gentium dicitur, quod apud ceteros peates perque obseruatur, & vnde dicatur. Item quod pop. Rom. habet suas leges partim à iure gentium, partim à seipso. Item, quod singula materia suis locis sunt tractanda, & non sunt confundend. s. vl.

¶ Ius autem ciuile à iure gentium distingui-

tia ibi, Quod verò. Ane.

¶ C A S V S. Quid appellas ius ciuile? Ius quod sibi quæque ciuitas constituit, veluti populus Rom. improborum magistratum iniurias, & crudelitatem non sustinens, legem constituit, ne quis ciuis Rom. ab ullo magistratu sine populi torius permisso virgis caderetur, aut securi percuteretur. Hoc alia ciuitates nō habebunt, sed potestati magistratum, eam vim permittent. Item Romani constituerunt, vt sui ciues togis ad talos demissis vterentur: Athenienses, vt palliis denique ius ciuile (vt Cicero ait) est quas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Cor. Vibul. Nota, quod omnes populi possunt sibi condere statuta: & quod talia statuta dicuntur ius ciuile. Item, quod relatiuum quis, vel qui stat restituit secundum gl. hic. Item, quod differunt leges & mores, & sic consuetudo. Item, quod omnes populi partim vniuerso suo proprio iure, partim cōmuni. Itē, quod ius commune hic appellatur ius gentium. Item, vnde dicatur ius ciuile, & quare. Item, quod ius gentium introducit naturalis ratio. Itē, quod ius gentium dicitur, quod apud ceteros peates perque obseruatur, & vnde dicatur. Item quod pop. Rom. habet suas leges partim à iure gentium, partim à seipso. Item, quod singula materia suis locis sunt tractanda, & non sunt confundend. s. vl.

¶ Ius autem ciuile à iure gentium distingui-

tia ibi, Quod verò. Ane.

¶ C A S V S. Quid appellas ius ciuile? Ius quod sibi quæque ciuitas constituit, veluti populus Rom. improborum magistratum iniurias, & crudelitatem non sustinens, legem constituit, ne quis ciuis Rom. ab ullo magistratu sine populi torius permisso virgis caderetur, aut securi percuteretur. Hoc alia ciuitates nō habebunt, sed potestati magistratum, eam vim permittent. Item Romani constituerunt, vt sui ciues togis ad talos demissis vterentur: Athenienses, vt palliis denique ius ciuile (vt Cicero ait) est quas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Cor. Vibul. Nota, quod omnes populi possunt sibi condere statuta: & quod talia statuta dicuntur ius ciuile. Item, quod relatiuum quis, vel qui stat restituit secundum gl. hic. Item, quod differunt leges & mores, & sic consuetudo. Item, quod omnes populi partim vniuerso suo proprio iure, partim cōmuni. Itē, quod ius commune hic appellatur ius gentium. Item, vnde dicatur ius ciuile, & quare. Item, quod ius gentium introducit naturalis ratio. Itē, quod ius gentium dicitur, quod apud ceteros peates perque obseruatur, & vnde dicatur. Item quod pop. Rom. habet suas leges partim à iure gentium, partim à seipso. Item, quod singula materia suis locis sunt tractanda, & non sunt confundend. s. vl.

¶ a Diuisum. id est vnum ab altero sic dignoscitur. Accur

¶ b Ius autem civile. Inter ius gentium & civile hæc communio est, quod vtrunque conventionione institutum est.

Differentia vero, quod illud gentium omnium consensu, hoc, vnius ciuitatis conventionione institutum est. Itaque definitur *de legib. ff. veluti, ut in iurimonia, ut testamenta certo ritu fiant. Ut ciues R. semper in pace sint, legati etiam, cum in exteris nationibus peregrinantur. l. sed si accepto. ff. de iure fisci.*

¶ c Legibus & moribus. Nam quidam sunt, qui reguntur tantum moribus: & etiam quidam, qui nec moribus nec legibus: ut homines syluestres: etiam quidam, qui legibus tantum: & non moribus. Adde, quod hæc gl. communiter reprobat huc, & in l. omnes populi. ff. eod. quia hæc relatiuum stat declaratiue, & competit cuilibet de genere. Syl.

¶ d Comuni. id est, eo iure, quod est in comuni apud omnes, siue scriptum sit, siue non.

¶ e Ius civile. Ut sunt statuta terrarum: quæ intra municipalia dicuntur: ut C. de eman. lib. l. j. & sic dicitur ad differentiā iuris naturalis. i. ius gentium. & ita accipitur hic. Secundo modo, dicitur ius civile lex xij. Tabularum, ut ff. de iust. & iure. l. i. civil. s. hoc igitur. Tertiò, dicitur ius civile omne ius, quod non est prætorium. & sic accipitur. ff. de iur. & iure. l. ius autem civile. in prin. & s. ius prætorium. Quartò, dicitur disputatio prudentium, quæ fuit facta super. l. xij. Tab. vi. ff. de ori. iuris. l. ij. s. hæc disputatio. secundum Ios. Quintò, quicquid scriptum habemus de iure, dicitur ius civile: ut cetera dicitur. Est enim sanctissima res civilis sapientia, quæ pretio numario non est æstimanda: ut ff. de var. & ex. ord. cog. l. i. s. pro-

inde. Sexto, dicitur quod ius adicitur aliquid iuri naturali, ut in manu inonio modo diximus, vel detrahatur iuri naturali, ut in usufructu. ut ff. de usufructu. in prin. vel additur iuri gentium:

ut in iura inuenta à iure civili originaliter. ut infra, de iur. in principio: vel detrahatur, ut in potestate servorum restricta: ut ff. de iis, qui sui vel alieni iuris sunt. s. sed hoc tempore. hoc enim ius civile dicitur: ut ff. de iur. & iur. l. ius civile. j. resp. & hæc exempla sunt ibi notata. Accur.

¶ f Naturalis ratio. No. quod ius gentium naturali ratione est inductum: ut hic, & ff. de rer. di. s. singulorum. vnde est ius immutabile: ut ff. eo. s. sed naturalia. Accur.

¶ g Id apud. nunc soluit. Accur.

¶ h Vtuntur. Ut est religio erga Deum, ut parentibus, & patriæ pareamus: ut contra violentiam resistamus: ut ff. de iust. & in l. j. in fin. & l. ij. Item conventioniones, siue pacta, quæ apud omnes gentes valent: ut ff. eo. s. ius autem gentium. & ff. de pact. l. ius gentium in principio.

¶ i Itaque. quia omnis populus vitur partim iure communi, & partim, & cetera.

¶ j Suo. quod pro se tantum composuerunt: aliàs esset lex generalis, ut ff. eo. s. lex.

¶ k Quæ singula. scilicet, iura gentium & civilia, quibus utuntur ciues Romani: & effectus eorum iurium dicitur ff. de re. diui. s. singulorum. usque ad finem. vbi dicitur qualiter acquiruntur dominia iure gentium. Item, infra de usufructu. & in ti. sequentibus, in quibus dicitur qualiter acquiruntur dominia iure civili. & secundum hoc refertur ad proximum dictum, & illud intelligas de iure civili Romanorum generali. vel aliter dic, proponemus ff. eo. ti. s. pen. vbi dicitur alteram de iuribus variabilem, ut civile alterum non, ut gentium;

sim: & secundum hoc non refertur ad proximum dictum sed ad id, quod dicitur supra. Nam, &c. & etiam. Quod vero, &c.

• a Proponemus. Sed ubi? Respon. for-
te j. de rer. di. 6.

singulorum. &
refertur non ad
proximum di-
ctum, sed ad id,

quod dictum est.
Nā quod quis-

que, &c. & ibi.
Quod vero, &c.

• Sed ius. Dini-
ditur in duas
partes secunda

ibi, sed quories.
C. A. V. V. Nū-

llumne ergo co-
gnomen ius illud ciuitatum

habet, unde ab
aliis cognosci

intelligi. pos-
sit maxime. De-

nominatur enī
quodque ius, ex

sue ciuitatis ap-
pellatione. Nā

quod Romani,
seu Quirites si-

bi cōstituerunt,
Romanum, siue

Quiritum: quod Athenienses. Atticum:

Lacedæmonæ. Laconicum: Parthi, Par-

thicum: Iudæi, Iudæicū appellāt, tamen si

vrbs Roma propter summa, ac prope

incredibilem excellētiā, & quod ca-

pit orbis terrarum meritō vocaretur,

propterea commune omnium ciuita-

tum nomē efficit vulgō sumum, solique

propriē nomen commune possidet. ut

quemadmodum poëtæ, & oratoris no-

mine apud Græcos Homerus, & Demo-

sthenes: apud Latinos Virgilius & Ci-

cero intelliguntur. philosophi, Plato:

Apostoli, Paulus: eodem modo iuris

qualia sunt, suis
locis proponem^{us}.

¶ Ius ciuile ab ea,

in qua constitui-

tur ciuitate, vel

legislatore nomen

fortitur: iuris ta-

men ciuilis simpli-

citer prolati ap-

pellatione, ius Ro-

manorum (tanquā

nobilius) signifi-

camus.

¶ Sed ius quidē b

ciuile ex vnaqua-

que ciuitate appel-

latur^c: veluti A-

theniensium. Nam

si quis velit Solo-

nis^d, vel Draconis

legēs^e appellare

ius ciuile Atheniē-

siū nō errauerit^e,

Sic enim & ius^f,

quo Romanus po-

pulus vitatur, ius ci-

uile Romanorum

appellamus, vel

ius Quiritū^g, quo

Quirites vtuntur.

Romani enim a^h

Romulo, Quirites

a Quirinoⁱ appel-

lantur: Sed quories

non addimus no-

men cuius sit ciui-

tatis i^j nostrum &

ius^k significamus.

sicuti cum poētā

dicimus, nec ad-

dimus nomen sub-

auditur apud Græ-

enim hic, non quid veniat appellatio-
ne iuris ciuilis. ita enim probat aduer-
saria illa, sed quæ facit retineri eodē
terminos. Alex. in l. filius a patre. de
lib. & posth. Item text. ibi, si non addi-

mus nomen ci-

ius sit ciuitatis.

Item, nec. quod

verba equivo-

ca in dubio

intelliguntur

in digniori &

potentiori si-

gnificatu. Syl-

uius.

¶ b Sed ius qui-

dem. Diximus

populos com-

munes, aut pro-

prium ius habere.

¶ c Ciuitas ap-

pellatur. si. no-

men illius ciui-

tatis, ubi factum

est ius ciuile de-

bet ei impo-

ni.

¶ d Solonis. No-

mina sunt com-

positorum sta-

tutorum in il-

lis ciuitatibus,

sicut si appella-

ret quis ius ciuile Bonon. statutum a

compositoribus inuentū, & consilio

confirmatum.

¶ e Non errauerit. Imō bene dixe-

rit.

¶ f Sic enim & ius. Quod pro se tantum

cōposuerunt: aliter esset generalis lex,

ut j. co. 5. lex est. & de hoc. si iure ciui-

li generali potest hic intelligi, vel lo-

qui. Accur.

¶ g Ius Quiritum. Pro eodem, licet no-

mina mutet.

¶ h A Quirino. Qui fuit eorum rex, di-

ctus a quiris, quod est hasta quia ma-

gna hasta in bello utebatur.

¶ i Ciuitati. Sed simpliciter dicitur ius

ciuile.

¶ k Nostrum. s. Romanorum per excel-

lentiam.

¶ l Ius. s. ciuile Romanorum, si est pro-

prium vel generale, si est factum, ut sit

generale.

A. D. D. I. T. I. Q. Hoc genus conie-

ctur in aliis ambiguis distinguen-

dis observatur. i. si situm. q. si sit de

leg. j.

ius sit ciuitatis.

Item, nec. quod

verba equivo-

ca in dubio

intelliguntur

in digniori &

potentiori si-

gnificatu. Syl-

uius.

¶ b Sed ius qui-

dem. Diximus

populos com-

munes, aut pro-

prium ius habere.

¶ c Ciuitas ap-

pellatur. si. no-

men illius ciui-

tatis, ubi factum

est ius ciuile de-

bet ei impo-

ni.

¶ d Solonis. No-

mina sunt com-

positorum sta-

tutorum in il-

lis ciuitatibus,

sicut si appella-

ret quis ius ciuile Bonon. statutum a

compositoribus inuentū, & consilio

confirmatum.

¶ e Non errauerit. Imō bene dixe-

rit.

¶ f Sic enim & ius. Quod pro se tantum

cōposuerunt: aliter esset generalis lex,

ut j. co. 5. lex est. & de hoc. si iure ciui-

li generali potest hic intelligi, vel lo-

qui. Accur.

¶ g Ius Quiritum. Pro eodem, licet no-

mina mutet.

¶ h A Quirino. Qui fuit eorum rex, di-

ctus a quiris, quod est hasta quia ma-

gna hasta in bello utebatur.

¶ i Ciuitati. Sed simpliciter dicitur ius

ciuile.

¶ k Nostrum. s. Romanorum per excel-

lentiam.

¶ l Ius. s. ciuile Romanorum, si est pro-

prium vel generale, si est factum, ut sit

generale.

A. D. D. I. T. I. Q. Hoc genus conie-

ctur in aliis ambiguis distinguen-

dis observatur. i. si situm. q. si sit de

leg. j.

quis
collegit
P. P. a.
re. a. l.
1. c. 2.
D. de
i. i. p. r.

* Dicit
Th.

¶ a Virgilius. Idem in Apostolo. Nam Paulus in diuina scriptura intelligitur, Item ubi dicitur sapiens, intelligitur Salomon,

¶ Ius autem. Primò ponitur vnum dictum. Secundò,

ponitur ratio, quare ius gentium fuit introductum. Tertiò, ponitur effectus, siue ponuntur inuentione iuris gentium. Secunda ibi. Nam vsu. Tertia ibi, Bella. Angel.

C A S V S. Perge porro, ac mihi ius gentium quid sit, & cur ita vocetur, explicatio, Gentes dicuntur nationes hominum, quæ suis regionibus, veluti ciuitas muri, continentur: veluti,

Hispanica, Italica, Germanica, Indica, America. Quod igitur omnes aut plerique gentes ita inter se teratim ipsatis distinctæ vno consensu natura impellente, comprobarunt, id ius gentium appellatur. veluti, vt legatorum corpora inter ipsa hostium castra sancta sint: vt quæ iusto bello parta sint. ea victoribus acquirantur: vt qui bello capti sunt, eorum sint serui, à quibus capti fuerint. natura enim omnes homine, liberos produxerat: sed, exortis bellis, victores captis hominibus tanquam pecudibus vii coeperunt, in eosque ius vita, necisque obtinuerunt. Præterea contractus ferè omnes, & commercia consensus ille gentium introduxit. Etenim quæ tandem societatis humanæ conservande ratio est, nisi vt qui abundat certis rebus aliarum verò indiget, cum eo, qui contrario modo eger, abundatque, negotium contrahat? Inde ergo emptio venditio exorta est: quæ quamuis non continuò excogitata sit, tamen quia consensu omnium gentium comprobata est, ad eandem originem necessario refertur. neque hic accipitur pro permutatione non magis, quam locatio & conductio, quæ siue pretia similiter non consistit. Non enim pri-

cos egregius Homerus: apud nos. Virgilius.

¶ Communis vsus, humanæque necessitas iuri gentium originem dedere. Ex hoc itaque iure orta sunt bella, secutæ captiuitates, & seruitutes, ac contractus ferè omnes introducti.

¶ Ius autem b gentium omni humano c generi

nam arietem, sed omnium gentium probationem, moresque spectamus. Cor. Vb. Nota ius gentium esse commune omnibus gentibus: & quod constitutiones iuris gentium, vel ex

commune est. Nā, vsu d exigente, & humanis f necessitatibus, gentes humana iura q quædam sibi constituerunt. Bella e enim orta sunt, & captiuitates secutæ, & seruitutes, quæ sunt naturali iuri contrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio f liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentium omnes

commoditate, vel ex necessitate gentium sunt introductæ. Item quo iure bella & seruitutes ortæ sunt: & seruitutes naturali iuri esse contrariæ: & quod de iure naturæ omnes homines liberi nascebantur: & quod omnes ferè contractus sunt de iure gentium. Item nota, quod leges, & statuta debent fieri aut propter commoditatem, aut propter necessitatem hominum.

Item quod ius gentium derogat iuri naturali. Item quod dictio, ex, denotat participium temporis. Syl.

¶ b Ius autem. Autem pro sed, & repetit de iure gentium, vt aliquid addat.

¶ c Omni humano. Sed nunquid plura humana genera sunt? Respon. non: expono ergo, i. omnibus hominibus.

¶ d Nam vsu. Ab initio enim pauci erant homines: indiguerunt tamen aliquo communi vsu: & quanto plures fuerunt, tunc magis suas consuetudines habebant, & statuta: puta vt nullus vineam, vel hortum alterius intraret, & hoc sequitur. & probatur. ff. de iust. & iur. Lex hoc iure.

¶ e Bella. Sed quomodo à iure descendit bellum, cum sit à iure prohibitum: vt ff. de usufructu. l. æquibetinum? Respon. loquitur de eo quod à populo Romæ est indictum hostibus, vt ff. de capt. & possit. reuer. l. hostes. Item propulsare violentiam, quod est licitum: vt ff. de de iust. & iur. l. vi vim. & ff. de vi, & vi arm. l. j. §. vim vim cum moderamine tamen. & c. C. vnde vi. l. j.

¶ f Humanis. Cum societas humani generis conservari aliter non possit. l. 4. ff. de iust. & iur.

¶ g Initio. Sed nūquid hodie? Quidam dicunt

* Hæc
p. 22.
Th.

N. 2.

dicunt sic nos contra : nam servus nascitur, ut infra de iure perso. s. servi. & si de nata. rest. l. interdum. Accurs.

A D D I T I O. Ante, si captivitates ac ius gentium, quo iure ceperunt nasci servi homines,

veluti nati ex ancillis nostris. s. servi. i. de iure pers. Aemyl. Ferrer.

a Penè. Penè dicit propter quatuor cōtractus, ut propter stipulationem :

ut j. de act. s. de constituta. Item, propter literarum obligationem : ut j. de lit. obli. Item, propter contractum emphyteuticum : ut j. de loca. & conda. s. adeo. Item, propter sponsalitiā largitionem, id est, donationem propter nuptias : ut in auth. ut spon. larg. s. j. & ij. Et nota, quod hic dicitur omnes contractus esse de iure gentium : sed non omnes obligationes. Nam quæ ex maleficio, vel quasi sunt, non sunt de iure gentium, sed vel à lege xij. Tabul. vel ab alia lege.

A D D I T I O. Prout glo. loquitur in quasi maleficiis, approbatur, quia in his contingit aliquem obligari ex facto alieno : quod ius gentium nō considerat : sed prout loquitur in maleficiis, reprobat per l. j. ff. de fur. ut per Angel. & Christoph. hic.

2. 4. **I** Omnes, pene. Addit pene : propter mancipationem & nexum, itemque propter stipulationem, quæ iuris civilis est : neque ab iis qui deportati sunt, & iura civitatis amiserunt, usurpatur. l. quotiens. 14. in fine. ff. de donat. l. si ita. 126. s. penult. ff. de verb. obligat.

b Innumerabiles. id est, non facile ad numerandum habiles : ut infra de rebus corpor. & incorpor. in principio.

A D D I T I O. Intellige nomine emptionis & venditionis permutationis, cum emptio non consistat sine pretio. eoque in numerata pecunia. Numi autem non sunt inveni iure gentium, quorum initium refertur ad Aeginetā, longe post liberum patrem, quem Plin. lib. 6. tradit invenisse emptionem, & vendit. Aemyl. F.

c Constat. Dividitur iste. s. in tres partes. Primo, ponit dictū bimembre. Secundò, ponit exemplum primi membri.

Tertiò, exemplum secundi membri. Secunda ibi, Scriptum. Tertia ibi, in s. Ex non scripto. Item secunda subdividitur in duas partes. Primò, ponit, quid est ius scriptum. Secundò, ponit exempla. Secunda ibi, Lex.

Ius civile scripto constat, & non scripto. Iuris autem scripti partes sunt sex, quæ recta serie pertractantur.

C A S V S. Quoniam mihi Romani iuris fontes indicasti, quæro, quæ sint eius species. Quæ admodum apud Græcos, ita apud Romanos :

iuris civilis due sunt species. alia literis, ac monumentis continetur : alia moribus & consuetudine sine literis constat.

Lex est. Quoniam iuris scripti sex partes enumeras, de singulis videamus. Quid est lex ? Ius quod populus Romanus rogante magistratu senatorio iubet. Nam populi Romani triplex erat potestas, quæ ex Romuli Regis legibus intelligitur, ut leges scisceret, bella decerneret, magistratus crearet. Cum igitur magistratus aliquis maior (his enim solis cum populo agere licebat) legem ferre vellet, primum eam univ erso promulgari iubebat, & pro Rostris proponebat, ut populus eam cognitam, & perpensam aut reciperet, aut repudiaret. tertiis undinis in concione ascendebat, & populum ita rogabat, Velitis iubeatis Quirites, ut id, vel illud fiat. Singulis autem civibus tabellæ binæ dabantur, quarum in altera scriptum erat, uti rogas : in altera, littera A. illa recipere se legem, hac antiquare. id est, repudiare Quirites significabant. Eum autem magistratum senatorium, id est, ex Senatu esse oportebat : veluti Consulem, aut Praetorem. Nani si Tribunus plebis, qui quavis & ipse Senator, eo tamen anno in Curiam nō ingrediebatur, legem ferret, Plebiscitum erat, ut mox dicemus.

Plebiscitum. Quid est Plebiscitum ? Est ius, quod non universus populus, sed plebs tantum, & Tribuni plebis interrogante, Velitis, iubeatis, &c. iubebat. Triplex est igitur inter Legem & plebiscitum differentia : prima, quod lex comitiis centuriatis fertur, id est, quum populus non divitum, hoc est, per xxxv. tribus deservit.

B 3

pris, neque ex gentibus hominum, sed cœnturam i. per centenas terminis, ex cœntoribus, & arate dimisis suffragia terebat. Plebiscitum verò tributis comitis id est, cum plebs sola per tribus fuisse convocata suffragiū terebat. Secunda differentia est, quod lex à magistratu Senatorio ferunt: Plebis scitum à Tribuno. Tertia, quod illa ab universo populo hoc à ple-

be duxat. Quid autem inter populum & plebem intere? tantum quod species à genere, vel ut res ius, ac verius loquamur totum à parte. Cum enim populi Romani duo primarii ordines fuerint, Senatorius & Plebeius: posteriore omnes, reliqui à Patribus conscriptis continebantur: postea tamen ad illos ordines Eques adiunctus est. ac primi, quidem temporibus Patres non tenebantur legibus à plebe factis, id est, Plebis scitis. Sed Q. Hortensius dictator quidam quum plebs Resolutionem in ianiculum fecisset, legem tulit, ut omnes Quirites Plebis scitis non minus quam reliquas leges tenerent: ut scribit Plinius lib. xvj. cap. x. Gellius lib. xv. cap. xvij. Florus in epitome lib. xj.

¶ Senatusconsultum. Quid est Senatusconsultum? Est ius quod Senatus, Consul aut Praetor, aut Tribunus plebis ad eū referre, sententiæque rogante, constituit. Quod autem ait, Senatū, aucto populo, vice populi consuli solitū: id ego interpretari non possum. quia satis constat Romulū ceatum Patres cōstituisse, quorū cōsilio in administranda Repub. uterentur. Ea Senatusconsulta erant, ni Tribunus plebis aliquis intercederet: per scriptaque olim in ædibus Cereris ad Aediles plebis deferbantur, postea ad ararium deferri cepta sunt, ubi & leges in æs incisæ aservabantur. Corn. Vlb. Nota ius Rom. aut lege scripta constare, aut consuetudine. Item, nota partes iuris scripti. Item, modum ferendarum legum, plebiscitorum, & senatusconsultorum. Itē, quod Consul dicitur magistratus senatorius: & tribunus dicitur plebeius. Itē, in quo differat plebs à populo. Item, quid veniat appellatione populi. Itē,

quod Patricij & Senatorij veniant appellatione populi: secus appellatione plebis. Item, quid à plebs. Itē, quod plebs scita ex lege Honoranda sunt eundem potestatis, cuius sunt leges. Item, quod difficile est multos adnare. Sylu. ¶ a Ius nostrū, i. civile Romanorum, de quo diximus §. eo. §. sed ius. Iargē vocatur ius civile, quicquid scriptum habemus de iure generali: ut diximus §. eo. in gl. v. s. c. ita- tura tertiarum, & c. ibi, quinto, & c. item quicquid habemus de moribus hic comprehendit, s. generalibus, ut patet ex inferioribus.

¶ Lex est 3, quod

generaliter diximus §. eo. in gl. v. s. c. ita- tura tertiarum, & c. ibi, quinto, & c. item quicquid habemus de moribus hic comprehendit, s. generalibus, ut patet ex inferioribus.

¶ b Scripto. De hoc dicit vsque ad §. ex non scripto, infra eo. & de non scripto ibi dicit. Accurs.

¶ d d i f f e r e n t i a. Non tamen eā necessaria scriptura ad substantiam legis: sed ad probationem tantum, art. l. contrahitur. ff. de pig. secundum doct. hic. ¶ c v. pro sicut.

¶ d Apud Græcos. Nam & Græci videbantur iure scripto, & non scripto: ut §. eo. §. & non ineleganter. Accurs.

¶ d d i f f e r e n t i a. Græca sic verbe, legum alia scripta sunt, alia non scripta.

¶ e Scriptum autem ius, s. civile Romanorum: de quo dixit §. eo. §. sed ius. Accurs.

¶ f Senatusconsultum. Quare dicti sunt consules: not. ff. de origin. iuris. l. ij. §. exactis.

¶ g Lex est. Hæc definitio, quo ad sententiam, concordat cum ea, quæ est ff. de legib. & senatuscons. l. i. licet quo ad verba dissentiat. Definitur & alio modo, Lex est sanctio sancta, iubens honesta, prohibens contraria, quæ sumitur ex lege Græca. ff. de leg. & senatusconsult. lege secunda. Item, definitur tertio modo, ut in eadem lege Græca colligitur in eodem titulo, de legibus & senatuscons. l. ij. in principio. Accurs.

¶ Magistratu rogante. Rogatur, siue N. d. fertur his verbis: *ut l. ij. §. 2. ff. de Pro-nulgatur, proponitur, proferitur per triandem. si populus probabat, iniecta tabula V. R. lex dicebatur. si non probabat, iniecta tabula V. R. erat.*

¶ a v. l. ius

¶ a Velu i. Exemplificatiue ponitur. ut §. s. prox. nam facta conuocatione populi Romani, magistratusq. Senatus, non totus, sed qui maior erat omnibus, interrogabat populum. s. consulendo, an sic placeret, &

sic ad libitum populi fiebat. ut ff. de ori. iur. l. ij. §. deinde. j.

¶ reg. 22-
te.

¶ b Consule. Nam Consul vice omnium Senatorum interrogabat populum: & sic ipsi Senatores videntur interrogare, nam qui per alium facit, per se facere videtur: ut ff. de vi, & vi. ar. l. j. §. de iecisse. & ff. de adm. iur. l. ita autem. §. gessisse. nam recte omnia nostra facim, quibus a nobis auctoritas imperii: ut Cod. de vet. iur. en. l. j. §. sed si quid. ver. omnia.

¶ c Velu i. Exemplificatiue ponitur. ut §. s. prox. erat enim vnu. nomine tribunus, qui praeerat plebei, & eorum magistratus, qui interrogabat plebeios: ut ff. de orig. iur. l. ii. §. postea. ver. mox cum reuocata. & §. iisdem temporibus. & multas leges habemus de his: ut leg. Aquil. ut i. de leg. Aquil. §. ex hoc tamē c. ipse, & ne praefides accipiant nisi esculēta: ut ff. de off. Proconsul. solent. §. fin. & ff. de offic. praef. l. plebiscito.

¶ d Species a genere. Est autē gen^{us}, quod praedicatur de pluribus differentiis specie, ut animalium aliud rationale, aliud irrationalē, & sic se habet populus (ut sequitur) ad nobiles & ignobile. Species autem est, quod praedicatur de pluribus differentiis numero: ut hominum alius Titius, alius Scius, sic se habet plebs, nam minores tantum comprehendit, ut sequi in.

ADDITIONE. Improprie & genus & speciem accipit: ut in l. inter donum. ff. de verb. sign. neque enim populus de plebe praedicatur, ut genus de specie, quare parum dictum totum & partem.

¶ e Talem. Quasi dicat, non solum populi appellatione viles connumerat, iur, sed etiam Patricios.

¶ f Patricios. Qui erant quasi patres principis. ut infra quibus modis ius pat. pot. sol. §. filius.

ne sine Patriciis & Senatoribus ceteri ciues significantur. Sed & plebiscita a lege Hortensia ^b lata, non minus valere, quam leges, coeperunt.

¶ Senatusconsultum est, quod Senatus iubet, atque constituit. Nam quum auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in vnum eum conuocari legis sancientia causa, & quum visum est, Senatui vice populi consuli.

¶ g Sed & plebiscita. Videbatur minus valere, quasi loco & argumento sumpto ab auctoritate: quia maior est Patriciorum

& Senatorum auctoritas: ut C. de leg. l. humana. & ff. de eden. l. si quis ex argen. §. j. sed hoc sublatum est per legem latam ab Hortensio rege: ut sequitur. & ff. de orig. iur. l. ij. §. deinde cum esset. ver. mox cum reuocata.

ADDITIONE. Imo ab Hortensio dictatore, ut apud Gellium li. xv. cap. xxvij.

& Plinium lib. xvj. cap. x. qui mortuus est in magistratu, ut consul Florinus in Epitome xj. & D. Augustinum lib. de ciuitate Dei iij. cap. xvij.

¶ h Lege Hortensia. Sic dicta ab Hortensio, qui pacem composuit inter nobiles, & plebeios: & inter eos sic statuit, ut valeret plebiscitum.

¶ i Constituit. Nam potestas facere legem, ut hic, & ff. de legi. & senatusconsult. l. non intelligitur.

¶ Cum auctus esset. Dictum ad sententiam, ut in lege secunda. §. deinde. ff. de offic. iudic. Nam lege Regia lata, Imperatores sentim populo Romano ius comitiorum, & libertatem ademerunt, & ad Senatum, in quo dominabantur, ius constituendi potestatem transferunt. Auctores, Tacitus libro primo, & Suetonius in Augusto.

¶ k Legis sancientia causa. Nam idem est, si ex alia: quia difficile erat tot homines conuenire. Accusatus.

¶ l Consulatus est in rogari. Nam antea

populus interrogabatur: ut *l. cod. tit. 2. plebiscitum.* & sicut populus interrogabatur prius: sic postea Senatores, (qui centum erant numero) interrogabatur. Consule: ut *C. de pe. har. l. fin. in princ.*

& *ff. de origin. iur. l. ij. s. deinde quia difficile.*

¶ Sed & quod. *Idem s. diuiditur in quatuor partes.* Nam primo ponit dictum. Secundo, eius rationem. Tercio, ponit illationem. Quarto, dictum modificat & declarat. Secundo

ibi, Cum lege. Tertia ibi, Quodcumque. Quarta ibi, Plane. Ang.

¶ Thema. Quid est principis placitum? Amissa libertate populi Rom. tyranni, qui Rempub. occupauerunt, quidam pro suo imperio conuenerunt, quae pro iure obseruabantur. Ea potestas eis confirmata est à populo lege quadam Regia, quae ius arbitriumque omnium rerum illis permittit. de qua Iustinianus in praefatione Pandectarum scribit, antiqua lege, quae Regia nuncupabatur, omne ius, omnemque potestatem populi Romani in Imperatore, transfecit. Ea lex renouata videtur, Augusto Imperium insidente. Nam Strabo libro xviij. extremo sic ait, Patria ei totius imperij principatum permittit, ipsique belli, ac pacis arbitrium concessum est. Earum porro constitutionum tres sunt species: Epistulae, Decreta, Edicta. Epistulae sunt, quas urbanis, aut prouincialibus magistratibus de nouo aliquo negotio cum consulentibus rescribit: quae ob eam causam rescripta etiam nominantur. veluti omnes ferè leges, quae in codice leguntur. Decreta sunt, quae causa cognita, Princeps constituit. Edicta, quae de suis, aut ciuitatis suae commodis cogitans, constituit. Harum constitutionum duae rursus sunt species, nam aliae generales sunt, quae omnes ciues aequaliter obligatos, obstrictosque tenent, aliae personales, quae de certa persona, aut premio, aut pena constitunt, veluti quum Onidius offensus Caesare ob libros de arte amandi

in Scythiam relegatur. *cf. Cor. viij. Nota quod lex est quicquid animo condendi legem Princeps disponit. Itē quod lege Regia translata est in Imperatorem omnis potestas populi.* Item nor.

hatur, & quum personalis sit, personam non egreditur.

¶ Sed & quod principis placitum legis habet vigorem: quum lege Regia, quae de eius Imperio translata est, popul' ei

non egreditur. Syl.

¶ a Placuit. Causa facienda communem legem, & generalem: aliam non esse lex communis: ut sequitur: & C. de sent. & inter. omni. iud. l. ex stipulatione. Nam ibi dicitur, non omnis vox iudicis est sententia. & sic non omnis vox principis est lex.

¶ b Legis. Quam non habemus.

¶ c Habet vigorem. id est, Lex est, & pro lege seruatur.

¶ d Lege Regia. Hac lege cautum fuit, ut potestas legis facienda transiret de populo ad principem, ut hic, & *ff. de origin. iuris. l. ij. s. nouissimè.* & facit ad hoc *ff. de constit. princ. lege prima.* ubi sunt eadem verba. Et hanc legem Regiam non habemus. Nam facta fuit super regno, id est imperio transferendo.

¶ e Imperio. Transferendo de populo ad principem.

¶ Fius. Conferre alieni est communicare. *l. j. & passim. ff. de collat.* Conferre in aliquem, est totum transferre. Vide Dionysium libro 53. ubi scribit Augustum legibus omnibus solutum fuisse. unde intelligitur. l. Princeps. *ff. de legibus.*

¶ f Ei. s. principi. quo ad honorem, & in eum, quo ad onus.

¶ A D D I T O. Intellige cum Theophilo, lege Regia principi in populum omnem potestatem datam. *l. j. ff. de constit. E. l.*

¶ Popul' ei. Populi summa, & infinita fuit potestas triplex legum iubendarum vel abrogandarum, magistrum mandandorum.

quod totale Imperium potest aperi concedi. Item quod verbum, concedo, importat translationem domini. Item quod epistola, sententia, & edictum Principis habet legis auctoritatem. Item quid sit constitutio. Item quod personale principis quum personam

¶ Nota. l. i. ff. de

¶ Nota.

¶ Nota.

fortum, vel abdicandorum, belli & pacis constituendæ.

^f a Contulerit. id est, transtulerit. sicut ipse populus à modo non habeat hoc ius. sic. C. de ve. iu. enu. l. ij. §. hoc autem.

& de leg. & cō-

stit. l. si. Sed alij

dicunt, quod adhuc

populus potest

facere legem. &

quod dicitur so-

lūm principem

hoc posse, verū

est. solus. i. nul-

lus alius solus,

secundum Ri-

chardum.

^f b Per epistū-

lam. ut i. de his,

qui sui vel alie.

in. sunt. §. domi-

norum. & si.

de cōstit. princ.

l. j.

^f c Decrenit. Se-

den. pro tribu-

nali dando sententiam definitiuam, ut

C. de leg. & constit. l. fin. Nam interlo-

catio principis non habet vim legis,

nisi hoc expresserit à princ. ut ca l. si.

C. de legi. Accur.

^f d I dicto. ut C. de legib. & constitut.

l. secunda, & de secund. nupt. l. hac

edictali.

^f e Legem. Generalem, quam potes

cognoscere quatuor modis: ut C. de

leg. & const. l. leges. vel specialem: ut

sequitur.

^f f Hæ sunt. s. quas constituit Impera-

tor. Accur.

^f g Personales. Dummodo in iuris

corpore non sint clausæ: aliās omnes

sunt generales, ut C. de Iust. Cod. con-

firmando. l. vnica. in §. si. Accur.

^f h Adde nisi ea intentione clausa sint,

ut sint privilegia: ut declarat Deci.

in c. j. in ij. lectura. in ij. col. de conti-

nuitio. Syl.

^f i Ob meritum. Quia multum ser-

uierat principi: & ideo aliquam pœ-

nam, quam debebat ille pati propter

delictum, quod sorte fecerat, ei re-

misit. Accur.

^f j Alicui. Pœnam merenti.

^f k Irrogauit. scilicet, Non merenti:

vel merenti. sed maiorem sortē, quam

qua esset dignus, ut pœna eius merus

fit multorum. ut ff. de pœn. l. aut facta.

§. si. Acc.

^f l Sine exemplo. i. ut alij non cape-

rent exemplum. Accur.

^f m Subuenit. v. clericis, quibus indui-

ta sunt specialia: ut in auth. vi cleric.

apud Prop. epi. & C. de epi. & cl. l.

cum clericis. & l. omnes, qui & curie

& aliis: ut C. de

leg. & constit. l.

ij. Sed nunquā

intelligitur sine

exēplo subue-

nire, si cui sim-

pliciter referri-

bat. Respon. sic.

dummodo non

sit ibi aliquod

signum ex his

quatuor, quæ

dicuntur. C. de

leg. & constit. l.

iii.

^f n Non trans-

greditur. ff. q.

quisque in. l. i.

contra. Sed di-

stingue, an ad

sui postulatio-

nem sit concessum: quo casu transgre-

ditur: ut ibi, aliās nō, ut hic. & ff. quod

quisque in. l. ii. Et sic soluitur aliud

contra. C. de fru. & li. exp. l. si. vel di-

ad utrumque contra, quod aliud ex-

tenditur: hoc est dicere, ut alius da-

beat privilegium. Vel dic, quod illud

est speciale in illa. l. si. C. de fru. & li.

expen. propter aequalitatem in iudi-

ciis obseruandā. ar. C. de postul. l. pro-

uidendum. Vel melius licet egredia-

tur personam, non est tamen generale

ius: nec videtur aliud, scilicet aduersa-

rius prorsus: cum sit contingens occa-

sione controuersia.

^f o Tenent. i. ligant. Accur.

^f Prætorum quod. TH & MA. Quid

est Prætorum edictum? Prætores Ro-

mæ modo minore, modo minore nu-

mero fuerunt. Soli autem urbani edi-

cta proponebant. Erant autem urbani

Prætores, qui de causis priuatis cau-

sa cognita decernebant, & iudicia pri-

uatis dabant: id est, dabant iudices:

apud quos priuati causas agerent, eis-

que iudiciis de controuersis disce-

ptandi potestatem faciebant. Porro

diu Prætores arbitram suo iura con-

stituerunt. veluti ne quis aliam here-

dem iudicari, aut simile quidpiam.

Quare quum incertum esset, quid il-

li placitum foret, edicta publice

proponebant, in quibus quemdamo-

dū anno suo ius dicturi essent populo

denuntiabat. Id ius honorarium dicebatur, quod Arbitris qui honores, id est, magistratus gerebant, constituebatur, sic enim verba tex. intelligenda sunt, ut Magistratus sit accusatus casus, non recti, quod in-

numeri ridiculū existimant: quasi per excellentiam Prætores vocarentur magistratus. quod ita stultum & ineptum est. ut id qui pluribus refellat, ineptus videri possit. Sed nonne Cōsules quoque honores, id est, magistratus gerunt? nulli magis. verum illi ius non constituunt, tantum ad Senatum referunt, qui decreta facit. quæ S. Consulta vocantur. Soline

ergo ex iis, qui magistratus gerunt, Prætores ius constituunt. His addimus licet, Aediles. Et qui sunt Aediles? Aediles sunt, qui ædium, annonæ, ludorumque solennium curam habent. & Aediles ab ædibus, quæ præcipua erat eorum procuratio, dicti sunt. Proponant ergo hi quoque arbitrio suo edicta, quæ Aedilia vocabantur: quibus denuntiabant quemadmodum anno suo ius dicturi essent, veluti de rebus venalibus, de fluminibus, de itineribus. Iuris ergo honorarii duæ sunt species: alterum enim Prætorium est, alterum Aedilitium. cum utrumque, scilicet, ab iis qui honores gerunt, sit constitutum. Cor. Vib. No. quod edicta Prætorum obtinent vim legis. Item, quod vocatur ius honorarium. Item, quod magistratus dicuntur honores. Item, quod suis edictis dabant auctoritatem Prætores. & sic contra Doct. in rubr. C. qui adin. qui voluerunt habere hanc auctoritatem legis concedat, dummodo approbarentur. Item, quod edicta Aedilium sunt habenda ut portio iuris prætorij. Item, unde dicitur ius honorarium, quamvis alibi senserint aliqui, quia ideo dicerentur, quia honorabantur ex hoc

quod eorum edicta pro legibus habebantur. Sylu.

¶ a Edicta. quæ scripta erant in albo prætoris: ut ff. de iur. omn. iud. l. si id, quod in j. respon. Accur.

les curules ¶ edictum de quibusdam * causis §: quod & ipsum iuris honorarij ^b portio est.

¶ Jurisconsultorū sententiæ (quibus à Cæsare iura interpretandi facultas data erat) responsa prudentum dicuntur: quæ vique ad eò iuris pondus obtinebāt, ut nec cuiquā iudicium ab his recedere fas esset.

tores: ut ff. de iust. & in l. ius autem. §. ius autem prætorium.

¶ e Dederunt. ut ff. de orig. iur. l. ij. §. eo tempore.

¶ f Aediles curules. A cura dicti. Observabant enim ne ruina vel incendiis ædium deformaretur urbis aspectus.

¶ g De quibusdam causis. Ut de morbis, & morbosis, & vitiosis animalibus. ut patet ff. de ædil. ed. l. j.

A D D I T I O. De rebus venalibus, de ædilitio edicto, de viis publicis, quæ ad curam ædilium pertinebant, de itineribus, de fluminibus, de ædibus: ut ff. de vi publ. & si quid l. vnic.

¶ h Honorarij. Qualiter? Respon. quia Aediles erant ex prætoribus: ut ff. de diui. rip. §. prætorias. & ff. de verbo. obli. l. v. §. prætorias.

¶ Responsa prudentum. T H E M A. Quid est responsum prudentium? Prudentes dicuntur per excellentiam Iuris periti, quod cum dubitantibus civibus eos consulentibus, quasi noni quidam Apollines responsa, tanquam oracula sua edere soleant, soli in civitate sapere, & rebus humanis providere, atque consulere videtur. unde Jurisconsulti domus oraculum civium

¶ Prætorū quoque edicta. Prætor iuridicando creatus, inito magistratu e-

dicebat, id est, denuntiabat quādiu anno suo ius dicturus esset. Hoc edictū scribebatur in albo, i. tabula dealbata: Græcè *ἀλβαν*. Prætoris iurisdictio tribus verbis continetur Do, Dico, Addico.

¶ b Non modicam. sed magnam.

¶ c Quod. i. idco quia.

¶ d Magistrat. scilicet ipsi præ-

¶ 4.

¶ cypia. l. v. ff.

Ab Cicero appellatur. Ego respon-
sum prudentium est ius, quod consa-
lentibus cuius prudentes edunt. Ri-
diculum est autem distinguere inter
sententiam & opinionem, ut facit Theo-
philus. Nā quic-

quid illi dicit.

id quia ita sen-
tiunt, sine opi-
natur, indiffe-
renter aut sen-
sentiam, aut o-
pinionem lati-
ni appellat. Ve-
rum cur illi iura
constituebant?

an non alij sa-
tis multi con-
stituendo iuri
idonei videban-
tur? Respondeo,

Romæ olim, quæ
ibi literæ non admodum florebat,
quippe omnibus rei militari propa-
gandæque imperio deditis, indices in
cōtrouersis priuatorum dabantur à Præ-
tore homines imperiti: at plerumque
(ut Quinilianus ait) rure accerseban-
tur. ob eam causam qui ius civile di-
cerent perpauci homines, ab illis iu-
dicibus consulebantur, ut sua responsa
illi scripta egerent. deinde Augustus
Cæsar, ut maior iuris auctoritas ha-
beretur, constituit ut ex ipsius aucto-
ritate responderetur. Quare quum ea
esset illorum responsum auctoritas,
ut ab illis non temerè indices auderent
recedere, in numerum iuris forma-
rum vocati sunt. Cor. V. b. Nota quod
opinionem Iuriconsultorum non sunt
necessariæ, nisi hoc disponatur. Item,
quod interpretes iuris olim à publico
deputabantur: & hi dicebantur Iuris-
consulti. Et quod indices ab eorum
opinionibus recedere non poterant.
Sylu.

¶ Responsa prudentum. Stante Repu-
blica, licet omnis fiducia doctrinæ
sue frero, Iuriconsultum se profiteri,
cum aut transverso foro inambulans,
ut in arto domus, sedens in solio, id
est, sedili honorabili, sui consulendi
potestatem faciebat, cum roganti con-
sultori responsum dedit, licet consulere?
Ite. Cicero de Oratore. Primus Au-
gustus propter nimiam licentiam fla-
uit, ut ex ipsius auctoritate responde-
rent.

¶ Sententia. Sententia est firma &
iudicata responsio, secundum Ioan.

¶ Opinionem. Opinio est cum dubi-
tatione responsio, secundum Ioann.

¶ Publice id est, Quorum interpre-
tatio habet publicam auctoritatem con-
cessa à principe, ut Vlpian. Papi. & si-
miles, qui fece-
runt leges. T. de
Orig. iur. l. ij. §.
post originem.
& s. iuris ciui-
lis scientiam.

spondendi datum
est: qui Iuricon-
sulci appellaban-
tur: quorum om-
nium sententiæ, &
opinionem eam au-
toritatem tene-
bant, ut iudici re-
cedere à responso
eorum non lice-
ret, ut est constitu-
tum.

A D D I T O.
Hodie tamē sen-
tentia doctorum
est probabilis,
& non necessa-
ria, ut not. glo.
in l. circa h. C.
de legi. & legē-
di, seu interpre-
tandi licentia in
doctorum coi-

lata, operatur. ut hæc possint publice
fieri quod aliis non liceret. l. vnic. C.
de stud. lib. vi. Ro. lib. xj.

¶ d. A Cæsar. Augusto: ut s. in primo
tit. ponitur. Accur.

¶ e. Ut iudici, scilicet nulli.

¶ f. Ut est constitutum. i. Sicut ipsi con-
stituerint.

A D D I T O. Hoc ego ad Theodosij
constitutionem respō. prud. in C. Theo-
dos. referre soleo. Eguinarius Bar.

¶ Ex non scripto. C A S V S. Hæc
de iure scripto, eiusque formis ex-
positum est: videlicet quibus rebus
constet. proximum est igitur, ut de iu-
re non scripto cognoscām. Quid est
ius non scriptum? quod voluntate om-
nium, sine literis, consuetudo ac veru-
tas comprobauit. Diuturni enim con-
suetudo, puta decem annorum, vim
habet eandem, ac si hoc aut Consule,
aut tribuno rogante populus sanxis-
set. Nam quum ipse leges nulla alia
causa nos teneant, quam quia iudicio
populi receptæ suauiter & ea, quæ
sine villo scripto populus probauit, te-
nebunt omnes. Nā quid interest, si tra-
gio populus voluntatem suam declarat,
an rebus ipsis & factis? Illud autem ob-
seruabimus in legendis Iuriconsultis,
quæ moribus comprobata dicuntur. ea
serè contra ius scriptum recepta ac com-
probata esse. Cor. V. b.

¶ Nota ibi scripto, quod lex ad sui ef-
fectum exigit scripturam. Item quod
vix diu obseruatus habetur pro lege:
Item quod diuturnum dicitur, quod
con. l. i. p. i. o. decem annorum n. Sylu.

453

¶ 2 Ex non scripto ius venit. de iure scripto vidimus quod in sex partes diuiditur. sequitur de non scripto: vt §. eodem. constat.

¶ 1. Ex non scripto. Consuetudo ius est, tacita populi

conuentione & usu diuturno constanti: legem facit expressa conuentione, consuetudinē, tacita. l. 36. ff. de legib. Illa consuetudo per se, ac vi sua, ius facit, Consuetudo plu-

rimorum annorum vsu. l. pen. C. eod. tit. lex legem abrogat, consuetudo legem non abrogat, neque vincit. l. 2. C. quæ sit long. consuet. Defectudo tamē abrogat. l. 32. ff. de legib.

¶ 2 Diuturni. Sed quanto tempore vsus facit mores vel consuetudinem? Respon. x. ann. vt ff. qui & a quibus mali. non si. l. si cum fideicom. §. Arist. licet secundum quosdā exigatur tempus cuius non extet memoria, ar. ff. de acqui. plu. ar. l. j. in fin. & ff. de aqua quo. & ar. l. iij. §. ducent. & C. quæ sit long. consuet. l. consuetudinis. & C. de sacrosanct. eccles. l. fin. Item quia dicitur longa, vt patet in titu. C. eod. & ff. eodem. Longa autem x. ann. dicitur: vt ff. de vsu. §. j. sequitur ergo, quod x. ann. sit robusta. [Adde quod hæc opinio communiter approbatur, reprobat illa, quod requiratur tempus, cuius initij memoria in contrarium non existat vt per Ies. in l. de quibus. ff. de leg.] Sed nunquid semel sufficit, vt intra decem annos secundum eam iudicetur? Respon. non: imò debet ad minus bis secundum eam iudicari: vt Co. de episco. aud. l. iij. in si. vel querimoniam, vel libellum propositum contra consuetudinem talem spernere: vt ff. de legi. & ff. con. l. cum de consuetudine. Nunquid ergo iudicatur exemplis? Respon. non: vt C. de sen. & interlo. om. in. l. nemo index. & facit. ff. de officio præsid. l. sed licet. Sed ex consuetudine, quæ approbatur exemplis, & sic conceditur aliquid per obliquum, quod directo non conceditur: sic & ff. quæ res pign. oblig. post. l. Arist. in si. sic e. contra peto ex promissione, quæ promissio probatur ex longo vsu: vt ff. de vsuris. l. cum de in rem. verso.

¶ 3 Consensu. Aliàs nō potest esse con-

suetudo: cum dicatur consuetudo, quasi communis assuetudo, & error consuetudinem impediatur: vt ff. de leg. & ff. con. l. quod non ratione.

AD D I T I O. Nota iuris ordinem,

ubi scriptæ leges non sunt, spectanda est longa consuetudo. l. venditor. §. si constat. ff. com. præd. si non sit, *Ulpia. quod proximū, tit. 1. & consequens. p. si. si ne hoc quidem, consuetudo ciuitatis Rom.

¶ Ex nō scripto ius venit, quod vsus approbat. Nam diuturni mores consensu veterum comprobati, legem imitantur.

¶ 1 Imitantur, i. tantum valet consuetudo, ubi lex scripta non est, quantum lex, ubi scripta est. Et nota tres virtutes consuetudinis, imitandi legem, vt hic. Item interpretandi legem, ubi lex est dubia: vt ff. de interpretatio. ne. in si. Item corrigendi: vt ff. de legi. & ff. con. l. de quibus. in si. & j. co. §. ea verò. Quod distinguitur aut est generalis consuetudo per totum mundum: & tunc vincit legem ubique: vt ff. de le. & senatusc. l. de quibus. §. fin. aut specialis: & tunc vincit legem in eo loco, ubi est: vt ff. de commu. præd. l. venditor. §. si constat. dummodo post legem fuerit inducitur: aliàs vincitur à lege superueniente: vt ff. de sepul. vio. l. iij. §. diuus. in alio autem loco consuetudo specialis non vincit legem, sed vincitur a lege: vt Codice quæ sit long. cons. l. consuetudini. & hoc secundum Ioann. & Py. licet alij aliter distinxerint.

¶ Et non ineleganter. T H E M A. cepi ista, didicique duas iuris species: scripti: scilicet, & non scripti. Sed quare ius Romanum hanc habet diuisionē? Quoniam ait, duo quasi fontes, & capita fuerunt, ex quibus derivatum est: nimirum ius Atheniense & Lacedæmoniorum. Anno enim ab urbe condita ex. tres legati in Græciam missi sunt, vt inde leges Romam deportarēt. Solon autem Atheniensibus leges scriptas dederat: Lycurgus Lacedæmonis non scriptas: cuius veriusque ciuitatis laudem ex Ciceronis oratione pro C. Flacco operæ præmium est cognoscere. Ab Atheniensibus inquit, humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur: & paulò post, Lacedæmoniorum virtus spectata, & nobilitata.

stata, non solum natura corroborata, verum etiam disciplina putatur: qui soli toto orbe terrarum septingentos, iam annos & amplius, vni moribus, & nunquam mutatis legibus viuunt. Hæc Ci-

cero. Quod verò ait Imperator, Non ineleganter: dictum puta p. nō. Tul-
ris inē ac non impertis inē.

Certū est enim ius Atheniensū iuris, ac moribus similiter cōstitisse: quod vel ipse auctō ostendit, cum dicit, ἡ πόλις ἐστὶν ἡ πόλις, ἡ πόλις ἐστὶν ἡ πόλις.

Cor. vi. Nota, quod duæ negationes affirmant. ibi, non ineleganter.

Nota, diuisionem iuris ciuiliis factam esse ab origine. Item, quod vna ciuitas potest solis consuetudinibus, vel solis legibus regi. Syl.

¶ a Et non. Hic s. communis est ad duo supradicta. s. ad ius scriptum, & non scriptum, ideo bene est hic. s.

¶ b Ius ciuile. Targē accipe: vt not. in. s. constat. s. eo. in glo. j.

¶ c Origo. i. lex xii. Tab. quæ fuit origo totius iuris ciuiliis, & principium.

¶ d Institutis. i. ordinamentis. Nam Romanus populus decem viros pro isto iure misit, qui decem tabulas eburneas reuulerunt tam de iure scripto Atheniensium, quàm non scripto Lacedæmoniorum: sed quia postea aliquid deerat, vel emendationem desiderabat, data fuit potestas per vnum annum his decem viris, vt ius & leges corrigere, addendo & detrahendo: & (si opus esset) interpretarentur. qui vt ea facerent, duas tabulas addiderunt: & sic l. xij. Tab. ex accidenti dicta est: vt ff. de orig. iur. l. ij. §. primo.

¶ Sed naturalia. C. A. S. V. S. Cognoui iam quibus partibus ius Romanorum constet. Docuisti enim constare partim ex naturali, partim & gentium, partim ex ciuili. Cognoui præterea quibus modis constituitur: nunc quaero, quibus modis dissoluatur? Quate-

nus, ait, ex natura fontibus haustum est, sempiternum est, nunquam dissoluitur. æquitatē enim illam Deus hominum mentibus in generauit. Quatenus ex iure gentium, eodem modo

firmum est, atque perpetuum. Neque enim legatum exterarum gentium poterit interficere, & diu statū inco-

¶ Ius naturale apud omnes gentes obseruatum, & ciuile in hoc discrepant: quoniam primum immutabile est reliquum verò consuetudine, aut cōtraria lege mutatur.

nō exoleis vetustate annalium exemplis, sed recentissimæ cuiusque consuetudinis vñ ius stare debet. Perniciosam autem esse consuetudinem leges figendi ac resigendi, cum multis locis Plato, tum verò Demosthenes exemplo Locresium iucundissima historia declarat in oratione contra Timocratem: quam, vt vobis fastidium istius lōgæ disputationis lenem, commemorabo. Quænam, obsecro, illa est? Apud Locros, ait, qui nouam legem rogare vult, collo in laqueum inserto id facere iubetur: quod si ea lex è Republ. esse iudicatur, solutus liberatur: sin minus, laqueo constricto necatur. qua de causa nouas ferre leges non audent: longissimòque intervallo hæc lex ab iis perlata est. Quum lex esset, vt qui oculum alteri effodisset, ei itidem oculus effoderetur: neque ea ea pœna vlla ratione, vñlo alio supplici genere vitari posset, quidam qui inimicitias cum Iusco quopiam exercebat, minatus est se illi oculum effodurū. Id cum Iusculus nullo modo ferre posset, emoriturque mallet, quàm cæcus viuere, iunt legem rogare ausum, Quicumque oculum Iusco effoderit, vierque illi effoditor: vt pari vierque calamitare afficiatur. Eam ille legem populo probauit, tu-

Scriptis. Th.

liques

In d. iur.
l. i. de iur.
l. i. de iur.
l. i. de iur.

Itaque novant amplius ducentorum annorum intervallum. C. Vib. Not. quod ius gentium est in sui totalitate immutabile: & quod hic loquatur de iure gentium, declarat text. in §. quod verò. §. eod. ubi

gentis.
27.

ponuntur hæc verba. Itē quod ius gentium oritur ex divina providentia. Itē quod statuta & ius civile mutantur vel contraria lege, vel consuetudine. Item quod eo vinculo quid tollitur, quo introduciuntur. Syl. *2* Sed naturalia. Hic §. potest intelligi de iure naturali

primario, quo moventur omnia animalia ad aliquid faciendum: ut no. §. eod. tit. in princ. Sed quod dicit esse immutabile, est contra id quod de servitute dicitur: quæ est contra ius naturale: & tamen prævalet: ut §. eod. §. ius autem. Sed dic, non derogatur ob hoc, licet non servetur in illo casu: nam nihilominus bonū & æquum est. Et eodem modo respondeo ad illud, quod dicitur i. de cap. diini. §. quod autem, quod est contra. Vel ibi non tollitur cognatio: sed ius succedendi. Item, eodem modo, ut prius respondeo ad illud quod de usufructu dicitur infra de usufructu in princ. quod constat esse contra ius naturale, ut ff. de con. lict. ind. h. l. nam hoc natura. Vel dic, quod iste §. loquitur de iure gentium: quod patet ex illa littera. Quæ apud omnes gentes. & §. eod. §. quod verò naturalis.

ADDITIONO. Patet ex verbis §. de iure gentium hic agi. itaque §. singulorum, i. de re. di. Iure, inquit, naturali, quod sicut diximus, appellatur ius gentium. Ac mil. Fer.

§. h. Constituit. De consuetudine specialis, vel lege municipali scripta.

§. c. Tacito consensu. scilicet Contraria consuetudine: ut ff. de leg. & se. con. l. de quibus. in fine.

§. d. Vel alia. i. Contrario statuto: & sic redduntur singula singulis.

§. Omne autem.

CASVS. Agēs is ergo. Quoniam ac-

curata definitione, divisioneque, quasi quibusdam remi, nam nostram ex portu propulisti, nunc vela disputationis nostræ panditis, ut alium, iam ducente Deo, ingrediamur. Quæ nam

materia est in

cito consensu populi, vel alia postea lege lata.

§. Ius commune ad personas, res, vel actiones spectat: & à dignioribus sumendum exordium.

§. Omne §. c. autem ius, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res §. vel ad actiones. Et prius

qua ius Romanum versum? video enim Theologiam de Periculis, medicinam de morbis curandis, dialecticam de argumentatione dicere, hæcque illis materiam, in qua versetur, propositam esse. Ius ergo civile in quibus versatur? personarum, actionibus;

Theo.
hic ius
pi. iii.

de quibus singulis ordine videamus, ac principio de personis. Quid ita queris? Quoniam, ait, id cuius causa aliquid constitutum est, dignius ac præstantius est eo, quod est constitutum. De rerum autem dominis disputatum est hominum causa, quibus illa paratur: eodemque modo, quemadmodum cogendi sunt homines improbi suum alteri reddere, aut quibus pœnis afficiendi sint. Quare de personis hoc primo libro explicandum est. Cornel. Vib. Nota, primo divisionem. Item, not. quod appellatione rerum hic non veniunt actiones, quamvis alibi sic. l. rei. ff. de verb. sign. Item, quod digniora sunt præferenda. Item quod cognitio eorum quorum non cognoscitur finis, est supervacua, & habetur pro nihilo. Syl.

§. c. Omne. Quid sit ius, & qualiter dividatur, dixit nunc differentiam inter ipsa iura ponit.

§. f. Ad personas. De hoc dicitur infra in toto primo libro usque ad titulum de ier. diini.

§. g. Ad res. De hoc dicitur i. lib. ij. & ij. usque ad titulum de oblig.

ADDITIONO. Hoc verbo obligationes continentur l. nominis. ff. de verb. signif. contractus enim, & obligationes ad res sunt referendæ, ut exceptiones, satisfactiones, iudicia, ad actiones. l. j. ff. de stat. hom.

§. h. Ad actiones. De his dicitur i. de actio.

2 Per

* a Persona. Nam homo est dignissima creatura, ut ff. de edil. edil. l. iustitiane. in princ. unde * Quid. Pronaque cum spectent animalia cetera terrarum. Os homini sublime dedit: cunctumque videre iussit: & erectos ad sidera tollere vultus. Et Virgilius, Ignave est ollis vigor, & coelestis origo seminibus.

* b Ignorentur. & sic statim ponit de iure personarum. Et not. hic quod digniora proponenda sunt. sic infra de sic infra de bonorum possess. aliam vero. in glossa in verb. altiori. & per hoc facimus multas formationes titulorum.

de personis videamus. nam parum est ius nosse, si personarum, quarum causa constitutum est, ignorentur.

TITVL. III.

DE IURE PERSONARVM.

* Quia omne ius aut ad personas, aut ad res, aut ad actiones pertinet. l. j. ff. de stat. hom. §. i. in princ. §. fin. & personarum quibusque rebus digniores sunt iustissimè. in princip. ff. de adilitio edicto. ideo ab eis exordium facturus subdit de iure personarum. Secundum Porc.

Summa. Totus iste tit. diuiditur in sex partes. Nam primò, ponit definitiones personarum. Secundò, definitionem libertatis: ibi, Et libertas. Tertiò, definitionem seruitutis: ibi, Seruitus. Quartò, quare dicantur serui: ibi, Serui autem. Quintò, quot modis quis efficiatur seruus: ibi, Serui autem. Sextò, ponit differ. etiam inter seruos, & liberos: ibi, In seruorum. Aretin.

* Summa. C A S V S. Quanam personarum summa, & maximè generalis diuisio est? Omnium, ait, hominum alij sunt liberi, alij serui: neque quisquam inueniri potest, quin alterutro in numero sit computandus.

* Et libertas. Quos dicis liberos? Liberi, ait, ex libertate intelliguntur. Quare quia quid sit libertas didicimus, per facile qui liberi dicentur, simul intelligens. Libertas igitur est potestas a natura data faciendi quod velis: nisi si vel potentior aliquis, vel ius civile prohibeat. Nam si nge Cyriū, magnum

Persarum regem, velle Scythia dominari. Regina Scythia Thomiris potentior impedit: quares an Cyrus sit liber? ac fortasse negabis. Nam cum liber dicatur, qui facit quod vult: Cyrus autem non

DE IURE personarum.

* Prima personarum diuisio: exinde libertatis, & seruitutis finitio.

Svm-

enim esse, nisi si quis potentior impediatur. Cyrus ergo ante, quam à Thomiri caperetur, liber erat. Annibal, Alexander licet ab hostibus prohiberentur facere quod volebant, erant tamen liberi. Sed quare, Cicero videt exitium sibi à Clodio impedire, cupit illum interficere, ut ab illo periculo se liberet, non audeat tamen, penas legum pertimescens: estne Cicero liber, cui quod vult, & cupit, facere non licet? Resp. etiam liberum esse Cicero nem. Eam enim libertatē appellamus, quæ iusta sit, & legibus consentiens: ac propterea subiunctum est in definitione, Nisi si quid iure prohibeatur. Liber igitur est Cicero. Is enim liber est, cui quod leges permittunt, facere licet: quod sane de seruis dicere non possumus.

* Seruitus. Et qui sunt serui? Serui, ait, ex seruitutis definitione cognoscuntur. Seruitus autem est inuentum placitumque omnium gentium, veluti Indorum, Hispanorum, Americorum, in hoc vñ consentiens, ut qui bello sit captus, ei potestas faciendi quod antea leges permittiebant adimatur: veluti Cesar urbem bello cepit, omnes captiuos coronatos ita videret, ut qui eos emerit, possit iis pro pecudibus vti: sub coronis enim bello capti vendebantur. Marius Ingurthā regem, Paulus Aemylius Persen regem bello ceperunt, eos compedibus victos in triumphum ducent: & in carcere si volent, quod factū est, tanquam pecudes macrabunt. Cor. Vib. Not. q. homines aut liberi sunt, aut serui. Not. q. dictio omnes, stat distributivè. Item, quid sit libertas, & q. liberi à libertate dicuntur.

dicuntur. Item, quid sit serui us, & quod illa a iure gentium procedit contra ius naturæ. Syl.

¶ a Summa. i. prima. quia & alia sequuntur: ut i. de iis, qui sunt sui, vel alien. iu. in pr.

& i. de tut. in princ. vel dic. summa. i. maxima: quia partem est de iure naturali: ut libertas, & partem de iure gentium: ut seruitus, quorum utrumque s. ius naturale & gentium, antiquius est iure civili: ut i. de rer. diu. §. singulorum. Vel dic. summa. i. brevis. sic. j. de off. l. §. j.

¶ b Omnes homines. Sed pone quod hic sint duo homines: unus liber, & alius serui: tunc hæc propositio est falsa. Dic quod pluralis oratio conuertitur in singularem: & tunc est vera & non falsa: ut ff. de condi. & demonst. l. falsa. §. fin. & ff. de pe. here. l. diuus. in fin. in glos. penult. & de origin. ius. l. ij. & ex actis. & de verb. sign. l. con. est. Contra singularem ponitur pro plurali, ut eor. l. in usu. & ff. de test. i. l. si quis ita. §. j. & dic. has questiones positas ff. de stat. homi. l. iij.

¶ c Aut liberi. Liber est, qui in nullius patrimonio est, quamvis in potestate sit. l. ut tantum. ca. ff. de seru. corrupt. Item ut pupillus. l. i. ff. de tutel. Seruus est, qui in alicuius patrimonio perpetuas ei operas debet. Nam seruitutis duæ sunt partes Dominium, & operæ. l. §. Stichus. & §. seq. ff. de statulib. Notanda hæc sunt relata. Seruus, dominus. Libertus, patronus, id est, qui ex seruente manumissus.

¶ c Aut serui. Sed quid de statu libero? videtur liber ff. si ex nox. cau. ag. l. §. na. Sed contra est, ff. de stat. lib. l. statuliberum. Item quid de adscriptio, vel censu? Videtur quod serui sint ut C. de agric. & cens. l. ne diutius, in fin. & l. fin. lib. xj. & C. in quibus cau. col. do. acc. pos. eod. lib. xj. l. §. na. Sed contra est, secundum Ioan. (licet alij aliter distinxerunt) cum possint fieri clerici & contra dominorum voluntatem: quod non est in verè seruis. ut C. de epis. & cler. l. iubemus. §. seruos. & in auth. de sen. episc. §. adscriptitios. Item, in dubio pro libertate

iudicandum est: ut ff. de reg. iur. l. libertas. & quod in contrariis legibus continetur loquitur quo ad seruitia, quibus est adstrictus. quare poterunt prædicti & facere testamentum, & ferre

testimonium, &

ri vocantur, est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet: nisi quod vi, aut iure prohibetur. Seruitus autem est constitutio iuris gentium

alios actus civiles exercere, nec alienari possunt sine solo: ut C.

de agri. & cens. l. quomodo. lib. xj. Item,

quid de monacho, vel regulari canonico? Resp.

liberi sunt:

& ideo possunt reddere testimonium, quod dic. ut diximus in auth. de mona. §. cogitandum. licet quo ad actus quosdam fingatur mortui, ut in auth. de mona. §. illud. & §. si quis autem. & in auth. de nep. §. per occasionem.

¶ d Libertas. Hæc definitio tribus modis potest legi. Primò secundum I. ut definitur libertas eo iure, quo innæta est. i. naturali. & sic etiam serui secundum hoc, sunt liberi. nā & ipsi possunt facere quod volunt, nisi quod vi. i. de facto, vel iure. aliquo prohibentur. & hæc verba, ex qua etiam liberi, &c. possunt esse de definitione. nam & ipsi liberi vocantur secundum idem ius: ut i. de lib. §. j. Alij dicunt definiti libertatem liberi, nō libertatē serui: quia ex prima vocantur, s. hodie liberi: non ex secunda, s. quam habent serui. Est ergo libertas alia in seruo, alia in libero, & secundum eos verbum, vi, exponitur, ut prius. Sed nec prima, nec secunda placeat, quod serui sint aliquo iure liberi: cum ius gentium in hoc derogauerit iuri naturali: ut §. §. seruius. Et expone vi. id est iure gentium: quod quada necessitate induxit seruitutē, s. per captiuitatem: ut supra tit. j. §. ius autem. & iure. sci. uili, quando maior xxv. ann. vendit se ad prærium particip. ut i. §. serui. q. d. liber quilibet est, nisi fiat seruus iure gentium: vel ciui. & hæc verba, ex qua etiam liberi, &c. non oportet, quod sint de definitione, sed quendam effectum libertatis demonstrant.

¶ e Constitutio. i. vnum de statutis iuris gentium: nam & alia multa statuitur

ADDITIO. Cicero in Paradoxis, Quid est, inquit, libertas? Potestas viuendi ut velis. & ibidem, Seruitutem definit obedientiam facti animi, & abiecti, arbitrioque carentis suo.

¶ f Constitutio. i. vnum de statutis iuris gentium: nam & alia multa statuitur

iur gentium: ut s. tit. j. s. ius autem. sed hodie dici potest servitus de iure civili formatione: nam alia olim: & alia hodie est hæc potestas: ut i. de his qui sunt sui, vel alie. iur. s. pen. & fin. quare est de iure

gentium inveni-
tione: sed de ci-
vili formatio-
ne: ut ff. de iust.
& iur. l. ius au-
tem civile.

A D D I T I O.

Et dicit Chri-
stophor. q. tunc
forma dat esse
rei, & ab ea sit
denominatio,
quādo actus si-
ne ipsa proce-
dere nō potest,
quod non est in
servitute: & id-
eo denomina-
tur à iure gen-
tium.

¶ a Dominio.

Aliquādo sine dominio: ut ff. de rer. di.
i. j. s. j. ibi, nam res. & ff. pro derelict. l.
5. ad idem. ff. de stipul. ser. l. quod ser-
vus. & ff. de li. cau. l. si usufructum.

¶ b Contra naturam, id est, contra
ius naturale: cū eo iure omnes li-
beri sint: ut j. de lib. s. j. & s. tit. j. s. ius
autem.

¶ c Servi. T H E M A. Unde servi dicti
sunt? Resp. à servando. Nam Imperato-
res, quibus populus Rom. belli alicuius
mandabat administrationem, quos
bello ceperant, non occidere, sed ser-
vare solebant, eoque etiam mancipia
dicti sunt, quod manu capi solerent.
Veniebant enim, ut modò diximus, sub
coronis. Sed nōne potius à serviē-
do dicti sunt? Maluerunt Iuriconsul-
ti à servando hoc nomen derivatum
dicere, quā à serviendo: opinor, ut
tollerent illam ambiguitatem, quæ in
addictis esse solebat, de qua scribit
Quintilianus libro vij. cap. iij. Servi
enim non tantū dicuntur, qui servi-
tutem servant: addenda est enim dis-
tinctio, & manifesti liberi sunt. sic
enim ab addictis distinguntur. Et il-
lis autem aperte intelligitur, nostro
hoc tempore quod servitutes sublatæ
sunt, non vera bella, ne hostes geri.
Cor. Vib. Nota, quod servi dicuntur à
servando, & quod capti in bello ven-
di possunt per ducent. & unde dicantur

etiam, quia quis do-
minio à alieno cō-
tra naturam^b sub-
iicitur.

¶ d Servi à Servan-
do dicti sunt: cū
magis inter sit rei-
publicæ captivos
servos vivere, quā
magis ingenuos:
mācipia verò qua-
rū mancipia di-
cuntur.

¶ e Servi autem ex
eo appellati sunt,
quod Imperato-

tur mancipia. Item quod licet argu-
re à derivatione vocabuli. Item, secun-
dum aliquos quod dictio, solent, im-
portat necessitatem. Syl.

¶ f Servare. Nota servum dici à ser-

uando, & non à
serviēdo, secū-
dum Isidorum:
sed tabellio di-
citur seru^o pu-
blicus à serviē-
do, ut ff. de a-
dopt. l. non ali-
ter enim. & ff.
rem pupilli sal-
uā for. l. ij. qui
tamen seru^o nō
potest esse, ut
C. de tab. l. ge-
nerali. lib. x.

¶ g Servorum quidam
naturaliter servi,
quidam iure gen-
tium, quidam ve-
rò iure civili. Et
qui ex ancilla na-
scitur, servus na-
scitur.

uando, & non à
serviēdo, secū-
dum Isidorum:
sed tabellio di-
citur seru^o pu-
blicus à serviē-
do, ut ff. de a-
dopt. l. non ali-
ter enim. & ff.
rem pupilli sal-
uā for. l. ij. qui
tamen seru^o nō
potest esse, ut
C. de tab. l. ge-
nerali. lib. x.

¶ h Capientur.
ff. de statu ho-
minum l. iij. in
fine.

¶ i Servi aut na-
scuntur.

T H E M A. V-

trum igitur vno, ac singulari modo
servi sunt, an pluribus modis? Duo-
bus modis: nam ut aut iure gentium
servi sunt, aut iure civili. de illo di-
ctum est, nimirum captivitate servos
fieri, ex qua tamen alia servitus ma-
navit, ut servus bello factus servus: etiā
procrearent. Cuius enim est radix, at-
que arbor, eiusdem æquum est & fru-
ctus fieri. Quare quos bello capta pa-
riet, ij matris suæ domino merito ser-
viant. Iure civili servi sunt hoc mo-
do. Titius omnia bona sua consum-
pserat, ac præter libertatem nihil re-
liqui sibi fecerat: cū pecunia indige-
ret, rogavit Maevium, ut quasi ipsius
servus esset, ita se alicui venderet: pre-
tium persolūtū est. Constitutū tamē fuit,
ut Maevius qui illū vendidit, partē ali-
quā pretij haberet: veluti, si vedit⁹ esset
xl. aureis, decē habebit Maevius, triginta
Titius. Verū, licetne omnibus ita se
vendendū curare? Minimē. Minoribus
enim annis xx. nō licet, ne stulti & le-
ves adolescentuli pecuniæ cupiditate
inducti, temerē libertatē, q̄ nullo pre-
tio æstimari potest, vendant. Cor. Vib.
¶ Not. qualiter servi fiant, & qualiter
nascantur. Item, quod ius civile intro-
duxit, quod homo pateretur se vendi
ad pretium, participandum. Et quod
quis est dominus suæ libertatis, etiā
usque ad venditionem. Syl.

C

¶ a Fiunt. Ex accidenti,
 ¶ b Ex ancillis. Licet patrem liberum habeant: ut i. tit. i. & C. de rei vend. l. partu. Quid, si ex adscriptio & liberta? Resp. sequitur ventrem: & in auth. con. que adscri. & lib. na. 5. j. col. 5.

ADDITION. Istam sequitur Ang. hic: & ratio diversitatis est favor ipsius patris, cui matris conditio pdest vno de tribus temporibus, scilicet conceptionis, natiuitatis, vel medio tempore: patet vero tempore conceptionis tantum, quando est causa efficiens: & de cetero nihil habet, secundum eundem Angelum.

¶ c Captiuitate. Quae occasione belli contingit: quod est de iure gentium, ut S. mul. proxi. 5. ius autem.

¶ d Iure civili. Et est tertius modus: ut C. de affer. tol. l. 1. §. pen. est & quartus: ut per ingratitudinem reuocationis in seruitutem: ut in auth. ut liberi de ex. zero. 5. j. in fine. & §. illud vero. col. vj.

¶ e Maior. In quo facto sunt quatuor necessaria, scilicet quod sit maior xx. ann. ut hic: & C. de lib. cau. l. si ministerium. [Adde, quod ratio est, quia cum minor ante xx. annum libertatem seruo dare non possit. §. eadem lege infra quibus ex caus. ma. tanto minus in se potest seruitutem constituere. d. l. si ministerium. & quamuis d. 5. eadem, corrigatur per §. cum ergo. eo. tit. tamen non operatur in hoc casu: quia introducta favore libertatis redundaret in odium, contra l. quod favore. C. de leg. Syl. Item, & ut eo animo pretij accipiat partem: ut hic, & C. de lib. cau. l. non ideo. Itē, & quod vere habeat partem. ut ff. qui. ad lib. procla. non licet. l. j. Item, quod vendatur ignoranti conditionem vendi: ut ff. de lib. cau. l. liberis. §. si qui. sciens. Item, & quantum, ut hic sciat conditionem suam: ut ff. si liber ingenuus esse di. l. ij. & si quid horum defuerit, iure communi prouocat in ingenuitatem, alias non poterat prouocare in ingenuitatem, etiam si manumitteretur: ut ff. de ista. ho. l. homo liber. & ff. de lib. cau. l. cum pacto. nisi redderet pretium, & dominus sponte acciperet. [Adde sextum requisitum, quod scilicet vendat per interpositam

personam: nam si seipsum venderet, non esset emptor in bona fide: quia si credit seruum, est in mala fide: quia debet scire esse alienum: si credit liberum non potest. d. 5. si quis sciens. Syl. j.

Nec enim dominus pretium accipere compellitur, licet quidam contradicant: ut ff. si liber. inge. esse d. c. l. ij. j. resp. & C. quando liceat ab empt. dist. l. j. & i. tit.

j. in si. Vnde versus: Annis viginti iuuenem, qui venditur, esse vult: ius & pretio, quo venit participare. Rursus cum seruū, qui venditur, esse putare: Et propriam scire qui venit conditionem. Sed nunquid licet in integrum restitutionem, cum sit minor xx. ann. maior tamen xx. Resp. non: quia non est mutanda tanta sollemnitas, quia non est locus restitutioni, ubi res mutat statum prorsus amittendo: ut ff. de mil. l. si ex cau. 5. Papinian. & ff. de in integ. rest. l. diuus. Sed nunquid parui vel affini permittitur reuocatio: vel per officium iudicis, vel per rei vocationem vtilem: cum ad eorum ignominiam respiciat: ut ff. de rei ven. l. j. §. j. & de lib. cau. l. j. ij. iij. & v. Resp. non: ut ff. de ca. dr. l. tutelae. §. si libertate. Licet quidam dixerint contra, ar. dictarum legum. Sed certe ibi non mutauerat statum, sed mutare volebat.

¶ f Ad participandum. Qui se seruū, N. A. alienius simulans esse, vendi se ad eo patitur, ut pretij partem ferat, & postea proclamando ad libertatem emptorem iudicatur, hac poena adscitur, ut proclamare ei non liceat, sed emptoris bonae fidei seruus fiat. l. pacto. 40. ff. de liberal. caus. l. bona. §. irritum. ff. de in iust. rup. & ir. test.

¶ g Vendari. Idem, si quod liber alio titulo patitur se transferri in alium: quod verum est, si aliquis lucrum sentiat: ut C. de lib. cau. l. si ministerium. & ff. de lib. cau. l. si usufructum. §. j.

¶ h In serutorio. Accepi illas videoque & lib. 5. j. & serui q. dicantur: sed post adquisitionem diuisio sequi debet: siquidem ex partibus res integra facilius cognoscitur. Et quoniam seruorum, & quoniam liberorum est diuisio? Seruorum, ut conditio vna, eademque est: quantum, scilicet ad quantitatem, i. vim ipsius

ipſius ſeruitutis attinge. Omnes enim ſerui aequabiliter ſerui ſunt, neque alius magis, aut minus ſeruus eſt: ſeruitus enim neque acceſſionē recipit, neque deceſſionem. Sed quod ad qualitatem ſpectat varia ſunt

eorū artificia, atque exercitia: nō alij ſunt aſtores, alij medici, alij ordinarij, alij vicarij, de quibus ſuo loco explicabimus. Naturā ergo, vimque ſeruitutis, & libertatis nūc ſpectas? ſ. num ex liberis alijs magis, quod lubet facere, alij minus? ex ſeruis, alijs magis ea poteſtas adempta eſt, alijs minus? ſic eſt. Dicimus enim in

ſeruis nullā eſſe differentiam: in liberis autem vel maximam. Cor. vii.

¶ Not. quod liberorū alij ingenui ſunt, alij libertini. Syl.

¶ a Nulla eſt differentia. Sed videtur contraria. nam quidam ſunt in dignitate, quidā non. ut i. de iniur. §. ſed poena. & ff. de uſufr. l. ſed & ſi quid. §. j. Itē, quidam ordinarij, quidam vicarij: ut i. quod cū eo. §. cū autem. Item, alij veterani, alij nouicij: ut ff. de adil. edic. l. ſi. §. ſi. & ff. de publica. l. interdum. §. quoties. ubi dicitur, qui ſunt nouitij, qui veterani. Sed dic, quod nullus eſt magis ſeruus, quā alter: licet quo ad actus & quo ad militias, & ſimilia, ſit differentia: licet olim magis vnus quā alter eſſet ſeruus: ut C. de nudo iure Quirit. tol. l. vnic. nam olim quidam habebant nudum dominium in ſeruos, quidam plenum, quidam ſemiplenum.

¶ a d d i t i o. ſeruorum quidem vna natura eſt, cū omnes æquē ſubiiciantur alterius dominio: plura tamen eorum artificia, aut exercitia. vide Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 25.

¶ b Multa. Quidam ponunt hic ſaltem notā, ut duo ſint multa: argu. ff. ad Syl. l. j. §. hoc reſcriptum. Sed certē ibi ſunt tria appellata, non duo tantum. Dic ergo, quod quatuor ſunt differentiæ liberorū hominum: ut ingenui, liberti-

ni, Latini, & dediti: ut hic & i. tit. j. de lib. §. libertinorum. arg. ff. vi. ho. rap. l. iij. §. j. ſecundo reſp. pro prima eſt in auth. de depo. & denuntiationibus. in princ. ibi, cū & alia multa. col. vj.

¶ Qui liber nſcitur, ingenuus eſt: quinetiam quantum ad ingenuitatem pertinet, matris conditio ſpectatur. Ad hæc ſufficit matrem, aut conceptionis, aut natiuitatis, aut medio tempore liberam fuiſſe, ut quis ingenuus dicatur.

¶ Ingenuus eſt is, qui ſtatim, ut na-

duas partes. Nā in prima, tractat qualiter quis dicatur ingenuus. In ſecunda, qualiter ingenuitas perditur. ſecunda, ibi, cū autem. Prima ſubdiuiditur in quinque. Nam in prima ponitur dictum. In ſecunda, illud declaratur. In tertia, reſpondetur tacite quaſtioni. In quarta alteri quaſtioni reſpondetur. In quinta, dicitur incidens quaſtio. ſecunda ibi, ſiue ex duobus. Tertia ibi, ſed & ſi quis. Quarta ibi, Et e contrario. Quinta ibi, Ex his.

¶ c & v c. Quænam liberorum, tam varia differentia eſt: Alij, ait, ſunt ingenui, alij verò libertini. & qui ſunt ingenui? Filius Ciceronis natus ex M. Cicerone, & Terentia liberis, dicitur ingenuus. Quid autem in ſoſia Terentij? Cū ex ſeruitute manumifſus eſſet, ipſiusque ſimul vxor libertate donata, filium ſuſceperunt, eritne iſ filius ingenuus? Imperator reſpondet, fore. Verū quia Chryſogonus Sylle libertus, quia diues erat, ingenuam in matrimonio habuit, ex ea liberos ſuſcepit: quo in ordine cenſebitur in ordine ingenuorum.

¶ Sed & ſi quis. Datus ſeruus cum Myſide libera rem habuit, ea peperit, quod partum eſt, utrum ingenuum, an ſeruum cenſebitur? Ingenuum. Quid verò? Inſia Auguſti Caſaris ff.

¶ Adde text. in §. ſingulari. inſtit. de re. diuiſ. Alex. in l. j. ff. de leg. j. Syl. j.

DE INGENUIS.

¶ Quia ſuprà dixit de iure perſonarum: quæſtiones quædam ſunt ſeruar, quædam ſunt libera: liberorū autem quidam ingenui, quidā libertini: ideo de his tractatur. præmittit de ingenuis, tanquam de dignioribus.

¶ Ingenuus. Dicitur in

lia sui corporis potestatem omnibus sciebat: an quod ex illo confuso concubitu conceptum, ac natum erit, ingenuum censetur? maximè. Quid autem in hac causa respondebis? Datus servus cum Myside serva consuetudinem habuit, Mysidem vicum ferens, & ad pariendum vicina manumittitur. deinde manumissa parit, quæro an natus sit ingenuus? Respondet esse. Quid autem est contrarium? Libera con-

cepit, deinde serva facta peperit. Respondet ingenuum esse, quod natum est. Humanus enim esse, ut ei qui in utero est calamitas matris non noceat. At species alia exoritur paulò difficilior. Mysidem ancilla vicum ferens manumissa est: deinde rursus ancilla facta peperit, quæro, utrum servum, an liberum enixa est. Respondet ingenuum enixam. Satis enim esse, si vel in medio tantum tempore libera mater fuerit. Tuetur enim quoad fieri potest, libertatibus. C. vii.

¶ Nota quis sit ingenuus. Item, quod electio, sed etiam, ponit diversitatem in facto, & idem in iure. Item, quod sufficit matrem esse liberam, dato quod pater sit servus, vel incertus, ut natus dicatur ingenuus. Item, quod sufficit aliquo tempore liberam fuisse, etiam si conceperit & peperit in servitute. Item, quod materna calamitas non debet nocere filiis non natis. Item, quod partus, quoad statum, sequitur ventrem. Item, quod vulgò conceptus dicitur, cuius pater incertus est. Sylu.

Ingenuus. Quandoque aliter: quia per sententiam: ut ff. de par. hom. l. ingenuum. Item per restitutionem natalium: ut ff. de nata. rest. l. ij. & l. patrono. §. fi.

¶ a Ex duobus. Sic construe, siue matrimonio, subaudi constante ex duobus ingenuis, editus, &c. Et sic exponere omnia sequentia capitula.

A D D I T I O. Quandoque tamen ex duobus servis nascitur liber: ut in l. eum inter. C. de fidelicom. lib. & ff. eo. tit. l. cum verò. S. apparet, & l. si quis rogatus. secundum Io. Fab. & Ang. hic.

Item in alio casu in l. cum Syllaniano. C. de ii. qui. ut indigni.

¶ b Ex altero. sic. C. de ope. lib. l. quod ex libera.

A D D I T I O. Cum agitur de dominio, partus ventrem sequitur. l. partum. Cod. de rei vend. in alii: patrem liberi sequuntur. l. cum legi. im. §. de stat. hom. ¶ c Nascitur. secundum se. Accursius. ¶ d Nihilominus. Quia ventris status semper

consideratur, ut hic, & in authent. constitutio quæ ex adscripto. §. j. & C. de rei vend. l. partum. nisi in casu: ut Codice de servi. fugi. l. finalis. & nisi in muliere: ut Codice de muliere. l. qui aut patre, & l. ingenuus. & lege prima. qui libro undecimo. & hoc iure Romano: secus iure Longobardorum: quia semper in deteriore statum trahitur, ubi sit matrimonium, aliud, si concubinatus: nam tunc servatur ius Romanum, quod sequatur ventrem.

¶ e Libera. Pura meretrice.

¶ Incerto patre. Spurii dicebantur sine patre, & duabus literis notabantur. S. P. Hi vulgò quæsti dicuntur. l. vulgò. §. ff. de stat. hom. Dicuntur & incerto patre nati, quia i solus pater est, quem nuptiæ demonstrant. Mater autem semper certa est. l. §. ff. de in ius voc. Spuriis olim opponebantur Patricii, qui patres ciere poterant. Lilius auctor.

¶ f Sufficit. Quantum ad conditionem: secus quantum ad honores: ut ff. de sena. l. filiam, & l. liberos. §. fi. & secus quoad patriam: ut ff. ad municip. l. assumptio. §. filius. & ff. mandat. lege si procuratorem. & ff. pro socio. lege si id quod. §. si filius. & ff. de negot. gest. lege sed an viro.

¶ Sufficit. Mater quoque tempore libera ingenuum parit. lege quinta. ff. de statu hominis. Tantus est libertatis favor, ut multa contra ius commune pro libertate constituuntur. lege generaliter. vigesimo quarto. paragrapho. si quis seruo. ff. de ind. libet.

¶ 12 Calz

* a Calamitas. Quasi calamitas: quia herum facta fuit ancilla, & sic quodammodo rursus cadit in servitutem.

ADDEO Et est ratio secundum Christopho. hic, quia partui, iam concepto est, in ingenuitatis quæritum, quod non debet tolli, &c. per regulam iuris, id quod nostrum. Et sic procedit in natis tantum, vel conceptis: antea, secus, si post: nisi adhuc viveret autem: quia etiam tunc parentem macula non noceret filii, secundum Ioann. Fab. hic. de quo Ange. se remittit.

* b Liberam matrem. Facit ad hoc. C. si man. ita fue. ali. vt ma. l. si iusta.

* c Vel. pro salute.

* d Medio tempore. ff. de acquiren. rer. do. l. adeo. §. cum quis.

* Cum autem. THEMA. Moyses ex libera iudicatus expositus est. fingit filiam Pharaonis puerum ignotum, expositum, desertum, pro seruo habuisse: deinde diu seruum existimatum, manumissum. quæro utrum ingenuus, an libertus sit habendus? Respondet, frustra libertatem ei dari: atque ingenuum semper habendum esse. Natalibus enim, id est ingenuitati superuacua manumissio non officit. Cor. vii.

* Nota quod manumissio de facto facta non nocet ingenuitati. Item quod non sufficit aliquid de facto fieri, vt sequatur effectus iuris. Syl.

* e Cum autem. §. dixit qualiter contingat ingenuitas: nunc qualiter pseruet.

* Cum autem ingenuus. Aliud est seruum esse, aliud seruire, aliud in servitute esse. l. cum herede. §. 3. ff. de adq. poss. Fab. lib. 7. cap. 3. & lib. 9. cap. 5. Redemptus ab hostibus, qui redemptionis

pretium nondum exsoluit, in servitute est, at seruus non est. l. 2. Cod. de possim. reuerf.

* f Non officit. Nisi post manumissionem talem quinquennio ita steterit: vt ff. si liber ingenuus esse dicatur. l. ij. sed illud hodie correctum est: vt hic, & Cod. ubi causa sta. agi debet. l. fin.

* Putativa servitus natalium splendori non officit: nec de facto secuta manumissio quicquam ingenuitati detrahit.

* Cum tamen autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei cum in servitute fuisse, & postea manumissum h esse. Sapissimè enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem.

moritur, quasi tunc nascatur nunquam moriturus: & scribuntur gesta in vita. Vel dic, quod naturale appellatur prima natiuitas, quæ est de iure naturali, & omnem hominem dicit esse liberum. unde bene dicitur, seruus iste restituitur natalibus. i. illi libertati, quoniam habet de iure naturali. ff. de nat. restit. l. ij. & ff. de stat. hom. l. Imperator.

ADDEO. Hoc verum est, præterquam si quis ad pretium participandum in servitutem se dari passus sit. tunc enim efficitur libertine conditioni. l. homo liber. ff. de pa. ho. A. F.

* i Officere, nisi vendiderit se: vt §. tit. i. §. ven. tunc enim non redit in statum priinum: vt ff. de sta. hom. l. homo liber. quæ est contraria.

DE LIBERTINIS.

* Hic ponitur secunda pars divisionis posita in text. §. tit. ij. §. fin. & illa est continuatio huius tit. Ar.

* vide hic. l. 2. §. 3. ff. de sta. ho.

De sum. D. 5. Th.

Scriptura cum ra. fr. 10 nixia facit ff. de apud omnes.

Libertini. Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponitur, qui sunt libertini. Secundò, quid sit manumissio. Tertiò, quot modis serui manumittantur. Quarto, quod serui inuiti possint manumitti. Quintò, qualiter de iure antiquo status libertinorum erat tripertitus, & correctiones status libertinorum. Secunda ibi, Manumissio. Tertia ibi, Multis. Quarta ibi, Serui verò. Ultima ibi, Libertinorum. Aret.

C A S V Cognoui, quinam ingenui nominentur, proximum est, ut qui libertini sint, nobis demostres. Tiro seruus fuerat Ciceronis iusta seruitute, id est emptus, cum re vera seruus esset, non à latronibus captus, & venditus, aut ale aliquid passus. Cicero tandem eius probitate iactatus, eum manumissit. Tiro igitur verè libertus, aut libertinus dicitur. nunc enim sublata est differentia quæ olim fuit. Nam (ut Suetonius in Claudio testatur) liberti dicebantur manumissi, libertini autem qui ex iis procreabantur.

Manumissio. Quid verò appellas manumissionem? Menus, inquit, plerumque significat potestatem. unde Cicero supè, non est in manu mea positum pro in potestate. translatione ex eo, quod quæ in manu nostra sunt, ea vel maxime nostra sunt potestatis. Cum igitur Mitro Syrum ad se inber accedere, à seque dimittit, ex sua eum manu, id est potestate, liberare dicitur. Syre, inquit, ego, accede huc ad me, liber esto. Sed quo ex iure nata est hæc manumissio? Quoniam, inquit, natura omne. liberos procreasset, manumissionem nullam nouerat. Sed ius gentium quod seruitutem induxit, liberationem etiam induxit. Itaque iure naturali omnes æquabiliter vocabantur generali nomine hominū, postea discrepare inter se nominibus ceperunt. alij namque liberi, alij serui, alij liberti sunt libertini appellati sunt. Cor. vi.

Not. qui sunt libertini. Item, quid sit manumissio. Itē, quod nomen idem importat, quod potestas: & quod sit inventio iuris gentiū. Item, quod priuatio præsupponit habitū: & quod nihil

potest esse in priuatione, quod nō prius sit in habitu: & quod quicquid est causa causæ, est causa causari. Item, quod ad infirmos opus est medela. & quod quæ de nouo emergunt, nouo indigent auxilio. Itē, quod iure naturali v-

Libertini sūt qui ex iusta seruitute manumissi sunt. Manumissio autem est de manu datio. Nam quādiu quis in seruitute est,

ficeretur ingenuus. §. fi. §. tit. j. Syl.] sic econtraxit infra tit. j. §. semel. vel iusta: qua adeo iustē seruierunt domino, ut meruerint manumitti. Vel dic iusta: quia est de iure gentium: ut suprà tit. ij. §. seruus. & ff. de iustit. & iure. l. manumissiones.

Ex iusta. Iusta seruitus est, quæ secundum ius gentium, aut ciuile, verè est seruitus, veluti capta ab hostibus, aut eius qui ad pretium participandū vendi se passus est. In iusta, quæ contra ius a legatram: veluti capta à prædonibus, aut pyratibus. l. latrones. ff. de capt. & possit. Sic filius fam. noxe deditus, debitor creditoribus additus in seruitute est, at non iusta seruitute. l. 33. & seq. ff. de noxalib.

Ex seruitute. Et huius manumissi filius est ingenuus, ut §. ait. j. in princip. licet grammatici dicant eum libertinū, sed & manumissum libertini dicunt.

ADDIT. Antiquitus libertini dicebantur libertinorum filij, ut ait Suet. in Claudio. Horatius, Quem rodunt homines libertino patre natum.

De Dario. i. de reſtitio, secundum Irn. sic ff. de acquir. rer. do. l. adeo. §. cum quis. in fin. ibi, cum enim grana. Vel dic secundum Pla. Ioan. & Azor. quod dat libertatem, quā prius ille seruus non habebat: aliā si diceremus dari illam, quā ante habebat, non diceretur dari: ut j. de acq. §. sic itaque. Sed opponitur: aut quā habebat, ei dabat: & sic illi quidem nulla remanet, cum non habeat, nisi vnam: aut quam non habebat, quod est absurdum. Sed dic, quod dat quā nō habebat, & hoc plerumque contingit, quod quis dat quā non habebat, ut infra quib. ali. lic. §. j. & ff. de usufr. l. quod nostrum. & ff. de acqui. re domini. non est.

Et.

* a Et. Pro id est.

* b Potestati. ff. de iusti. & iu. l. manumissione. & l. ex hoc. l. ff. & ff. de iure cod. l. diui.

* c Quæ res. i. manumissio.

* d Tria genera. si cerat unum, & addita sunt tria: ergo sunt quatuor? Resp. non sequitur. nã si habes tres filios, & nascatur hodie vnus: incipis habere quatuor filios, & prius habebas tres. ergo septem, quod falsum est, quia quod primo erat, computatur in sequentem numerum. simile. ff. quem adm. ser. amittit. l. i.

* e Multis autem.

* f H. A. Quot modis seruus manumittitur? Multi, inquit, sunt modi. sex autem in præ-

sentia cognosces. Primus, in templis præsentate Christiano populo, qui eò conuocari solebat ad verbum Dei audiendum: & sacramentorum communicationem. Secundus hoc modo: Fictor festucam, quæ vindicta dicebatur, manumittendi serui capiti imponens, eundem seruum in libertatem vindicabat, dicens verba quædam solennia. Tertius eo modo, quo Syrius à Mitione manumissum dicebamus, qui appellatur inter amicos, quinque rebus præsentibus. Quartus ita: Atticus quum diu Athenis esset, intellexi: Parmenonem seruum suum Romæ fidelem sibi operam nauasse. Epistulam ad eum misit, quæ liberum illum esse iubebat. Parmeno dicitur esse manumissus per epistulam. Quintus per testamentum. Nam si Atticus in suo testamento sic scribat, Pamphilo seruo, cuius fidelem operam cognoui, libertatem relinquo: Pamphilus liber erit. Sextus, per aliam vltimam voluntatem, veluti per codicillos, de quibus audies suo loco: denique multi sunt alij mo-

di, qui suis locis reseruantur. Cor. Vib. Not. quòd datio libertatis est actus pius: alius enim non posset fieri in ecclesia. No. modos dandi libertatem, inter quos quæ datur per epistulam, & per

iure gentium tria hominum genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium serui, & tertium genus libertini, id est, qui considerant esse serui. ¶ Multimode tã inter viuos, quàm in vltima voluntate manumissio exercetur.

* Multis autem modis manumissio procedit: aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis ecclesiis, aut vindicta, aut inter amicos & aut per epi-

consequens per nuntium: quia sunt pacificata aliquid per epistulam, & per nuntium dari. l. prima. ff. de contrah. empt. secus per procuratorem: rationem assignat hic Doct. Syl.

* e Ecclesiis. f. Sub aspectu populi & amicitis, & interueniente qualicunque scriptura vice actorum: ut C. de iis q in eccl. manu. l. j. & ij.

* f Ecclesiis. Hoc fuit institutum Constantini. l. j. & l. ij. C. de his qui in ecc. man. Nã Romæ censu liberi fiebat in cõdendo lu. tro

quinto quonq; anno. Vide Vlp. in siag. ¶ f Vindicta. i. causa cognita corã prætorẽ, qua tãtũmodo poterat antiquitus maior xx. ann. manumittere: ut i. tit. j. 3. eadẽ. quæ idẽ dicitur dari vindicta: quia Vindicius quidã seruus Vitelliorũ primò sic fuit manumissus. ff. de ori. iu. l. ij. 6. in initio. & 6. & cã placuisset. vers. in iũ secessionis fuisse. Vel (ut quidam dicũt) secundũ Boetium in Topic. vindicta erat virga prætoris, qua ter percutiebatur manumissus, & dicebat Prætor ter, Aio te liberũ esse more Quiritium, argu. C. si aduer. H. l. ij. ibi, vindicta, & c. ¶ Aut vindicta. Virga, seducta, quã lictor tenebat, idẽ seruum producebat, raso capite ad Prætorẽ, dicẽs: Hic hominem ex iure Quir. liber. esse volo, & emittebat eũ manu Prætor, dicẽs, Aio te liberum more Quiritium, secundũ suam causam, sicuti dixi: Ecce tibi vindicta, lictor capiti imponebat. Hac Festus, & Valerius Probus, & lex manumissio. 13. de manumiss. vindicta.

* g Inter amicos. Et in hoc, & sequen-

* lib. 6. 2.

N. A.

N. 4.

ti casu necessarii sunt quinque testes: ut C. de test. l. i. col. l. vnic. §. sanctimus & §. sed & si quis.

R. A. Per testamentum. Ac tunc Orcinus libertus dicebatur: quia testatoris ad Orcum demissi

libertus. l. 3. ff. de leg. i. tit.

¶ a Quamlibet. ut in codicillis vel in testamento minus solenni, quod valet inter patrem & filios: ut Cod. de testam. l. hac consil. §. ex imperfectione.

penult.

AD DITIO.

Ac si dicat, quod manumissio facta in testamento non solenni, valet, ut facta inter viuos, non ut in testamento. per gloss. in l. vnic. §. j. C. de test. lib. col.

¶ b Sed & aliis. præter supradictos.

AD DITIO. Omnes ferè modos vide in l. vnic. Co. de test. lib. col. & l. j. C. qui ex cau. ser. pro præ. & l. cum precum. C. de lib. cau.

¶ c Qui. scilicet modi.

¶ d Ex veteribus. s. ex legibus aliorum Imperatorum: ut C. qui ex cau. ser. pro præ. l. ac per totum.

¶ e Nostris. Ut C. commu. de manu. l. si. & in auth. de man. princ. §. ij. & in authen. de mo. §. ij.

¶ f Serui verò. *THEMA*. Sed quo loco, & quo tempore rectè libertas dari potest? ubi libet, inquit, & quando libet libertas rectè datur, modò apud magistratum id fiat, veluti Prætor, Consulem aut Proconsulem. adeò ut si in vis illi sint, dū forè ad balneum, vel theatrum eunt, licetori præeunti imperari possit, ut vindicta seruo imposita eum liberum pronuntiet. C. Vib.

¶ Not. quòd in quocunque loco, & tempore potest exerceri actus voluntaria iurisdictionis. Syl.

¶ f Serui. q. d. quodocunque etiam iurati, ut C. de testa. ma. l. fin. §. si vero quidam. licet secus sit in filiis: ut in authent. quibus modis natu. eff. sui. §. generaliter. col. vij.

R. A.

¶ Semper. Non tantum pro tribunali, sed quouis loco, ubi Prætor solus maiestate imperij, ius dicere poterat,

¶ g Transmitti. id est transire. & edictum quia sine eo fieri poterat. unde aliud est, quando manumissio poterat fieri sine Prætoris iurisdictione. Item, aliud est in contentiosa iurisdictione, quæ scilicet redditur in iurisdictione. ubi ut ff. de verb. obli. l. inter stipulantes. §. j. & C. de dila. à procedente.

¶ Serui f. verò à dominis semper i manumitti solent: adeò ut vel in transitu manumittantur h veluti quum Prætor, aut Præses, aut Proconsul in balneum i, vel in theatrum k eunt.

id est, in locum ubi homines stant, ad videndum: & dicitur à ὄψασι, quod est videre. & idem multò magis, si alio quocunque vadat.

¶ Libertinorum. Iste §. dividitur in sex partes. Primò, tangitur, qualiter status libertinorum erat imperialis olim. Secundò, qualiter redactus est ad eum cum correctione facta per eum. Tertiò, id quòd generaliter dixerat, specificat in dedititiis, qui fuerant expulsi. Quartò, de Latinis. Quintò, qualiter omnes libertos reduxit ad unum ius. Sextò, quòd aliis etiam modis serui efficiuntur liberti. Secunda ibi. Sed dedititiorum. Tertia ibi, Et dedititios. Quarta ibi, Latinos. Quinta ibi, Et omnes. Sexta ibi, Multis. Aver.

¶ THEMA. Quot sunt libertorum genera? Olim tria fuerunt. Alij enim ciues Rom. alij Latini. Iuniani: alij Dedititij erant. Qui fiebant ciues Rom. Qui vindicta, censu, aut testamento manumissi erant. Censu autem manumittebantur (nam de vindicta & testamento dictum est) qui iussu dominorum Romæ inter ciues Ro. censum apud Censores proferebantur. Qui fiebant Latini? Qui inter amicos manumissi erant: id enim lex à Iulio Norbano lata cavebat. Differebant autem Latini à ciuibus Romanis, quòd hi plenam, iustamque libertatem statim consequabantur, veluti iura patriæ potestatis, adoptionis, testamenti, &c. Illi iure eodem

quæ scilicet redditur in iurisdictione. ubi ut ff. de verb. obli. l. inter stipulantes. §. j. & C. de dila. à procedente.

¶ h Manumittantur. Not. quod instituitur vel liberare, si prætermittit dationem libertatis.

** vult*

mus.

T.

¶ i In balneum. Tunc enim videbatur non valere: quia præ gaudio cuilibet concederet.

¶ k In theatrum.

eodem censabantur qua populi Latini, ut patet ciues Romani non essent, sed si rursus a patronis manumitterentur, plenam ciuitatem consequerentur. Latini enim olim neque suffragij ius habebant, neque

magistratus capere poterant. Qui fiebant Dedititij. Qui per ne causa vincenti sunt a domino, quibus vestigia scripta fuerunt, qui propter noxam torti, no-

centisque inuen-

tus sunt, ut ferro, aut cum hostiis depugnarent, vel in custodia coniecti fuerint, deinde quoquo modo manumissi sunt. Atque hanc quidem olim. Quid autem hodie obseruatur? Ex constitutione Iustiniana quocunque modo qui manumittatur, eadem consequitur libertatem, quam is, qui manumittit. Nam olim discretio erat a patris domini, & modi: quorum explicationem sumere ex Theophilo licebit: ne idem sine causa feremus. Cor. Vib. Nota statum libertinorum antea triperitum. Item quod non usus tollit legem. Item, quod non frequentatio legis non tollit legem: quia hic fuit necessaria derogatio, ut sequitur. Item, quod ab initio una erat libertas. Item, ibi, & omne. quod sublatum principali, tollunt accessoria. Item, quod quis verè potest fieri ciuis, quamuis non sit Syllus.

¶ Libertinorum. Idem erat de seruis: ut C. de no. iur. Quiri. toll. l. vnic. §. j. Accurs.

¶ Tripert. Stante Repub. Ingenue alij Latini, quibus ius Latij datum erat: alij dedititij, hoc est eodem iure quo fuerant, qui armis populi Romani territi, sese in eorum fidem dicarant. Postea liberi similiter alij fiebant Quirites, qui plena iusta, solida libertate seruebantur. Alij Latini, qui vivebant ut liberi, moriebantur, ut seru. §. ult. inf. de success. libert. Alij dedititiorum numero, qui ut serui moriebantur, vivebant ut semiliberi. l. ult. C. de Lat. liber. toll. Tandem sicut Imperator Antoninus omnes ingenuos (qui in ditione Romana erant) ciues esse statuit Romanos. l. in orb. §. de stat. hom. Ita Iustinianus libertos omnes ciuitate donauit. l. j. C. de Lat. liber. toll.

¶ a Modo. scilicet aliquando.

¶ Iustam libertatem. Iusta libertas, non omnino iniuste opponitur: sed ea intelligitur quæ plena, integra, perfecta, solida est: ut apud Senecam libro

de vita beata. cap. 24. Iustæ libertates an inter amicos datur. Et apud Plautum in Menech. M. Senio seruis inter amicos manumissus: Meliore (inquit) oportet est auspicio, liber perperam ut siem. Iniuste.

autem status triperitus t antea fuerat. Nam qui manumittebatur, modo maiorè, & iustam libertatē consequerentur & fiebant ciues Romani: modò minorem b:

autem seruitus dicitur, siue quæ iniusta est, quæ verè proprie, & perfectè non est seruitus. seruus autem unicam habet nomen, Tyro, Chrysogonus. Libertus nomen & prænomen patroni adsumit. M. Tull. Tyro. L. Corn. Chrysogonus.

Libertis triplex erat paratum beneficium ius Quiritium, ut ciues Romani fierent: ac tunc nihilominus patrono debebant operas, obsequium & reuerentiam. Secundum, ius aureorum annulorum. Nam ferreo depositis, aureum sumebant (quod si equestris ordinis insigne) ac tunc obsequium tantum & honorem debebant. Vivebant ut ingenui, moriebantur ut liberi. lege tertia de bon. libert. lege secunda. lege quarta de iure anteorum annulorum. Id est, dimidiam partem suorum honorum, iure antiquo: nouissimo verò, tertiam partem patroni relinquebant. Tertium, natalium restitutio. Natalis, sunt conditio primorum hominum, apud quos, natura iure, seruitus fuit incognita. lege secunda & lege vltima. §. de natalium restitutione. Hi, ne honorem quidem patrono debebant: patronum denique non agnoscebant. lege Imperiali. vigesima tertia. Codice de nuptiis. Nouo tamen Iustiniani instituto, libertis omnibus vltro tria illa beneficia tributa sunt, salvo tamen patronatus iure. Nouella septuagesima quarta, & Nouella septuagesima octaua.

¶ b Minorem. id est, mediam: ut infra de cap. dem. §. primo. & de auro & argenti. lega. l. qui lancem. secundum Joan.

• a Dedititij. i. vocabantur Dedititij: & erant inducti hac lege Aelia Sentia, quæ & multa alia induxit. Et erant hi toto tempore vitæ suæ serui: & tunc fiebant liberi, cum moriebantur: quod proderat: quia bona

(ut peculium) a

• *Lata* domino non occupabantur: sed in Latinis aliter fiebant: ut colligitur hic ex eo,

• *Dedititio* quod minus habebant Dedititij, quam Latini: ut j. de suc. lib. §. si. Accurs.

• b Pictas. i. nos, qui sumus pii.

• c Constitutio- nibus. ut Co. de lat. li. tol. l. vni. & Cod. de dedi. lib. tol. l. j.

• d Competebat. s. manumissis, secundum hoc nota tria tempora in primo, & ultimo deinceps. s. idem iuris est: sed in medio hoc ius pessimum fuit inductum: ut j. de suc. lib. c. ult.

• e Libertinus. Ex quo contingit multiplex effectus. in primis circa obsequiales operas, scilicet quæ sunt in faciendo, ut de assurgendo, & serviendo, siue

in non faciendo, ut de non vocando in ius sine venia, quæ ipsa natura patrono debentur etiam sine impositione: ut C. de in ius voc. l. venia. & ff. de codic. inde. l. si non fortem. §. libertus. Et si vocaverit in ius patronum sine venia, puniatur in quinquaginta aureis. ff. de in ius vocan. l. pen. & ult. qui aurei accipiuntur quilibet pro vno solido: ut de p. na. te. li. §. si. Et ex his iuribus sumitur argum. quod aurei pro solido accipiuntur i. iure nostro. (sed ex quo pro eodem delicto tales sententiæ promulgantur, eadem intelliguntur esse data

& Latini ex lege

Iunia * Norbana fiebant: modò inferioriorem, & fiebant ex lege Aelia

Seria * Dedititij. Sed quoniam dedititiorum quidem pessima conditio iam

ex multis temporibus in desuetudinem abierat: Latinorum verò nomen non frequen-

tabatur: ideoque nostra pietas b omnia augere, & in meliorem statum reducere de-

siderans, duabus constitutionibus c hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit: quia

& a primis vrbis Romæ cunabulis una*, atque simplex libertas competi-

bat d, id est eadem, quam habebat manumissor: nisi quòd, scilicet, li-

bertinus e fit, qui manumittitur: licet manumissor in genus sit. Et dedititios f quidem per constitutionem nostram expulimus: quā promulgavi-

mus inter nostras decisiones: per quas suggerente nobis Triboniano, viro

excellso, Quæstore antiqui iuris alterationes placuimus. Latinos autem Iunianos, h & om-

nem, quæ circa eos fuerat observantia, alia constitutione per eiusdem Quæstoris suggestionem corre-

ximus: quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes i libertos nullo nec ætatis ma-

numissi, nec domini: * manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine k

filiis emancipato, si sine venia patrem in ius vocaverit: ut C. de in ius voc. l. si. Item contingit reuocatio in servitutem propter offensam: ut C. de libe. & eorum liberis. lege, si manumissus. & alia multa. Sed

hodie hæc omnia tolluntur, præter ea, quæ ipsa natura debentur: ut in aut. ut liberti de cetero. §. j. quæ est contra. Tu dic

ut not. in d. l. si manumissus.

• Adde quòd hæc glo. reprobat per doct. in l. si. C. de bon. libe. ubi vide

glos. id verbi hæc patronatus. quæ latius enumerat hæc, & alia beneficia patroni, & qualiter amittantur. Syl.

• f Et dedititios. Quod dixerat in genere, nunc per species ponit. Vel quod coniunctim dixerat, nunc di-

uidit, Accurs.

• g Altercationes. Quas non habemus. Sed quare non erant ser-

ui, sicut illi, qui penitus sunt serviti, cum toto tempore vitæ suæ servire cogerentur? Respon-

de. Respondetur? Respon-

de. Respondetur? Respon-

de. Respondetur? Respon-

de. Respondetur? Respon-

de. Respondetur? Respon-

de. Respondetur? Respon-

habeatur pro iam nato : ut ff. de sum. hom. lege, qui in vieto. nec domini manumittenti: dum tamen habeat viginti annos : ut j. tit. j. §. eadem. nec in modo manumittendi. si in testamento, seu inter vivos

quoquo modo, ut §. eod. §. multis.

¶ a Antea. s. quā veniret ista praua conditio.

¶ b Civitate Romana. i. plena libertate.

¶ c Decorauimus, id est, honorauimus.

¶ d Adlitis. s. a nobis eis, quos habuimus, §. eo.

¶ e multis autē. & sunt additi no-

uem. Primus si dominus agro-

rantem seruum suum eiecit. Se-

cundus, si ancillam vendide-

rit, ne prostituatur : & prostituta fue-

rit, vel si venditor sibi retinuerit ma-

nus iniectionem, & eam ad ipsum re-

uerientem prostituuit postea. Tertius, si

serui pileati defuncti funus praecesserunt. Quartus si expressit eum velle esse latinum. Quintus, sub conditione relicta libertate, haeres auctore conditi-

onem manumiserit. Sextus, si in iudicio liberali a domino superatus seru^o fuerit : & pretium pro eo domino solum fuerit, & ipse postea receperit. Septimus, si ancillam suam maritauerit alicui libero. Octauus, si coram actis filium nominauerit seruum suum. Nonus, si instrumenta seruitutis reddiderit coram testibus. Et probatur hi mo-

di. C. de la. libertate tollen. l. vnica. §. sed sciinus. vsque in finem legis.

¶ e Sola. s. libertas plena.

¶ f In praesenti. i. in consuetudine.

¶ g Non tamen cuiusque. Quauis supra titulo primo. §. multis. & §. finali. dictum sit quemlibet manu-

habito (sicut iam antea^a obseruabatur) ciuitate Ro-

mana^b decorauimus : multis mo-

dis adlitis^d, per quos possit liber-

tas seruis cum ciuitate Romana, quae sola^e est in praesenti, praestari.

¶ h In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ i In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ j In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ k In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ l In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ m In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ n In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ o In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ p In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ q In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ r In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ s In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ t In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ u In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ v In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

tere non potest. Secundò, qualiter in vltima voluntate cum libertate haeredem instituit. Tertiò, qualiter in vltima voluntate instituit simpliciter. Quartò, qualiter praesumatur, quod manumittat in fraudem

creditorum fraudem iure non subsistit : licet tamen domino quantumuis obxato seru-

um suum liberum haeredemque facere, modò nemo alius ex testamento exiturus sit haeres.

¶ i In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ j In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ k In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ l In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ m In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ n In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ o In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ p In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ q In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ r In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ s In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ t In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ u In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ v In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ w In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ x In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ y In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ z In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ i In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ j In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ k In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ l In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ m In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ n In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ o In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ p In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ q In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ r In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ s In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ t In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ u In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ v In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ w In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ x In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ y In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ z In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ i In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

¶ i In fraudem. creditorum. Quia tot, qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis.

quod valeat iure contractus, erit irrevocabile: quia contractus in eo celebratus, revocari non potest, ut hic, de quo vide Bart. & Ang. in l. stipulatio hoc modo. ff. de verbo obliga.

* a Nihil agit.

f. ut noceat creditoribus: ut ff. qui & a quibus. l. si mortis, sibi tamen nocet, si velit revocare, ut C. de ser. pig. dat. manu. l. si creditor.

* b Quia lex Aelia Sentia. Similis est ratio, quia lex vult, ut infra de usufructu. s. furtivus ibi, & lex Atilia inhibet usufructum rei furtivae.

AD D I I O. Plerique putant legem Iam esse a Coss. Sex. Aelio Canulo, & l. Sentio Saturnino, Augusti temporibus.

* c Licet autem. Dividitur iste §. in quatuor partes: Primo, ponit unum dictum. Secundo, illud restringit. Tertio, ponit rationem primi dicti modificari. Quarto, rationem rationis. Secunda ibi, si modo. Tertia ibi, Valde. Quarta ibi, Ne iniuria. Ang.

C. A S V S. Herennius, constato magno xre alieno, soluendo non erat. verius ne bona sua post mortem suam sub pracone cum summi sua ignominia subicerentur, testamento suo Chrysogonum servum ita instituit: Chrysogonus liber, mihique heres unus esto. defuncto Herennio, creditores servum rapere, & vendere voluit, quasi in fraudem creditorum manumissum. Imperator respondit eum liberum esse, neque vendi posse. Legem enim permisisse illis, qui soluendo non essent, ita existimationi suae consulere, ut servo suo libertatem cum hereditate relinquerent. sic enim futurum, ut creditoribus ipsis prospiceretur, quippe qui omnia bona quae Chrysogonus acquirere poterit, ut in solutionem accepturi sint: simul ut civis Romani existimationi consuleretur. Nam si Chrysogonus nihil acquireret, bona tamen hereditaria creditores, non tanquam Herennij, sed tanquam Chrysogoni dirunderent. Cor. Vibul.

* d Not. quod aliqua permittuntur ia

nihil agit: quia lex Aelia Sentia^b impedit libertatem.

Licet^c autem domino, qui soluendo non est, in testamento servum^d suum cum libertate heredem instituere, ut liber fiat, heresque ei solus^e, & necessarius^f, si modo

ultima voluntate, quae non permittitur inter vivos. Item, quod servus institutus est heres necessarius. Item, quod dominus non soluendo, potest in fraudem creditorum sibi heredem

ei nemo alius ex eo testamento heres extiterit: aut quia nemo heres scriptus sit: aut, quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa heres ei non extiterit^g, idque eadem lege^h Aelia Sentia prouisum est, & recteⁱ. Valde enim

instituere servum. Quis autem dicitur non soluendo, declarat Deci. in c. ex ratione de appell. Item, quod paria sunt, quoniam non esse scriptum heredem, vel adire nolle, aut non posse. Itaque, quod quandoque paupertas prodest. & quod pauperi subveniendum est. Item, quod

servus institutus a domino, non soluendo tenetur satisfacere creditoribus. Itaque, quod si non satisfaciat, possunt bona hereditaria, sub nomine tamen servi heredis, vendi. Item, quod iniuria est defunctis, non habere heredes.

* c Licet. id est, licitum est.

* d Servum. s. unum, & non plures, ut ff. de hered. instit. l. qui soluendo, j. in si. cum l. sequen. etiam in fraudem creditorum: ut Cod. de necess. ser. l. ij. in princip. nisi specialiter pignori datus fuerit, ut ff. de hered. instit. l. pignori. qui non potest fieri necessarius, nisi dominus creditori satisfaciat: ut dicta l. pignori.

* e Heredem instituere. Nota, qui nihil habet, atque adeo qui multa debet, potest heredem instituere: quia hereditas, est nomen iuris, & continet etiam damnosam successionem. l. hereditas. 119. ff. de verb. signif.

* f Solus. Et in casu etiam cum aliorum ut ff. de hered. instit. l. si is. & l. qui soluendo.

* g Necessarius. Quia siue velit, siue nolit, cogitur esse heres: ut infra de hered. quali. & disse. s. primo, nisi in tribus casibus, quos habes. ff. de hered. instit. l. si servo.

* h Necessarius. Quia velit, nolit, heres esse cogitur. l. de hered. quali.

* i Non extiterit. Quo ultimo casu servus institutus est heres.

* k Eadem lege. Scilicet, quae prohibuit eadem & ex iusta causa concedit, ut hic & l. eo. s. ead.

* l Ex recte. Scilicet est prouisum.

... a fgen

12 Egentes. Nota, quod prodest paupertas: quia fauetur paupertati. sic ff. de transact. l. cum hi. §. si in annos. & C. de episcop. & cleric. l. si quis ad declinandam. §. pen. ff. de offic. praesid. l. illicitas. §. fin.

Argu. contra ff. de excu. tutor. & cu. l. spado. nem. §. fin. & in authent. de testib. §. j. & illud. Pauper ubique iacet, licet contra dicatur. Cantabit vacuus cora latrone viator. §. b Vel. Pro saltem.

13 Haberetur sic ff. de interroga. act. l. & quia in princip. & de bono. posses. §. quos autem.

14 d Eo. Seruo, nunc libero factus.

15 e Non faciente. i. non satisfaciente creditoribus. Accursius.

16 f Serui. Quondam sed modo liber est. 17 g Iniuria. quo ad famam: quae etiam post mortem quandoque damnatur: ut ff. de acc. l. ex iudiciis.

ADDITION. Nam ut Cicero pro Quintio scribit, Hercule cuius bona ex edicto possidentur huius omnium fama & exilimatio cum bonis simul possidentur.

18 A. Iniuria. Id est, ignominia. de secore. l. i. ff. de iniur. Nam ignominiosum est alienius bona propter alicuium diuendere l. 6. ff. de interrogat.

19 Idemque iuris est. Diuiditur in tres partes. Primo, ampliatur. §. praecedentem. Secundo, ampliatio extenditur. Tercio, rationem subdit. Secunda ibi, Quod nostra. Tertia ibi, Cum non sit. Aug.

20 Idemque iuris est. C. A. S. V. S. I. Enulul Menecratem seruum heredem instituit, neque adiecit, ut liber esset: quare, an Menecrate sit liber? Imper. respondet esse liberum: etenim nullum in testamento de libertate verbum factum est. Obsecro, cum seruus heres esse non possit, non vides eum, qui seruum heredem suum instituit, simul eum liberum esse iubere? alioqui enim nemo heres illi existeret. Vide autem quam aequum, & naturae consentaneum hoc sit. Plinius secundus in epi-

stula ad Sabinum simillima ratione hanc questionem explicat: cuius tibi verba, corollarij loco, pronuntiabo. Scribis mihi Sabinam, quae nos reliquit haeredes. Modestum seruum suum nunc

¶ Seruo simplici-ter (nulla libertatis mentione facta) instituto, censetur etiam data libertas.

¶ Idemque iuris est, & si sine libertate h seruus heres institutus est. Quod nostra constitutio non solum in domino, qui soluendo non est, sed generaliter constituit noua humanitatis ratione: ut

quam liberum esse iussisse: eadem tamen sic adscripsisse legatum, Modestum, quem liberum esse iussi. Quare, quid sentiam. Cuius cum prudentibus: conuenit inter omnes nec libertatem deberi, quia non sit data: nec legatum, quia seruo suo dederit. Sed mihi manifestus error esse videtur. Ideo pro nobis, quasi scripserit Sabinam, faciendum ipsa quod scri-

psisse se credidit. Confido accessurum te sententiae meae, cum religiosissime soleas custodire defunctorum, voluntatem, quam bonis heredibus intellexisse, pro iure est. Neque enim minus apud nos honestas, quam apud alios necessitas valet: morietur ergo in libertate, si nobis: fruatur legato quasi diligentissime omnia cauerit, cauit enim, quae heredes bene elegit. Vale. Cor. Vibul.

¶ Nota diuersitatem casuum facere diue: siatem decisionum. Item quod qui vult consequens, vult antecedens. Item, quod valet argumentum a verisimili. Item, quod non est praesumptio, quod quis velit facere actum frustratorium: & quod semper debet fieri interpretatio, ut potius actus valeat, quam pereat. Item, quod mens magis, quam verba attenditur. Syl.

¶ h Sine libertate. non quod dicat, instituo te sine libertate: quia tunc non esset heres: ut statim dicitur in fine huius §. sed praetermisit dationem libertatis: ut in fin. §.

¶ Adde, quod rationem assignat gl. in l. quoties §. ff. de hered. inst. quia tunc constat de contraria mente testatoris. Syl.

¶ i Constitutio. Qua sit liber, & necessarius heres ut C. de necess. her. inst. l. quidam. in princ.

¶ e Scri

¶ a Scriptura. Sic ex datione intellexit: ut i. qui testa. dari tunc poss. in princ. de qua prædixit modo: ut C. de necess. ser. l. quidam.

¶ b Institutionis. Arg. q. aliquo cōces-
so, illud etiā cō-

ceditur, sine quo illud esse nō potest, ut ff. de iur. iur. l. om. i. l. j.

¶ c Quum non sit. Hæc est noua ratio, de qua prædixit modo: sed lex ipsa antiquata fuit: ut ff. de hære. in l. i. §. j. quæ est cōdā.

¶ In fraudem.

Diuiditur ille §. in tres partes.

Primò qualiter præsumatur manumissio in fraudem. Secundo quādo propter fraudē impeditur manumissio siue libertas, cum ratione. Tertiò ex ratione inferit. Secūda ibi, præualuisse. Tertia ibi, itaque.

C. A. S. V. 5. I. Cincius centum aureos debebat. Habebat in bonis (in quibus etiam serui computabantur) centum quoque aureos. Seruos in fraudē creditorum manumisi, ita ut de ipsius bonis viginti decederent. quæro an libertas impediatur? Respondet impediri. Quoties enim animus, & euentus concurrunt, tunc libertas impeditur. Quid autē si animus tantum, & consiliū improbum interueniat? veluti Cincius putabat sua bona nō esse pluris, quàm aureorum centum: quum tamen essent centum & viginti. Animo creditores fraudendi, Erotem seruum manumissit, qui viginti aureorum erat: quæro, an Eros seruum remaneat? Respondet non remanere, sed liberum fieri. Euentus enim consilio non respondet. Age, videamus in contraria specie: Cincius Syraculius negociabatur, cum quocentum in bonis haberet: eodēque etiam deberet seruos eius Pamphilus, qui viginti aureorum erat, eo absente, atque inscio moritur bona iam Cincij

ad octoginta aureos immunita sunt. id ille ignorans, Erotem seruum, quum secum habebat, manu emisit. quæro, an Eros sit liber? Nammo enim ea libertas est creditoribus. Respondet esse liberū. nō enim

creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit, solvendo e non est: vel qui, datis libertatibus, destitutus est soluendo esse.

¶ Non aliter poterit semel data libertas impediri, nisi & decipiendi animo, & ipso rei euentu fraudati fuerint creditores.

¶ Præualuisse? tamē videtur, nisi animū quoque fraudandi manumissor habuerit, non impediri libertatē.

Hæc fraus nō intelligitur, nisi cū euentus consilio respondeat. d. l. i. ff. de iniur. §. e soluendo. cum & sciat se habere creditores, ut ff. quæ in frau. cre. l. omnes. §. Lucius.

¶ Adde si sit de facto suo recenti, aliās secus. arg. l. fin. ff. pro suo. sec. Angel. Sylu.]

¶ f Non est. Et nunc erit petus soluendo.

¶ g Præualuisse. Nam quidam dicebant, quod sufficiebat solus euentus: & alij dicebant, q. exigebatur verumque, scilicet, fraus & euentus: & ista sententia prævaluit. Tamen ex prædictis videbatur sufficere euentū, solum tamen, &c.

¶ h Non impediri libertatem. Hic diligenter attende, quod si directē datur libertas, non solum inter vivos, sed etiam in vltima voluntate, duo necessaria, scilicet, consiliū, hoc est, fraus & euentus, ut hic, & ff. eod. l. in fraudem. & C. eod. l. j. In fideicommissaria autem sufficit solus euentus, ut C. qui

consiliū cum euentu concurrere. Cor. vii.

¶ Nota quod siue ante, siue post statim non sit soluendo debitor, non potest manumittere. Item quod animus, & intentio distinguit facta. Itē, quod quo ad libertatem non sufficit creditores damnificare nisi adsit animus damnificandi. Itē, q. quis verisimiliter potest ignorare vires sui patrimonij, Syl.

¶ d In fraudem. Sic ff. eod. tit. f. qui & a qui. mali. non fin. l. in fraudem.

¶ In fraudem.

N. A.

qui ma. non poss. l. si. Et est ratio: quia
facilius libertas de facto data ab here-
de renouatur, quam à defuncto (cuius
dispositio videbatur lex) ut ff. de fidei-
com. lib. l. iiii. §. si in fraudem. Alia ra-
tio no. C. cod. l.

fin. In aliis au-
tem alienatio-
nibus, quæ in
fraudem credi-
torum sunt: dic-
te infra de act.
§. item si quis in
fraudem.

• a Sæpè. Respo-
det tacite ob-
iectioni: quo-
modo potest es-
se animus bo-
nus, cum ipsa
veritate fraudet
eos? Respon. Sæ-
pe enim, &c. Sed
arg. contra C. de
rescin. vend. l.
quisquis.

Ad primum. Sol-
ut illud contra-

rium, & dic, quod hoc procedit in vl-
timis voluntationibus, nisi cõtrarium ali-
qua suadeat qualitas: ut in auth. sed
cum testator. cum glo. C. ad l. Fal. ibi
verò inter viuos in rebus immobili-
bus, seu mobilibus, & presentibus, quæ
peruenerunt ab antiquo: alijs secus,
secundum. Angel. Arét. hic.

• b Cum utroque modo. scilicet cum
fraus, & euentus interueniunt, ut sub-
iicit. & facit ad hoc ff. qui & à quib.
ma. li. non si. in l. in fraudem.

• c Consilio. Not. quem teneri de. cõ-
silio. Sed contra ff. manda. l. ij. §. si. sed
hic fuit fraus: ideo fuit tale consilium
obligatorium: quia fuit fraudulentum.

• Eadem. Ille §. cum §. scilicet diuiditur
in tres partes. primò, ponit, qualiter
minor xx. ann. non potest manumit-
tere, nisi ex causa. Secundò, ponit quæ
sunt causæ iustæ. Tertiò, limitat vnā
prædictarum causarum. Secunda ibi,
iustæ. Tertia ibi, Et seruae.

• a s v s. Cæcilius quum ætatē non-
dum ad annū vigesimum perduxisset,
Pamphilum seruum manumisit. quæ-
ro, an liber sit Pamphilus? Responder
esse, non tamen omnino, ac simplici-
ter: sed si hæc duo interuenerint, vt
cum vindicta apud magistratum ma-
numiserit, & causam consilio proba-
rit. Et quid est Consilium? Confessus

apud Prætozem Romæ, quinque Sena-
torum & totidem equitum, cum Præ-
tore confidentium, qui causam manu-
missionis cum iis cognoscit: in prouin-
ciis verò Recuperatorū, Romanorum
cuium cū Pro-

¶ Minor annis vi-
ginti nō aliter ser-
uum manumittere
potest, quā causa
cognita, & iusta
manumissionis cau-
sa: quæ autem sint
iustæ causæ, hic
traditur.

¶ Eadem: d lege
Aelia Sentia do-
mino minori e vi-
ginti annis, nō ali-
ter manumittere
permittitur, quā
si vindicta i apud
consiliū si iusta cau-

consule confi-
dētium, de cau-
sa manumissio-
nis cognoscēte.
Et quinam erāt
Recuperatores?
Equites Ro. ne-
gociatores, qui
à rectoribus p-
uinciarum iudi-
ces in priuatis
cõtrouersis da-
bantur, atq; etiā
in consiliū ad-
hibebantur. Ex
iis enim Con-
uentus, in prou-
incijs consta-
bant. Recupera-
tores autem di-
cebantur, q per
eos ius quisque

*Ulpia
tit. l. E-
pist.

suum iudicio constituto recuperabat.
Et quæ sunt iustæ manumissionū cau-
sæ? Eas Imperator ita facile enume-
rat, vt interpretatione locus non e-
geat. Cor. Vib.

¶ Nota formā manumissionis mino-
rum, & quæ sint iustæ causæ. Itē quod
pedagogus, nutritrix & alumnus æquipa-
rantur consanguineis. Item, quod pro-
curator esse potest, qui excedit ann.
xvij. Syl.

• d Eadem. ff. de qua habita est mentio
§. cod. in princ.

• e Minori. Sufficit ergo, si non sit mi-
nor xx. ann. etiam si non sit maior: vt
quia tetigit vltimum diem vicesimi
anni: vt ff. de man. l. j. sicut in testamen-
to, fauore sui: vt ff. de testam. l. quæ
ætate.

• f Vindicta. Hoc expone, vt §. tit. j. §.
multis.

• g Apud cõsiliū. i. apud locū illum,
vbi habetur super hoc consilium: i. de-
liberatio. & sic ponitur id quod sit pro
eo vbi sit vt ff. de iur. l. pen. §. si.
vel dic apud eos, qui præsunt consilio:
vt sunt omnes habētes ordinariam iur-
isdictionē, etiam minimi magistratus,
cū hoc sit de voluntaria iurisdic-
tione, vt ff. de off. Procon. & Leg. l. ij. & in
auth. de defen. ci. §. iurandum. in fi.
& in glo. & quicquid. & gloss. pen.

A D D I

ADDITIONO. Consilium sic expone
ut supra ex titul. j. Epit. vlpiani. ad
§. liberatorum, proxim. titul. & vide
Theoph. hic.

N. A. **1** Consilium. Id est, apud Præto-
rem Romæ, cū quin-
que Senatori-
bus, & totidem
Equitibus. In
quincis apud
Præcōsulem, cū
vignis recupe-
ratoribus.

2 Iustæ autem
manumissionis
causæ. Facit ff.
de ma. vin. l. si
minor. cum. l.
seq. vsque ad l.
apud. vbi iustæ
causæ cōnume-
rantur: conu-
neratur, enim
inter iustas cau-
sas manumitti-
di, si dominum
à periculo vite,
vel infamie li-
berauit seruus,
ut ff. de manumiss. vin. l. iusta.

sa manumissionis
approbata, fuerint
manumissi. Iustæ
autem manumissio-
nis causæ hæc sunt:
veluti, si quis pa-
trē^b, aut matrem
filiū, filiamve, aut
fratres, & sorores-
ve naturales^c, aut
pædagogum^d, aut
nutricem, aut edu-
catorē, aut alum-
nū^e, alumnāve,
aut collataneū^f,
manumittat, aut
seruum procura-
toris habendi gra-

ut patet ex Plauto, & aliis. Notum est
illud Diogenis, qui, quum in Creta
venderetur, iussit præconē prædicare,
se vendere seruū, qui scit et impe-
rare liberis: eaque lege eius mercatus est

tia, aut ancillam
matrimonij: ha-
bendi causa: dum
tamen intra sex
menses in uxorem
ducatur, nisi ius-
ta causa^h, impe-
diat. Et seruus, qui
manumittitur p-
curatoris habendi
gratia, non minor
decem, & septem
annis manumit-
tatur.

3 Semel approba-
tum, siue iustū, siue
iniustum sic, non
potest reprobari.

lationem: ut ff. si quis cau. l. ij. §. iij. &
iij. §. ff. de re iud. l. quæsitum. vel alia
qualibet iusta: ut ff. ex quib. cau. ma.
l. j. in fin.

4 Decem & septem annis. Sed quo-
modo minor xxv. an. potest esse pro-
curator, ut C. de procu. l. exigendi. &
ff. de procur. l. minor? Resp. hic ad ne-
goria fuit: non autem in iudicio esse
potest. sic aliàs est differētia inter hos
procuratores: ut ff. man. l. si procura-
torem. §. j.

5 Minor decem & septem. Puberes **N. A.**
anno decimo sexto exacto, depōita
prætētia toga, puram, siue virilem su-
mebant, & foro, & iuriconsulto no-
bili operam dabant: tum anno deci-
mo octauo possidere iis licuit pro
aliis l. i. ff. de postul.

6 Semel autem. **CASVS** Domi-
tus apud Præto-
rem eiusque cōsiliū
Amphionē seruū manumittere vo-
lens, hanc causam attulerat, quod in-
neris lōgaque viæ sibi comes fuisset.
sape enim & in Hispanias, & in Ale-
xandriam, ac in Syriam cum eo pro-
fectus erat. Ea causa Piætori, eiusque
cōsilio probata est. quæro, quum ea
causa nō iusta sit, probata tamen cō-
silio fuerit, utrum Amphion seruus sit,
an liber? Resp. liberum esse. Nam si ali-
qua

Xenitades, cui
liberos suos cō-
credidit.

7 e Alumnus.
Pædagogus, quæ vel
quam alumnus
aluit, ut differt
à superiori edu-
catore.

8 f Collataneus.
Qui simul
mecum lacta-
uit: quæ fra-
trem Bononiē-
ses appellant.

9 g Ducatur,
Prælio super
hoc sacramento,
ut ff. de manu.
vind. l. si colla-
taneus. in fin.

h iusta causa,
ut infirmitas,
quæ tribuit di-

N. A. **1** Naturalis cognatio dicitur, quæ ex-
tra matrimonium quæsitæ est l. 4. ff. de
Grad.

2 d Pædagogum. S. qui ab initio insti-
tuit pueros, & dicitur à πæδο, quod est
puer, & ἀγωγός, quod est ductor: quasi
ductor, siue gubernator puerorum.

ADDITIONO. Nam pædagogi serui erāt

qua causa pro iusta habita est, quæ tamen iusta non erat, ea causam tanquam iusta recepta non retractabitur apud Cōsiliū, sed rara fixaq; manebit. C. Vib.

¶ Nota. quod non sufficit causam allegare, nisi approbetur. Syluest.

¶ *proba-
ta.*

¶ a Consa. scilicet, manu-
fessionis.

¶ b Approbata.
apud consiliū.

¶ c Siue falsa.

¶ Quasi dicat, si dixit filiū, licet non sit, vel patrem, vel similia. licet hec ira non sint, secundum quosdam, quod reprobo, cum id quod falsum sit, nihil sit, nec præstet causam: ut ff. de verb. signif. l. Paulus. & C. si ex fal. instru. per totū. & ff. de except. l. qui agnitis. Unde dic vera, i. iusta: falsa, id est iniusta: ut quia dixi eum socium meum fuisse in armis, vel in scholis, quod inducebatur pro iusta causa & talis causa, vel similis fuit approbata: licet non debuerit approbari & sic vera ponitur pro iusta. sic ff. de leg. j. l. si fideiuss. §. j. & ff. de in integ. resti. l. omne: sic est contra iusta pro vera: ut supra tit. j. in princip.

¶ d Non retractetur. sic ff. de manu. vind. l. iusta. quia nihil facile immutandum est ex solennibus: ut ff. de in integ. resti. l. diu. Sed contra ff. de excus. tur. l. sed & reprobari. j. resp. sed hoc favore libertatis: illud favore sanitatis. Acc.

¶ AD D I C T U M. Dissimilis est ratio sententiæ ex falsa causa lata: ut in tit. C. si ex fal. instru. & si ex fal. alleg.

¶ Quum ergo. Diuiditur iste §. in quatuor partes. quia primò, ponit vnum dictum. Secundo, contra illud adducit plures rationes. Tertiò, pro eo adducit alias rationes. Quarto, ad concordiam reducit mediam eligens viam: & rationem annectit. Secunda ibi, Quod non erat. Tertia ibi, Sed cum. Quarta ibi, Ideo nos. Angel.

¶ C A S U S. Iam verò, quænam est ab Imperatore prudentissimo, & optimo ætas definita, qua domino liceat manumittere? Video enim legem Aeliam tempus nimis longum definiuisse: annū scilicet vigesimum. Nā si annum decimum quartum ad testandum idoneum iudicauit de bonis suis omnibus, quidni etiā idoneus ad tā honestā liberali-

ratem exercendam iudicabitur? Contrā tamē pugnare alia ratio videtur, quod libertas inestimabilis res est, quò maior prudentia & cōsideratio in ea largienda meritò exquiritur. Respondet,

Cū ancipiti dubitatione definiretur, videreturque virique pignore rationes admodum probabiles, verique hoc modo satisfecit. Nam quum viraq; sex ad se annos, qui inter xiiij. & xx. annū inter-

sunt, traheret, eos sex annos partitus est, & tres alteri cōcessit, & idemq; alteri, constituitque ut anno decimo septimo perfecto recte minores testamento libertate darent. Video. sed quid rationis habuit Imperator? Meminitne apud veteres Romanos pueros ante annū tria: decimum septimum infirmi iudicij iudicatos, semperque vsque ad anni decimifexti finem eadem veste indutos fuisse, qua pueri annorum binum aut ternum: at inito anno xvij. togam illā puerilem, quæ purpura prætexta erat, deposuisse, & puram sumpsisse quæ virilis dicebatur? Quum igitur in viro-

rum numero iam tum haberetur, sumptaque virili toga à parentibus in forum deducerentur, ut eloquentes illos oratores audirent, seseque alicuius illorum lateri adiungeret: vnòque illo anno emerito, ineunte anno decimo octauo illis quasi iam viris atque à pueritia longò remotis causas agere permitteretur: hūc annum idoneum Imperator censuit, quo anno iudem in ordinem viro-um reuerti seruo libertatem dare possent. Cor. Vibul.

¶ Not. q. argumētum ab inconuenienti valet. Item, q. cui conceditur quod est plus, conceditur quod est minus. Item, q. vna determinatio respiciens plura determinabilia, debet æqualiter determinare. Item, quod libertas est res inestimabilis. Item, quod in dubiis ex æquitate debet eligi media via: Item, q. vbi est eadē ratio, idē ius debet constitui. Et q. attingens xvij. annū potest libertatem seruo dare. Item, q. maior annis xiiij. potest testari, & legare. Item, q. maior xiiij. annis potest postulare, allegare & aduocare per alios. Syl.

D

† a Constitutus. Nam cum dicit sine causa non posse manumitti: ergo e contra cum causa valet manumissio. sic ff. de eden. l. si quis de argen. §. Prætor. & §. prohibet. & ff. de pac. l. iuris gērium. §. prætor. & §. dolo malo.

N. A.

† Quatuordecim. Exacto anno de cimo quarto testari licuit. l. 4. ff. de testam.

† b Testamentum. Si est masculus: femina vero in duodecimo: ut ff. de testa. l. qua ætate. & ff. de lib. leg. l. Aurelio. §. Gaius.

N. A.

† si in, cui 10. servum bonum in testamento dispositio data erat vñj seruo libertas: dære nō permittitur: quare scilicet,

† Totorum. Testamentum enim definitur, voluntas de iure unipersono.

† c Sed cum libertas. Vsq; huc allegando innuit quod eodem tempore possit manumittere, quo testari: nunc e contra duas rationes considerat: & quia inestimabilis est libertas, tamen si vendat quis se,

pretium ad venditorē nō trāsit: imō penes emptorem eundem dominium remanet: unde est inestimabilis? ut hic, & ff. de regul. iur. l. libertas. & ff. de tab. exhi. l. j. §. fin. & quia antiquitas aliter stantebat, cui est deserviendum: ut Cod. de testam. l. testamenta. quare, visis allegationibus, soluit, mediam eligens viam. sic j. de re. di. §. cum ex aliena. licet sit arg. contrā. ff. de ne. gest. l. Nescennius. in fin. & ff. de in rem ver. l. si pro patre. §. idem querit.

N. A.

† Inestimabilis. Impropiè, pro pretiosa, & non leniter concedenda. Alioquin inestimabilis libertas dicitur, quæ non cadit in æstimationem. lege, libertas. ff. de reg. iur. Item, ut patria potestas. lege, filius familias. ff. de leg. l.

† d Mediam. Nota mediam viam secundam. sic ff. si pars her. per. l. antiqui. & j. de rer. diui. §. cum ex alie.

† e Impleverit. Sed hodie ex quo testari possunt, & libertates relinquere

possint: ut in authen. vt spon. lar. c. lx. §. j. qd exaudi, si in ultima voluntate velit quis libertatem relinquere. quod patet ex hoc verbo relinquere. qd in d. authen. salte in sumario Bart. positum est, quod ad morietes tantum spectat ut ff. de tab. exhib. l. j. §. fin. Sed quid, si inter viuos velit quis manumittere? Resp. non potest: nisi habeat xx. annos, vel nisi causa cognita sit, cum nec liber iste, nec auth. loquatur, nisi in ultima voluntate. Unde servatur tenor eiusdē legis Aeliæ Scitæ, cum nō sit correctus: ut C. de appel. l. præcipimus in fine.

ADDITIO. Et sic cum aliis, de contractu ad ultimas voluntates bonum sit argu. l. servum filij. §. eum, qui. ff. de leg. j. Imò secundum rationem æquiparantur in terminis propriis: ut infra titulo & proxi. Cod. eodem tit. no. secundum communiter doctores. quod lex nova corrigens in vno casu, non trahitur ad alium similem rationem habentem vel æquiparatum.

† Antiquitas. ut ff. de post. l. j. §. initium.

† g Postulare. id est, Desiderium amicitie sui vel clientuli sui coram iudicibus exponere, ut ff. de postu. l. j. §. j. non autem pro se poterit esse in iure ut C. de auctor. præ. l. clarum. & est ratio quia quando pro alio accedit, sibi imputet

putet, qui tali cōmittit causam suam: ut ff. de mino. l. cū mandata. pro se vero non: quia semper restituntur. Acc. a Peruenire. interrogatiue legas, & resp. non est ratio quare sit diuersum: est ergo idē ius statuendū: ut ff. de verb. obl. l. a Titio in n. nam ubi est eadē ratio, idem ius statuendum est: ut ff. ad l. Aquil. l. illud. & C. ad l. Fal. l. ult.

Varia
etp. E.
p. i. i. l.

DE LEGE FUSIA, &c.

¶ Viso ex quibus causis manumissio fieri possit, & quia interdū manumissio fieri prohibetur à lege Fusia Caninia: idē de ea nunc subdit. Porcius.

L Ege Fusia. Diuiditur in duas partes. Primò, facit mentionem legis Fusie Caniniae. Secundò, eam corrigit. Tertiò, aliam rationem assignat. Secunda ibi, Quam quasi. Tertia ibi, Cū satis. Angel.

¶ A S V S. Manumittēdi sanē modos, & causas apertissimē demonstrasti. velim autē mihi nunc de numero seruorum, qui manumitti possunt, breuiter explices. Licēne in numerosa familia seruos omnes manumittere? ut ecce C. Cecilius, quāuis multa civili bello perdidisset, habuit tamē seruorū quatuor millia, centū & sedecim. Cecilius omnes illos seruos manumisit. quaro an valeat hāc manumissio? Imperator respondet olim lege Fusia Caninia non licuisse ex quauis numerosa familia amplius centū seruos testamento manumittere. Sed agēs, legis Caninię cōstitutionem nobis explica. Ea iubebat testamento ex tribus seruis non plures, quā duos manumitti: vsque ad decem, partem dimidiam: vsque ad triginta, terriam partem, ut tamen adhuc quinque manumittere liceat, æquē ut ex priori numero: à triginta vsque ad centū, quartam partem, æque ut decem ex priori numero liberari possint: à centū vsq; ad quingentos, partē quintam similiter, ut ex antecedenti numero viginti quinque possint fieri liberi.

peruenire a?

TITVL. VII. DE LEGE FUSIA Caninia tollenda.

¶ Potest quis in testamēto omnib⁹ seruis libertatem dare cessantibus omnibus aliis, impedimētis: sicut inter viuos, nō obstantē statuto legis Fusie Caninię. Ar.

Eadēmq; præcipit ne plures omnino quā centū, ex cuiusquam testamento liberi fiant. Hæc lex Caninia. Imperatoris autem lex ecquem numerū cōstituit? Imperator inhumanū iudicans,

L Ege* Fusia Caninia certus^b modus cōstitutus erat in seruis testamēto manumittēdis: quam^d quasi libertates impedientem^c, & quodāmodo inuidā^f, tollendam^e esse censuimⁿ, cū satis fuerit inhumanū, viuos quidē licentiam habere totā suam familiam^g

licere morientibus minus quā viuis beneficij^a conferre, legem^b statuit, ut morientibus æquē, ac sanis atque incolumib⁹ vniuersam suā familiam ex vinculis seruitutis soluere, ac liberare liceat. Cor. Vib.

¶ Vide sup hoc titulo Vlpianū in fragmētis. tit. 2. & Paulū sententiarum lib. 4. tit. 4.

¶ Nota dispositionem legis Fusie. Not. debere tolli impedimēta libertatis. Idē, quod inuidia reprobat. Item, quod inhumanitas damnatur. Item, quod valet argumentū ab incōueniēti. & quod non debet minus cōcedi in vltima voluntate, quā in contractibus inter viuos. Item, quod generalis dispositio præsupponit omnia alia habilia. ibi, nisi alia causa. Syl.

¶ b Certus. Ut ultra duos vel tres fortē non possent manumittere in vltima voluntate: ut j. eod. in fine.

¶ c Modus. i. Numerus.

¶ d Q am. scilicet legem Fusiam Caniniam. sorte à quodam, qui Caninius nominabatur, inductam: ut in Publiciana dicitur: ut infrā de actio. 5. namque si cui. in si. nam seruabat naturam canis qui stat in palea, qui nec sibi potest habere paleam, nec alij permittit accipere: sic nec sibi poterat tenere seruos, quia moriebatur: ut j. de don. 5. j. nec libertatem patiebatur eis dari: unde meritò Caninia dicitur: ut sit conueniens nomen rei: ut infrā de donat. 5. est & aliud.

¶ Vide Alc. in l. verbis legis. ff. de verbor. signi. Syl.]

¶ e Impedientem. id est, Impedimentum afferentem.

¶ f Inuidā. Nota, contra inuidos, sic C. de cadu. tollen. l. vnic. in principio.

¶ g Familiam. id est, Omnes seruos, qui familia dicuntur. ut ff. de verbor.

¶ Vide
Gaium
lib. 1. & ff.
de l. ii. 1.

significat. pronuntiatio. i. j.

¶ a Causa. Ut fraus, vel ætas manumittentis: ut supra titul. primo. in principi. & s. eadem.

¶ b Morientibus. Sed quomodo potest aliquid eis adimi, cum nihil habeant? nam mors omnia abstrahit: ut in authentic. de nuptiis. §. deinceps. Resp. dic morientibus, i. ad mortem tendentibus: quia laborabant in extremis, vel quasi, vel etiam erant sani, sed timore mortis hoc faciebant: ut ff. de donat. cau. mort. l. iij. iij. v. & vj.

Argui
possit de
contra-
ctib. ad
ultimas
volun-
tates.

¶ c Adimere. Nota hic argumentum, quod ea quæ sunt inter vivos, trahuntur ad voluntates ultimas: sic è contra. ff. de pactis. l. pactum. & Cod. de lega. l. sp. ff. de pign. actione. l. non est mirum.

¶ Adde hoc, verum ubi est eadem ratio, aliis sicut. l. servum. §. eum, qui. ff. de leg. j. In dubio autem ultime voluntates plenius interpretantur, l. in testamentis. ff. de reg. iur. Syl,

DE IIS, QUI SUI
vel alieni iuris sunt.

¶ Equitur. Totus iste titulus dividitur in quinque partes. Primò, ponit duo genera personarum. Secundò, qui sunt in potestate dominorum, & quo iure sunt introductum eorum dominium. Tertio, ponit novum statum, restringens potestatem circa mortem: & puniens contra facientes. Quarto, aliam restrictionem ponit potestatis, etiam circa servitium de occidendo. Quintò, ponit verba nove constitutionis. Secunda ibi, In potestate. Tertia ibi, Sed hoc tempore. Quarta ibi, Sed & maior. Quinta ibi, Cuius. Et dividitur hoc principium. Primò, ponit unam divisionem personarum bimembrem. Secundò, secundum subdividit membrum. Tertio dicit se velle tractare de secundo membro subdivisionis. Secunda ibi, Rursus. Tertia ibi, Videamus.

Quarta ibi, Ac prius. Aret.

¶ Adhuc exposuit unam personarum divisionem. dixisti enim alios esse liberos, alios servos, & librorum alios esse ingenuos, alios li-

bertos. eque-
nam alia est
personarum di-
visio? Hæc in-
quit Imp. quod
aliæ sui iuris
sunt, aliæ verò
alieno iuri sub-
iectæ. Dic igitur
nunc de utriusque,
tam hæc, ut il-
la genera bre-
viter expedi-
at. Quid tum mul-
tis verbis opus
est? inquit. Sub-
iectos si noris,
viroque nove-
ris. Est enim (ut
Cicero ait) illud perspicuum, omnium
rerum in contrarias partes cognitio-
nem ex iisdem suppeditari locis & in
Tuscula. Contraria contrariis sunt con-
sequentia. Cor. Vib.

¶ Equitur de iure personarum
alia divisio. Nam quædam personæ sui iuris sunt, quæ-

dam alieni. Item, quod personarum subiectarum alieno iuri, aliæ sunt in potestate parentum, aliæ dominorum. Item, quod cognitio vno de contrariis, cognoscitur aliud. Syl.

¶ d Alia divisio. Quæ est de iure civili, cum in ea ius gentium distinguatur: ut ff. de iustit. & iur. l. ius civile. Superior autem quam habuimus s. de iure perso. j. responso, est de iure gentium: cum non sit servitus iure naturali cognita: ut s. de lib. §. j.

¶ Adde, quod communiter concluditur, quod hæc divisio respectu potestatis dominorum fit de iure gentium, §. primo. l. eod. respectu potestatis patrum fit de iure civili. j. per tot. & alio modo saluat glo. Bartol. in l. prima. ff. eod. Syl.]

¶ e Sui iuris sunt. Hic restringitur primum membrum primæ divisionis posita supra de iur. pers. ut non comprehendat quosdam liberos homines. s. filios fam. Item statim cum dicit alieno iuri, & c. ampliat secundum membrum dictæ divisionis: ut comprehendat etiam quosdam liberos. s. filios fam. Cum ergo fiat additio, & detractio dictæ divisioni, iam est de iure civili hæc

hæc diuisio: vt ff. de iustit. & iure. l. ius ciuile. At superior de iure personarum fuit secundum ius naturale. & gentium, vt ibi diximus: & ideo immutabile: vt §. de iur. nat. gentium & ciuile. §. pen.

A. D. D. T. I. I. I.

Vlpianus in Epit. tit. iij. Sui iuris sunt, inquit, familiarum suarum principes. i. paterfamilias, itemque materfamilias.

¶ a Quædam alieno. Quædam neutro iure tenentur: vt filij, quorum

patres sunt capti ab hostibus, vt §. quib. mod. ius patri. pot. sol. §. si ab hostibus. Nam & alie quædam sunt in pendentibus: vt ff. de usufructu. l. sed & si quis. §. interdum. & in auth. de non eligendis. §. hoc autem. & hoc secundum quosdam. Nos contra, nam sui iuris sunt, cum enim pater sit seruus hostium, & in eorum potestate, vt ff. de iure personarum. §. serui. ergo alium habere non potest in potestate, vt ff. de acquirit. re. do. l. homo liber. §. quicquid. ff. de acquirit. possess. l. cum hæredes. circa med. & ff. ad legem Iuliam de adult. l. sic eueniet. præterea eorum ratio, vel sententia est absurda, qui dicunt, quod hæc diuisio recipiat medium, vt C. de sen. pal. l. si. circa princip.

¶ b Potestate. Hoc verbum quinque modis accipitur. vt ff. de verb. signi. l. potestas.

¶ Adde, quod capitur etiam pro ipsis magistratibus, quos potestates appellamus, Iuuen. Gabiorum esse potestas, accipitur etiam pro qualibet iurisdictione. l. iij. §. j. ff. de reb. eo quandoque (vt antiqui accipiebant) pro maioribus magistratibus, iuxta illud Pauli ad Romanos, cap. xij. & c. si. de iudi. vt qui merum imperium haberent. Leum qui. ff. de iurisd. omn. iud. Dicitur etiam episcopum habere in potestate bona ecclesiarum, id est, in cura. c. j. de reb. ecclesiarum. & tutorem in caput pupilli, quod pro auctoritate accipimus. l. de tutel. in princ. & sua potestate facere dicitur, in authent. de defens. ciuile. §. j. pro sua, & propria auctoritate, & sui potestatem non facere, pro eo quod est, latitare. l. ij. in princip. ff. quib. ex cau. in poss. eat. Et in potestate consistere, pro eo, quod est esse in habitu. l. si quis rem. ff. de arbitris. Syluest.

¶ c Videamus. Contrariorum eadem vis

ac facultas est. Contrarij vnus qualitate cognita, simul alterius contrarij qualitas contraria intelligitur. l. 8. ff. de accus. l. j. ff. de stipul. ser.

¶ c Simul intelligemur. Nam (vt dicit Aristoteles) contras-

riorum eadem est disciplina, vt hic. & j. de tute. j. respō. & ff. eo. lege. j. Et est hic arg. quod per notitiam vnus immediatorem, peruenitur ad alteri notitia: & faciunt ad huc

§. ff. de procu-

• digita-
ciam

rator. l. Pomponius. §. sed & is. ver. nam cum. & ff. eo. l. j. & ff. & de Prætor. sti. l. j. §. stipulationum iurarum. j. de tut. circa principium.

A. D. D. T. I. I. I. Cicero lib. de Orat. ij. Est, inquit, illud perspicuum, omnium rerum in contrarias partes cognitionem ex iisdem suppeditari locis.

¶ In potestate. Diuiditur in tres partes. Primò, ponit, qui sunt in potestate dominorum. Secundò, vnde dicta potestas descendit. Tertiò, duos effectus. Seda ibi, Quæ quid. Tertia ibi, Nam apud. An. Arer.

¶ c. Quinam ergo alieno iuri subiecti sunt? Serui, inquit, idque non ciuili Romanorum iure, sed omnium gentium. Et quænam, aut quanta illa potestas est? Vix, inquit, & necis. Seruos enim veteres pro pecudibus habebant. Itaque Homerus affirmabat deos dimidium mentis seruus ademisse. Præterea quum serui in aliorum dominio essent, ipsi sibi acquirere nihil poterant: sed omnia dominis suis quærebat. vnde Crassus, is qui Diues cognominatus est, cum quingentos seruos artis fabrilis peritos haberet, ciuibus edificare volentibus eorum operas mercede locabatur: aciebaturque eorum maximam habendam curam, esse enim rei familiaris animata instrumenta. Durasne adhuc illa tam immodica dominorum in seruos potestas, vt eos non minus impune possint interficere, quam pecudes? Nequaquam. Diu enim Antoninus, qui Pius cognominatus est, qui, vt opinor, Christianorum religionem degustasset (eos enim magno in honore habuit, ac tanquam bonus princeps defendit) Christiani autem fratrem in seruos detestabantur, vt patet ex epistolis Pauli ad Ephesios & Colossenses. Antoninus igitur

D j

eum qui sine causa suum servum necavit, non minus puniri iussit, quam si alienum necasset. Cor. Vibul.

¶ Not. quod servi sunt in potestate dominorum. Item, quod talis potestas dicitur esse de iure gentium. Item,

quod illud dicitur esse de iure gentium, quod apud omnes gentes per quem observatur. Item, quod de iure antiquo dominus poterant occidere servos proprios. Item, quod quicquid acquirit servus, acquirit domino. Item, quod hodie sine causa non licet dominis in servos supra modum scire. Item, non sufficit causam subesse, nisi pro-

betur. Item, quod ita punitur occidens servum proprium, sicut alienum. Item ibi, sub imperio nostro potes notare quod leges non ligant extra iurisdictionem constituentis. Syl.

¶ a Iuris gentium. i. de iure gentium introducta: ut §. de in. personarum. §. servitus.

¶ b Animadvertere. id est, In animo vertere & cogitare, ut dicitur Ca.

¶ c Vitæ necisque. Servitutis dux sunt partes: Dominium, quod definitur potestas vitæ & necis. Nam servi apud maiores nostros pecudibus comparabantur. l. 2. ff. ad le. Aquil. Altera pars, operarum præstatio: ut quæcunque suis operis adquirunt, domino adquirant. §. 2. infra. Per quas pers. &c. Nam peculium ita concedebatur servo, ut tamen sola domini voluntate nomen illud exstingueretur, & moriente servo, in domini dominio maneret. l. peculium. ff. de pecul.

¶ d Esse. Improperie ponitur pro fuisse, ut statim colligitur. & ff. eodem. l. j. & erat eadem patris in filium: ut colligitur secundum unam litteram. ff. de liber. & posth. l. in fine. & §. de noxa. actio. §. fin. in princip. & in glo. j. C. de patria potesta. l. fin.

¶ e Adquiritur, s. iussu secundum quosdam: ut ff. de acquir. pos. l. quod servus.

in fin. Sed certum hoc esse non potest. nam si acquiritur, ergo domino: quia sibi non: ut i. per quas pers. no. acquir. §. item vobis. & ff. de acquir. hered. l. placet. quare dic quod semper domino

¶ In potestate itaque que dominorum sunt servi. Quæ quidem potestas iuris gentium est. Nam apud omnes per quem gentes animadvertere possumus, dominis in servos vitæ, necisque potestate esse: & quodcumque per servum acquiritur, id domino c. adquiri. Sed hoc tempore nullis hominibus, q. sub imperio nostro sunt, licet & si-

quaritur, etiam si quid per dominum, vel metum servus acquirat: ut ff. pro empr. l. ij. §. Celsus. & §. Pomponius. & §. si servus. Sed hoc solo inspecto, an queratur: puta si servus stipuletur operas à libertò, ut ff. de stipula. serv. l. antepenult. vel si aliud factum sit in stipulatione, ut §. de stipula. serv. §. sed cum factu. nisi in casibus quod dicitur, ut §. de stip. serv. §. sed cum. Nec obstat di-

cta. l. quod servus. quia non querit domino, ut sibi remaneat: nam tenetur reddere. Sed nunquid libertas data à domino, vel à lege (quod fit interdum: ut C. de ser. qui pro præmio liber. acc. per totum, & in authent. de mona. §. ij.) domino, quaritur? Responde non. nam licet queratur servo libertò tamen non potest dari libertas, ut infra de act. §. sic itaque. & ff. de fideicommiss. liber. l. generaliter. §. si homini. tamen eo ipso momento sic fit liber, ut dominum non habeat. Et sic hæc oppositio est de puncto, sic & aliis: ut hic vadit Romam, & hic facit murum, non est tamen verum eum iussu, vel opus fecisse: licet sit in ultimo momento perficiendi. Similis questio sit. ff. quod metus cau. l. extat.

¶ e Domino. Vel quasi domino. ut fructuario, & bona fide posses. quibus quaritur ex duabus causis: ut infra. per quas pers. nob. acqui. §. de ijs.

¶ f Adquiri. Nota hic duos effectus dominicæ potestatis: & est tertius, ut non torqueatur in dominum, nisi in casibus: ut Codice de quest. lege prima. & l. servos. Accursius.

¶ g Licet. id est, Licitum est.

¶ G. i. ubi.

R. A.

¶ i. Legi

¶ a Legibus. Quia si seruus sciat infidias domino parari, & ipsi auxilium non tulerit, supplicium debet prae-
re, quod mortem interpretatur. Sed & si accusauerit eum criminaliter (excep. crimi. l. se maicsta.) aut si dominum viderit periclitantē, & non adiuuerit, vel se immiscuerit uxori suae vel aliis modis.

¶ b Cognita. ut quia eum cum uxore sua inuenit: vel in simili delicto, quo casu etiam occidere licet: ut ff. de ver. obl.

l. qui seruum. & ff. de lega. j. l. quid ergo. l. j. s. si haeres. & ff. ad l. Iuliam. de adult. l. marito. s. j. Si autem aliis deliquerit, vel domino non obedierit, legitime eum corrigere potest: non tamen ultra modum boni viri arbitrio comprehensum: ut C. de emend. seruo. l. j. Sed nunquid sine causa verberare potest? Respon. sic modice, secundum Ioan. ut C. de emen. ser. l. j. licet Pla. dixit quod non aliter si nimis corripiat sine culpa, tenetur vel vendere, vel dare: ut hic sequitur, & ff. eo. ritu. l. j.

ADDITIONO. Hæc gloss. communiter approbatur, & dicunt doctores. idem in marito erga uxorem, & in magistro erga scholarem, in patre erga filium, in abbate erga monachum: quia potestas tributa magistro erga scholarem. intelligitur tributa marito in uxorem. l. sed & si quemcunque. s. si. ff. ad legem Aquil. Christopho.

¶ c Constitutione. Cuius verba sunt infra eodem. s. fin.

¶ d Alienum seruum. Sed certe, qui alienum seruum occidit, lege Aquilla tenetur: ut ff. ad legem Aquilianam. l. secunda. in princip. & infra ad legem Aquil. in princip. quæ actio hic locum habere non potest, cum non domino, imò contra dominum non deitur: quod esse non debet: ut ff. ad legem Aquil. l. item Mela. s. legis. Sed dic quod hoc, quod hic dicitur, est verum quantum ad criminalem poenam legis Cornel. de sicar. ut infra de public. in l. s. item lex. quæ poena tamen in seruis, quam in liberis locum habet: ut ff. ad le-

gem Cornel. de sicar. l. j. s. l. Interdum etiam ciuilitur tenetur, si alterius interest, ut creditoris: ut ff. de pign. l. seruum quem quis. vel fructuarij, ut ff. ad legem Aquil. l. sed & si proprietatis. & ff. de dolo. & l. & eleganter. s. si seruum vsuarium.

¶ Nimia domino- rum asperitas in seruos coërcetur. Et ex causa cogitur quis rem suam vendere, & iure deprecantibus non est denegandus as-
sus. Item officialis fraudans legem punitur. A-
ret.

ff. de dolo. & l. & eleganter. s. si seruum vsuarium.

¶ Sed &. Diuiditur ille s. in quinque partes. Primo, ponit dictum in genere. Secundò, illud exemplificat, & rationem reddit. Tertiò, ponit verba rescripti, de quo fit mentio in princip. s. Quar-

tò, concludit. Quintò, minatur officiali non obseruanti legem istam. Secunda ibi, Nam Antoninus consultus. Tertia ibi, Cuius rescripti. Quarta ibi, Ideòq; Quinta ibi, quod si mea. Angel.

C A S V S. Quid ergo, si seruus quidem suum aliquis non necarit, sed ut olim Atronius Maximus, per omnes vrbis vias patibulo còstrictum trahi, verberibusque lacerari iubeat. denique acerbius quam humanitatis ratio ferat, in seruum animaduertat? Idem Antoninus Pius Imperator clementissimus illam crudelium dominorum immanitatem puniri iussit. Et quomodo id illi renūciatum est? Erat autem illis temporibus hæc consuetudo: Serui crudelitatem dominorum experti, si rursus domini verbera illis minarentur, confugiebant ad aedes sacras, & Imperatorum statuas ea loca Asyla dicebantur, quod inde quenquam eripere fas non esset. Cum igitur Antoninus intellexisset frequentes seruos illuc perfugij causa sese recipere, legem statuit, ut Præfides prouinciarum de querelis seruorum cognoscerent: & si iustæ viderentur, cogerent tyrannos illos suos seruos vendere. Laudabilis sanè Antoninus ille fuit, & dignus qui Romanis imperaret. nam (ut Plutarchus in Coriolano scribit) antiqui Romani non crudeliter seruos puniebant, sed ita duntaxat, ut eos cogerent furcam per vicinam, ignominie magis quam supplicij causa, gestare, subligatis ad eam manibus, & prædicare peccatum suum (ut ait Donatus) simu-

que monere ceteros, ne quid simile admitterent. Sed & Macrobius, Maiores nostri, inquit, omnem dominis inuidiam, omnem seruis contumeliam detrahentes, dominum, patremfamilias, seruos familiares appellauerunt. Corn. Vibul.

* Not. quod nimia seueritas dominorum in seruos damnat. Item, quod confugiens ad aedem sacrā vel statuam principis, est securus. Item, quod ex causa quis cogitur vendere rem suam contra l.

nec emere. C. de iur. delib. Item, q. publicè interest quare sua nō malè vi. Itē, q. ius suū nō est alicui auferendum: & quod iure precantibus non est negandus assensus. Item, quod seruus contra dominum potest habere recursum ad iudices. Item, quod puniatur, qui aduersus legē fraudem fecit. Circa quod aduerte: quia aliqui, vt Ang. hie) videntur intelligere hoc in officiali, quasi iste Sabinus fuerit officiali: quod est falsum. Nam Sabinus erat dominus seruorum malè habitorum, vt colligitur ibi, qui ex familia Iulij Sabini, &c. Syl.

¶ a Maior. i. magna, vel maior quā æquum sit.

* Adde quod glos. hæc est not. ad hoc, quod comparatiuus aliquando ponitur pro positiuo. Syl.

* b Consultus. i. Interrogatus. sic ff. de pac. l. item quia. §. fi. Vnde illud, Consulo te quærens tibi cōsulo, cōsiliū dāns.

* c Aedem sacrā. ad quæ loca olim & hodie confugiunt: circa quæ distingue, vt diximus in authentica de man. prin. §. neque autem. in glo. cogentur.

¶ d o o s t i t. Et iuantur secundum Io. Fab. & Ang. quando sine armis, nullo precedente delicto, sed propter domini seuitiam, vel etiam sui criminis grauiorem punitionem confugiunt: vt hic aliās non vt l. si seruus. & l. si. §. adficiētes. vers. & hoc quidem. C. de his, qui ad eccles. confug. & c. inter alia. extra de immu. eccl. Sed de iure canonico

cō non iuuatur delinquens in ecclesia. c. fin. extra. eo. ti. alias sic, nisi esset publicus latro: vt dicto c. inter. & idem per omnia intelligas de comiterio: vt xvij. quæst. iij. cap. si qui. contumax. Ang.

præcepit, vt si intolerabilis videatur seuitia dominorum, cogantur d. seruos suos bonis conditionibus e. t. vendere: vt pretium dominis daretur: & rectè f. expedire enim rei publicæ ne sua re quis malè &

quam in Capitolium, vel alterius vrbis templa perfugere, vt eo subsidio ad fugiendū utatur. Iulius autem lib. iij. decad. iij. narrat quendam Decium magnum Campanum, qui à Pœnis victus Carthaginem ducebatur, ad statuam Ptolemei Regis, ad Cyrenas confugisse: itaque in manus hostium euasisse. vide autem Iector, pulchram Imp. constitutionem in l. pateant. Cod. Theod. lib. viij. tit. xlv.

¶ d Cogatur. Nota hic, quod aliquis cogitur vendere rem suam.

* e Bonis conditionibus. s. vt pretium habeat: & ad dominum primum non reuertantur: vt §. §. proxim. & §. §. sed hoc. in fin. & ne simili pœna anteriorum afficiantur, vel ne exponantur, vel prostituantur, vel exportentur, vel vendantur amodo: vt infra prox. §. & §. fin.

¶ f Bonis conditionibus. Hæ conditiones exponuntur in l. 4. §. 2. de in di. addict. Ergo etiam iusto pretio; cum regulariter qui rem suam inuitus vendit, non cogatur iusto pretio contentus esse, sed pluris eam æstimare potest. l. §. ff. de actio. re. amo. l. 72. ff. de rei vindicat.

* g Rectè. scilicet præcepit.

* h Malè. Quia interest principis loquaces sub se habere subiectos: vt in auth. v. iudi. sine quoquo sufrag. §. cōsiderauimus. quod non coningeret, si cuilibet seruos suos liceret occidere. Et nota, q. illud idē quod interci priuari principaliter & Reipubl. secundum

Statuam prin. N. 4.

capitulum. Quarum interdum maior fuit religio, quā simulacrorum. vide Cornelium Tacitum lib. 3.

¶ d o o s t i t.

Apud Corn. Tacitum, lib. iij. c. Sestius in Senatu disputat, & Deo non nisi iustas supplicū preces exaudiri, neque quen-

N. 4.

dario, vt s. dixi de iustis. & iur. s. si. Argu. contra. ff. sol. ma. l. eriam. s. licet. & l. si constanter. s. si maritus.

¶ a Vtatur. Nota, quod quandoque detrahitur res inuito domino propter odium domino.

rū, vt hic: quandoque fauore religionis: vt ff. de religio. l. si quis sepulchrū. quādoque fauore libertatis: vt j. de don. in fine. quādoque fauore vltimæ voluntatis: vt ff. de leg. j. l. si fideiusor. s. inemisse. & hoc est contra regulam, vt C. de contrahend. empt. l. inuitū. Accurs.

¶ b Marianum. Proconsulē Aetice, alijs Euriæ seu Betice vrhis: vt ff. eo. l. ij. in princip.

¶ c Dominorū.

Hinc inde allegat, & primò duas pro dominis rationes, vel dicta ponit.

¶ d Illibatam. id est, non diminutam.

¶ e Interest. i. eis proderit, vt seruos non perdant: & dic, denegetur, s. à nobis: vel dic, interest. i. ad eos pertinet, ne denegetur, scilicet, à dominis: cū fortè vxor aut filij, vel alij domini familiares inferant hoc: sed prima verior.

¶ f Iniuriam. Quam patiuntur iure naturali inspecto, non iure ciuili: vt infra de iniur. s. seruū.

¶ g Denegetur. sic ff. de off. Præf. vrb. l. j. s. quod autem.

E. A.

¶ i Iustis deprecantur. Duo persugia seruorum erant vetustis temporibus; Ara, & Deprecator. Plautus. Nec hic tibi aram, nec deprecatorem paraueris. Postea institutum est, vt ad Præfectum vrbi adirent, & verecundè de dominis exposcularent. lege prima. ff. de offic. Præf. vrbi. Iustinianus non primis, sed Constantinus constituit. Vide Senecam de beneficii. libro tertio. spart. in Adriano. Denique Constantinus in lege prima. Cod. de emend. seruo. sanxit, vt qui sine causa cognita seruū

suum interficeret, puniretur vt homicida. vide legem circundare ff. ad legem Corn. de sicar.

¶ h Infami. id est, infamata, seu magna iniuria.

lij Sabini ad statum confugerunt & si vel duris habitos, quā exquum est, vel infamati^b iniuria adfectos esse cognoueris, venire iube: ita vt in potestatem domini non reuertantur. Quod si in eā cōstitutioni fraudē fecerit: sciet hoc admissū seuerius exequiturū.

¶ I T V L. I X.

D E P A T R I A potestate.

¶ I N potesta-

iungit de his qui sunt in potestate parentum: vt promiserat suprā titulo primo. s. primo. Arret.

¶ I N potestate. Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò, ponit dictum in genere, qui liberi sunt in nostra potestate. Secundò, de rationem nuptiarum vel matrimonij. Tertiò, qui habent filios in potestate. Quartò, ex prædictis insert specificando quod primò dixerat. Secunda ibi, Nuptiæ. Tertia ibi, Ius autem. Quarta ibi, Qui igitur.

¶ C. s. v. s. Cognoui sanè quæ fuerit dominorum potestas: sed cupio (nisi molestum est) patrum etiam quæ fuerit in liberos potestas, intelligere. Quinam igitur verè paternæ potestati subiecti sunt? Liberi, inquit, ij duntaxat, qui ex iustis nuptiis procreati, ac suscepti sunt. Quoniam duo dixisti, Ex iustis nuptiis: velim mihi virumque singulatim explices. dicamus de subiecto primū, postea de attributo. Quid appellas nuptias? Nuptiæ alio nomine appellantur Matrimonium. Nuptiæ autem sunt maris & feminae coniunctio, diuini

¶ i Fraudem. Vel euidentem, quia non obedit: vel callidam; dicens non esse illum seruū, qui fagit.

¶ Adde, quod hic glossa male intelligit: quia textus intelligitur de fraude commissā à domino, non à seruo. Syl.]

D E P A T R I A potestate.

¶ Quia suprā dixit de his, qui sunt in potestate dominorum, ideò sub-

& humani iuris tam arctam communione continens, ut individuum vite consuetudinem pariat. Etenim coniunctionum duæ sunt species: alia corporum tantum, alia verò animorum simul & corporum. Nam qui

concupiscunt, concubinas habent, corpore quidem ut belluæ coniunguntur: sed nihil aliud habent inter se commune, sibi enim unusquisque parat, sibi quaerit, sua cuique libera voluntas est, itaque concubina, invito eo cui coniuncta est, poterit discedere, & alteri se in matrimonium, aut concubinatum dare. At qui uxorem ducit, eo animo ducit, ut mors sola eam coniunctionem diuellat. Cor. Vib.

¶ Nota qui sint in potestate nostra. Itē, quid sint nuptiæ, & quid matrimonium: & dic aliter definiri nuptias in l. j. ff. de rit. nupt. Sylu.

¶ 2 In potestate. Hoc verbum multis modis sumitur: ut supra proxim. titu. diximus. §. j.

¶ b Ex iustis. Quæ sunt iustæ, dicitur j. tit. proximi.

N. A. ¶ Quos ex iustis nuptiis. Relativum [Quos] restringit: nam non omnes liberi sunt in potestate: veluti vulgò quaesiti. Nam vulgò conceptus matrem sequitur. l. cum legitima. 19. l. lex naturæ. 24. ff. de stat. hom.

¶ Adde quod ex hac gl. iuncto tex. not. quod filij spurij, vel aliter legitimi non sunt in potestate parentis, nisi postea legitimentur. §. si infra tit. j. Syl.]

¶ c Nuptiæ. Et dicuntur ab obnubendo. id est, velando: quia velata incedere debent, ut ait Isido. Sed matrimonium dicitur ideo, quia mulier nudit, ut mater fiat. & hæc duo nomina (licet diversis rationibus) idem signant. Item coniugium, & connubium, & consortium: ut ff. de rit. nupt. l. in eo iure. §. hoc caput. licet hoc ultimum quandoque inter servos accipiatur: ut C. de ser. fug. l. fin. inter quos propriè dicitur contubernium: ut C. de incest. nup. l. cum ancillis.

N. A. ¶ Nuptiæ autē. Sic interdū promiscuè usurpatur: sed propriè matrimonium est conventio, nuptiæ verò, celebratio matrimonij. l. pen. ff. de don. int. vir.

¶ d Coniunctio. Animorum non corporum tantum: ut ff. de reg. iur. l. nuptias,

& illa coniunctio animorum significat unionem, quæ consistit inter Deum, & iustā animam. Unde Apostolus, Qui adheret Deo, unus spiritus est cum eo. Reliquum. s. coniunctio corporum, designat cōformitatem, quæ consistit in carne inter Christum, & sanctam ecclesiā. i. humanum genus. Unde Evangelista,

est viri & mulieris coniunctio d, individua e, vite consuetudinem continens.

signat cōformitatem, quæ consistit in carne inter Christum, & sanctam ecclesiā. i. humanum genus. Unde Evangelista, Verbum caro factum est: & habitavit in nobis.

¶ Adde, quod sola coniunctio animi sufficit cum intentione coniungendi corpus. d. l. nuptias. ff. de reg. iur. & ultima verba glos. sunt verba tex. in c. debitum. de biga. Syl.]

A D D I T I O Connubium autem, ut scribit Ulpianus In Epit. tit. v. est uxoris iure ducendæ facultas.

¶ e Individuam. Quo ad affectionem: sic ff. de iust. & iur. in princ. Actum enim plerumque sit separatio, tam iure veteri, quàm nouo permittente: ut Co. de repud. l. consensu. in princ. & in auth. de nup. §. si ergo. & in aut. ut lic. mat. & auiæ. §. quia vero. Sed nunquid hanc affectionem habet aliquis ad concubinam quandoque? Certè sic: & ideo adicias huic definitioni, diuini & humani iuris communicatio: ut ff. de rit. nupt. l. j. Diuini: quia eiusdem sectæ debent esse: ut non sit vnus Christianus, & alter Iudæus: ut Cod. de Iudæ. l. ne quis. Humani: quia forum viri sequitur vxor: ut ff. ad munic. l. fin. §. ij. secus est in concubina, vel qualibet minus legitima vxore, ut ff. ad munic. l. de iure. §. fin. licet concubinatus iure permittente sit. ff. de concub. l. in concubina. in fin. Neque valet oppositio de matre ad filium: quia ibi non est talis consuetudo, quali ad vxorem: ut ff. ritu. j. §. ergo. & in auth. quomodo. oport. episc. §. j. & §. volumus autem ibi. Sed aut solæ, &c.

¶ Individuam. Nam & si libera diuor- N. A. tia Romæ fuerint, tamen neque per annos D X X. vllum factum docet Gellius libro quarto, cap. 5. Cum, scilicet, matrimonia eo animo contrahantur, ut sint perpetua. l. si cum dote. 22. §. si maritus. ff. sol. matr. Denique quauis hæc non essent, omnis tamen gratia addenda fuit hæc clausula. ¶ Ius autem. C. A S V C. Intellego, qui paternæ potestati subiecti sunt: quare nunc

nunc quo ex iure profecta sit, naturalium an civili? Ex civili Romanorum, inquit. Nā et si aliæ gentes gen^o aliquod potestatis in liberos natura retineant, nulla tamen est, quæ hanc nostram obseruet.

nobis enim propria & peculiaris est. In quo autem versetur, postea cognoscet ex libro II. Nam olim vitæ, necisque potestatem parentes in liberos habebant. Itaque

¶ Patria potestas iure Romano instituta fuit: solisque Romanis propria ac peculiaris est.

¶ Ius autē² potestatis, quod in libe-

Cassius filium, quod primus in Tribunatu plebis legem Agrariam tulisset, deposita potestate propinquorum & amicorum consilio domi adhibito, affectu crimine regni damnauit, verberibusque affectu necari iussit. Preterea parentes fame laborantes, liberos vendere poterant. nunc autem ius patriū magis in pietate situm est, quam in illa pristina herili potestate. Ergo M. Tullius filium quem ex Terentia suscepit, in sua potestate habebat. neque tantum filium, sed qui etiam iustis nuptiis ex eodem filio nasceretur, & qui deinceps ex eo nepotem, pronepotem, & abnepotem. Quid autem in filia? Cicero enim filiam habebat charissimam, nomine Tulliolam. eā C. Pisoni nupsit, ex quo filium suscepit. is filius nunquid erit in M. Tullij potestate? nequaquam, inquit: sed in C. Pisoni, eodem modo, quo Cicero filius in patris potestate manebat. Cor. Vibul.

¶ Not. quod soli Rom. ciues habebant filios in potestate. Not. quod verba nō dicuntur superflua, quæ ad maiorem declarationem ponuntur: non enim necessaria erat illa clausula. Nulli autē, cum esset dictum, proprium: quod est, quod alteri non competit. l. omnes populi. ff. de iust. & iur. & ad hoc allegatur iste rex. per Dec. in consil. cclxij. Item, quod dictio ergo, est illativa. Itē, quod eādem potestatem habet auus in nepotem, quam pater in filium. Item, quod descendentes ex filia nō sunt in potestate aui materni: & sic quod descendentes sequuntur patrem, non matrem, quoad patriā potestatem, & familiā. Sy.

¶ 2 Ius autē. Quod consistit in septem. Primò: quia necessitate famis pater filium vendere potest, vel obligare: ut C. de pa. qui fil. distr. l. ij. Secundò: quia

ab eo in ius vocari non potest: ut C. de in ius vocan. l. si. Tertiò: quia nec cum eis agēdo, iudicium habere possumus: ut ff. de iud. l. li. Quartò: quia per eum acquirimus: ut j. per quas person. no.

ros habemus, propriū est ciuiū Romanorū^b. Nulli enim alij sūt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

acq. s. j. Quintò: quia in iudicio contra aliū sine licentia nostra esse non potest: ut Cod. de bon. qua. libe. l. fin. s. j. Sextò: quia eo inuito sua bona aduentitia administramus: ut j. per quas

perso. no. acq. s. j. Quidā tamē dixerūt, quod alimenta adiuuicē hoc iure prestantur: quod falsum est: cum in emancipatis etiā hoc sit: ut ff. de lib. agna. l. si quis à liberis. in prin. Itē, ciuilis obligatio inter nos esse nō potest, ut j. de iur. stip. s. item inuiliis. Et ut Octavius, ut possim petere filium in meā potestate. Circa quod distingue: quia autā nullo detinetur, aut ab aliquo, volens, an inuitus. Primo casu, petam eum per officium iudicis. ff. de li. exh. l. iij. s. hoc autem. & præiudiciali actione in rem agam: ut j. de ac. s. præiudiciales, non interdicto, nisi in casu: ut si volo eum adire hereditatem, in qua factus est hæres: ut ff. de acquir. her. l. si quis mihi. s. iussu. & de lib. exh. l. si cum. In secundo, eadem auxilia locum habent: & plura. scilicet rei vendicatio de iure Ro. ut ff. de rei ven. l. prima. In tertio, locum habet interdictum de libe. ho. exh. Item, actio in rem de iure Quintum: ut ff. de rei ven. l. j. s. j. & de lib. exh. l. j. j. respon.

¶ b Romanorum. id est, Omnium, qui sunt de Romano Imperio. aliæ verò gentes quædam, ut seruos tenent filios, ut Sclauitales, ut prorsus absolutos, ut Francigenas: ideo cautè dicit j. talem qualem.

A D D I T I O. Dum dicit, quod filij Francigenarum non sunt in potestate parentum: adde quod hanc gloss. in hoc reputat vnicam, & singul. Bald. in c. j. s. si duo fratres. aliās ille. s. est. c. ij. in tit. de fratri. de nouo benedic. inueit. Hanc etiam gloss. Bald. commendat in cap. j. an maritus succedat vxor. in benef. & vide totum in l. pen. C. qui test. sic. poss. & in d. c. j. an mari. succ. vxor. in benef. dicit Bald. quod ista gloss. est sing. Et eam etiam dicit